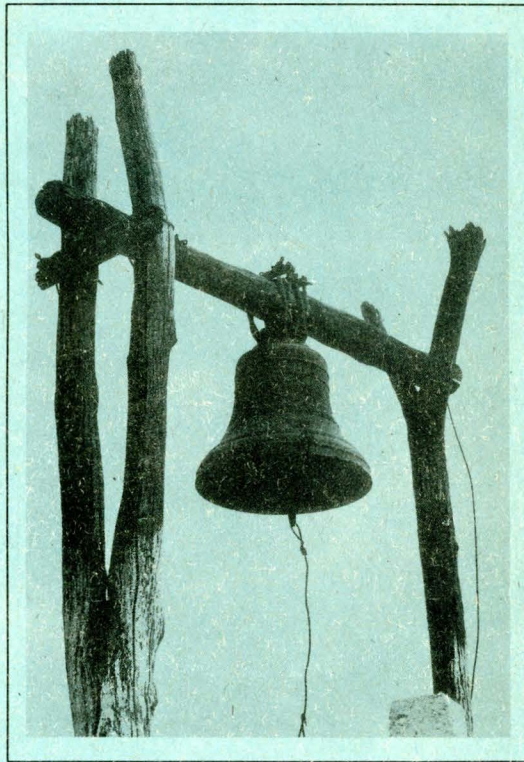

10672

BASARABIA

prin vocile ei

1800

ACADEMIA ROMÂNĂ
BIBLIOTECA I.S.S.E.E.
Cota 1 10672
Inventar 18200

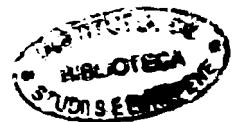
**Ilustrația de pe copertă:
fotografie din albumul *Acasă* de Mihai Potîrniche**

••

**© *Editura Anima*, 1992
Imprimat la Tipografia Editurii Anima
*ISBN 973-9053-08-4***

BASARABIA prin vocile ei

INTERVIURI REALIZATE DE
DR. ELENA SIUPIUR
DE LA
INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPENE, BUCUREȘTI
(octombrie - decembrie 1991)

editura anima

Despre cartea de față s-ar putea spune că este o carte de conjunctură. Dacă este dedicată basarabenilor care trec acum printr-un nou moment de grea cumpănă în istoria lor, ea se adresează totuși celor de dincoace de Prut, celor care, prin forța lucrurilor, printr-o paradoxală forță a lucrurilor, știu atât de puține despre ceea ce este și, mai ales, despre ceea ce a fost dincolo de Prut.

Nici o carte de geografie, nici o carte de istorie nu poate valora mai mult, ca informație, decât contactul direct cu realitatea. Iar contactul direct cu realitatea din Basarabia relevă călătorului o lume unică în felul ei. O lume unică prin tragismul și prin frumusețea sa, dacă ne este permis să alăturăm aceste două cuvinte. După ce treci Prutul și, mai ales, după ce treci de poarta imensă din grilaj de fier care închide șoseaua pe toată lățimea ei, păzită fiind, de o parte, de soldați înarmați, și asaltată, de cealaltă parte, de un puhoi de civili ce vor să treacă dincoace, îți continui drumul spre Chișinău pe o șosea militară ce trece printre vii. Șoseaua de beton, care nu trece prin nici o localitate, care nu are nici un indicator, parcă se preface a fi a nimănui, în timp ce viile îngrijite trădează prezența unor mîini de gospodar. Așa e drumul dinspre București spre Chișinău. Dacă vii însă dinspre Iași, e altfel. De la Ungheni și pînă la Chișinău, satele se înșiruie pe șosea aproape neîntreput. Intri într-un sat pe strada Ștefan cel Mare și ieși tot pe strada Ștefan cel Mare, ca să intri în satul următor din nou pe strada Ștefan cel Mare. Iar cînd șoseaua nu trece printr-o uliță mare de sat, cînd nu e străjuită de fîntîni așezate în fața porților, așteptîndu-i parcă pe călători ca semne ale ospitalității, atunci e străjuită de șiruri falnice, dar prietenoase de nuci bătrîni ce-ți șoptesc parcă, precum nucul lui Druță din poveste: „Las' că e bine, loane!”.

„Las' că e bine, loane!” pentru că, deși peste toate satele pare a fi așternut un anume cenușiu, caracteristic tuturor localităților din ță-

rile sovietelor, de sub cenușul acesta răzbate clocotul vieții, transpare bogăția gospodăriilor, hărnicia gospodarilor și dărnicia grădinilor și cîmpurilor întinse pe spinări de obcine. O țară blîndă, bogată și prietenoasă, peste care plutește însă acel straniu cenușiu, acel verde-cenușiu în care zac împrăștiate resturi de fiare delabrate, ca-n filmele lui Tarkovski.

Și-n acest peisaj se vorbește o limbă românească cu litere chirilice! Dacă ne e permis să zicem așa, deși se scrie acum cu litere latine, de vorbit tot cu litere chirilice se vorbește. În două sensuri. O dată pentru că, ruptă fiind de evoluția sa de dincoace de Prut, populația de dincolo a păstrat mult dintr-o românească mai veche, care aduce de multe ori cu limba cronicarilor de altă dată. Și a doua oară, pentru că limba e marcată de elemente rusești, începînd de la melodia și topica frazelor și pînă la calchiera sau transpunerea directă a unor cuvinte și expresii. Și totuși, limba română din Basarabia a rămas, din anumite puncte de vedere, mai pură decât limba celor din România, căci, de pildă, printr-o șansă în mijlocul neșanselor, a scăpat de poluarea cu expresii ale „limbii de lemn”. S-a păstrat ca o limbă naturală, a poporului, politica fiind făcută pe aceste meleaguri în „limba sovietică”. Și precum limba, așa și spiritul. S-a păstrat aici, parcă, o anume moralitate creștină din alte vremuri, căreia a venit să i se adauge o profunzime a sentimentului de sorginte slavă. Cîți nu am plîns citind *Clopotnița* lui Druță, pentru că ne erau atinse corzi mai profunde, poate de mult uitate sau neglijate ale sufletului.

Așa cum românimea din Ardeal, din confruntarea sa cu ungerii sau, mai bine zis, cu austro-ungarii s-a ales cu o anume demnitate a individului, românimea din Basarabia a fost marcată de influențe slave răsăritene. Este vorba aici de un episod din soarta mereu repetată a României. Căci România, așa cum, din punct de vedere geologic, este așezată pe trei plăci tectonice ce-și dau întâlnire undeva sub munții Vrancei, din punct de vedere politico-istoric, s-a aflat mereu la intersecția unor capete de imperii. Multe imperii și-au găsit un capăt aici, începînd cu cel al lui Alexandru Macedon și cel roman și pînă la cel habsburgic, otoman sau rus. Toate au apucat să muște dureros din ființa neamului, să-i răpească temporar cîte o bucățică, părăsind-o apoi și – iată reversul medaliei – lăsînd-o în același timp îmbogățită cu noi experiențe și influențe culturale. Acumularea acestor experiențe tragice și asimilarea atîtor influențe în matca acestei civilizații carpatine a făcut populația de aici fundamental ospitalieră cu refugiații din varii imperii, fundamental tolerantă cu străinii și neobișnuit de receptivă la cultura lor. (Căci vorbele ce i-au fost scoase de curînd, că ar fi intolerantă, sînt, evident, contrafăcute.)

În plus, printr-o ironie a soartei sau, poate, printr-o lege a naturii, ceea ce a fost cel mai cumplit lovit în ei, a căpătat, de fiecare dată, cea mai mare vitalitate. Așa cum românii din Ardeal, loviți cîndva, în primul rînd în demnitatea lor, au căpătat o apăsată demnitate, în Basarabia, ceea ce a fost în cel mai înalt grad lovit, s-a reînvigorat cu cea mai mare forță: cultura de limbă română.

Căci Basarabia a avut parte de una din cele mai cumplite practici sociale ale secolului: de încercarea de a extermina fizic spiritul. Așa cum Germania hitleristă a încercat să ucidă, prin teribilul holocaust, spiritul evreiesc din Europa, tot așa, învingătorii ei, sovieticii, au încercat să ucidă fizic spiritul unor popoare: pe al cecenilor, al tătarilor și nu în ultimul rînd pe cel basarabean, moldovean sau român din Basarabia, cum vrem să-i zicem. Contradicția în adjecto din expresia de exterminare fizică a spiritului ascunde toată absurditatea și gro-

zăvia unui atare demers. Căci un spirit nu poate fi exterminat, după cum a dovedit-o istoria, nici măcar prin distrugerea fizică a tuturor purtătorilor săi. Poate fi însă deformat, chinuit, schingiuit.

Prin distrugerea fizică a basarabenilor, prin omoruri și deportări, s-a încercat exterminarea spiritului român din Basarabia și chiar exterminarea spiritului european, căci „criteriile” desemnării indivizilor ce urmau a fi supuși desființării au fost pe de o parte de „rasă” și pe de alta de „clasă”. Orice urmă de spirit individualist vest-european trebuia extirpat, spre a fi înlocuit cu spiritul colectivist-nivelator slav, în forma sa dusă pînă la cea mai absurdă extremă, cea comunist-stalinistă. Cu orice preț, și în cea mai mare grabă. Cu prețul nimicirii unei mari părți a populației și a înlocuirii ei cu altă populație.

Iar după ce metodele fizice au fost epuizate, au urmat cele de ordin spiritual: decenii de-a rîndul, accesul la civilizație și cultură în această zonă s-a putut face numai pe calea școlii, limbii și adoptării mentalității sovietice ruse. În mod paradoxal, una din cele mai apropiate de Europa populații din fosta URSS, nu putea primi reverberațiile culturii și civilizației europene decît întorcîndu-și fața de la Europa, spre răsărit, spre centrul imperiului. În mod paradoxal, Basarabia a fost decenii de-a rîndul o margine de imperiu asiatic în mijlocul Europei. Și, ca la orice margine de imperiu, ecourile culturii și civilizației extraimperiale ajungeau aici cu mai mare greutate și cu mai mari pierderi decît chiar în zonele centrale ale imperiului cu strictețe izolat de exterior.

Așa se face că s-au păstrat aici, subteran, ascunse sub straturile mai noi ale culturii de influență rusă, straturi ale unei spiritualități române mai vechi. Așa se face că a înviat acum aici o cultură română viguroasă, proaspătă, contrariantă, poate, în puritatea sa morală și buna ei credință, pentru cei de dincoace de Prut. Și pentru că istoria are obiceiul să se repete, este, poate, de așteptat ca revenirea la matcă a acestei culturi să aibă, asupra culturii române în genere, un efect regenerator, așa cum s-a mai întîmplat o dată, și anume

atunci cînd cultura română din Ardeal revenea la matca sa, ieșind de sub un alt obroc imperial.

Deocamdată însă, redeșteptarea culturii române în Basarabia și impactul politic al acestei redeșteptări nu și-au arătat pe deplin roadele. După cîteva zile petrecute la Chișinău, rămii cu impresia că majoritatea basarabenilor, marcați ca limbă, mentalitate și mod de viață de îndelungata ocupație, se tem la fel de mult de reinstaurarea acestei ocupații ca de o eventuală revenire la matca României. Îi simți stînjiți că vorbesc o altfel de românească, îi simți alarmați în fața perspectivei de a-și schimba din nou modul de viață, revenind la ordinea socială de tip mai european (și – sperăm – din ce în ce mai european) de dincoace de Prut. *Aici stă poate una din rădăcinile tragediei lor actuale.*

Ar mai trebui spus, poate, spre edificarea celor ce-și închipuie, eventual, că problema Basarabiei este o problemă pur națională – dacă nu chiar naționalistă – a românilor, că este vorba aici de ceva mai mult: de unul din cele mai fierbinți puncte de înfruntare a mentalității occidental-europene cu cea orientală-europeană. Un punct fierbinte, în care soarta oamenilor a fost și continuă să fie dramatică, ei fiind

sfișiați între două lumi, cărora, prin avatarurile istoriei lor, le aparțin și nu le aparțin, în egală măsură. Un punct fierbinte, un punct vulnerabil, care poate fi oricînd exploatat de forțe malefice.

Doar că, situația aceasta a populației basarabene nefiind nouă, ei sînt învățați să o suporte, să se supună destinului lor cu acea blîndețe, cu acea dorință de pace și de liniște ce-i caracterizează. Adevărul este că ei au o imensă nevoie de pace, de răgaz spre a-și retrăi istoria. Căci, s-ar putea spune că basarabienii sînt încărcăți acum de un veac și jumătate de istorie netrăită: evoluția lor istorică firească a fost frîntă în mai multe rînduri, încă de la începutul secolului trecut.

În orice caz, Basarabia este în momentul de față o lume în sine, nu tocmai ușor de înțeles și care, pe de altă parte, are mare nevoie de înțelegere. De aceea, sperăm să fie oportună încercarea de a oferi cititorului informații despre lumea și oamenii de dincolo de Prut, așa cum sînt ei acum, prin vocile unor reprezentanți ai spiritualității române reînfrîpate în Basarabia, prezente în această carte datorită interviurilor luate de Elena Siupiur.

Suzana Holan

CUPRINS

SVETLANA GUZ SILVIA CEAPĂ VITALIE VASILACHI ANATOL PĂDUREȚ (studenți la istorie)	„Oricît de greu este pentru noi acest adevăr, oricîte abateri au fost, oricîte lacune în conștiința noastră, consider că, totuși, trebuie să cunoaștem istoria adevărată, oricare ar fi ea, cu ce a avut ea bun și ce a avut ea rău. Însă, să fie Adevărul!”	3
MIHAI CIMPOI	„Da, scriitorii au fost aceia care au întreținut flacăra demnității naționale.”	17
ANATOL PETRENCU	„Politica națională promovată de țarism în Basarabia a avut scopul bine definit de a schimba componența etnică a populației. În perioada sovietică, experiența țarismului în politica națională a fost nu numai folosită cu aplicație, ci și completată cu noi mecanisme de propulsare.”	21
NICOLAE DABIJA	„Copiii care învățau la liceele și facultățile din România au fost împușcați și ei și aruncați în gropi comune la marginea Chișinăului, gropi pe care s-a mai mișcat țărina cîteva zile...”	28
ÎNALT PEA SFINȚITUL VLADIMIR	„Și cred că în viitor, Basarabia va fi împreună cu România, cum a și fost...”	41
VALERIU MATEI	„Noi sîntem o parte integrantă a României, trup din trupul ei și integrarea noastră în spațiul comunității europene poate avea loc numai în cadrul națiunii și a statului român.”	48
ELENA SIUPIUR	Cum se ciopîrțește un arbore pentru a crea statalități tip Matrioșka	60

NOTE	68
ANEXE	
STRUCTURA ETNICĂ A JUDEȚELOR BASARABIEI ÎN 1895. TABEL STATISTIC	69
DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA BASARABIEI	70
Protocolul adițional secret la pactul Ribbentrop-Molotov. 1939	70
Ribbentrop către consilierul Schmidt. Comunicare telefonică. 1940	71
Extras din Hotărîrea Nr.2199-938 a Consiliului Comisarului Poporului și a CC al PC(b) din Uniunea Sovietică cu privire la folosirea terenurilor și a bunurilor lăsate de populația germană evacuată din regiunile Akkerman și Cernăuți ale RSS Ucrainene. 1940	71

**SVETLANA GUZ, SILVIA CEAPĂ,
VITALIE VASILACHI, ANATOL PĂDUREȚ**

studenți, anul IV,

Facultatea de istorie, Universitatea din Chișinău

„Oricât de greu pentru noi este acest adevăr, oricâte abateri au fost, oricâte lacune în conștiința noastră, consider că, totuși, trebuie să cunoaștem istoria adevărată, oricare ar fi ea, cu ce a avut ea bun și ce a avut rău. Însă, să fie Adevărul!”

Elena Siupiur: Poetul Nicolae Dabija îmi spunea în interviul pentru această carte un lucru foarte frumos despre voi, tinerii din Basarabia. Spunea dînsul: „am încredere în tineri și speranța noastră este în ei. Sînt crescuți de noi, de poezia noastră, acești copii care s-au culcat în fața tancurilor pe 7 noiembrie 1989. Sînt mîndru de ei și-i vreau de partea cauzei noastre...”. Eu vin acum și vă întreb pe voi: vă simțiți solidari cu poezia, cu gîndul, cu idealurile politice ale scriitorilor basarabeni, care sînt, de fapt, și ctitorii acestei mișcări, cu poezia lui Grigore Vieru, a lui Dumitru Matcovski, Nicolae Dabija, Leonida Lari, Valeriu Matei și a celorlalți scriitori basarabeni? Au însemnat ei ceva în educația voastră?

Silvia: Sîntem solidari, sigur că ne simțim solidari cu scriitorii noștri... ei sînt ctitorii acestei mișcări, ei au pus, la vreme, problemele principale, care ne preocupau și pe noi, ne frămîntau de mult, aș putea spune... Și pe urmă trebuia să începă cineva. Ei au pus începuturile și a fost un început bun și drept, pentru că a pus problemele principale ale existenței noastre, ale vieții noastre... Ca să nu fii solidar, să nu fii de acord cu ei – fiind tu basarabean! –, ar fi pur și simplu nedrept din partea noastră... Au fost atinse problemele esențiale ale vieții noastre ca popor...

Svetlana: Aș vrea să amintesc aici primii pași ai activității Cenaclului Mateevici, care a avut un rol deosebit în această mișcare și care a dezlegat începutul mai multor cenacluri din țară, din diferite raioane și orașe, orașele din republica noastră... Activitatea acestui cenaclu Mateevici, întîlnirea noastră cu el, a coincis

cu primii noștri ani de studenție și pentru că noi am venit aici nu atît de „potcoviți”, ne duceam la ședințele cenaclului cu uimire, cu dorința și setea să participăm, să-i ascultăm. Și ne minunam, eram uimiți de îndrăzneala lor, de curajul pe care-l aveau toți scriitorii. Și, cu toate că de acum începuse procesul de democratizare, de transparență, totuși se mai simțeau la noi și politizarea, ideologizarea excesivă și cătușele... Îndrăzneala lor ne-a uimit, dar cred că o și așteptam...

E.S.: Și mișcarea lor a fost deschiderea îndrăznelii voastre, a dezlegat și întrebările voastre...

Svetlana: Da, mișcarea lor ne-a deschis ochii, într-adevăr, a deschis drum întrebărilor noastre...

Vitalie: Da, desigur, ei au fost și sînt îndrăzneți. Într-adevăr, ei au rezolvat cele mai dure probleme ale societății noastre, ale plaiului nostru natal... s-au străduit să impună începerea rezolvării lor... Să-l luăm, spre exemplu, pe Ion Druță, el a fost primul care, deși represat, de acolo din inima imperiului rus, a dus lupta pentru suveranitate, pentru integritate, pentru tricolor, pentru limba noastră română. Și să amintim Frontul Popular din Moldova. Ei au început o muncă destul de aprigă, ei au lansat dorințele, revendicările poporului nostru, ei au spus pe nume durerile poporului nostru. Desigur, această luptă a fost susținută de noi...

Silvia: Știți, întotdeauna tineretul este interesat sau entuziasmat, dacă vreți, de tot ce este nou și această mișcare era nouă pentru noi, dar noutatea aceasta era și în gînd cu

noi... așa că nu puteam să fim în afara ei, nu puteam sta departe de această mișcare.

Svetlana: Involuntar ne duceam, ne simțeam atrași pur și simplu.

Silvia: Totdeauna ceva nou este ceva interesant.

E.S.: Și acest *nou* reprezenta și problemele voastre, erau, cred, întrebările pe care vi le puneți voi despre existență, despre poporul vostru, numele vostru.

Silvia: Știți, dacă ar fi fost acele probleme doar ale scriitorilor, probleme care ar fi privit doar viața scriitoricească și pe scriitorii înșiși, nu cred că ar fi avut o atât de mare susținere. Însă ei au ridicat probleme – nu ale lor personale sau care să-i fi preocupat numai pe ei –, au ridicat probleme care erau ale tuturor oamenilor acestei societăți. De aceea spun că, pur și simplu, a nu susține o astfel de mișcare mi se pare absurd, ar fi fost absurd din partea tineretului să nu o susțină...

Vitalie: Ei au dat scînteia, au dat...

Silvia: ... au dat imboldul.

E.S.: Fiindcă ați vorbit de Ion Druță, vreau să vă spun că în 1988 a apărut la București, la „Cartea Românească”, un volum, *Clopotnița* de Ion Druță. Îmi amintesc entuziasmul trăit din întâlnirea cu opera lui Druță. Mărturisesc că am citit-o foarte târziu, nici noi acolo în România nu știam prea multe despre cei de aici, zidul dintre noi era perfect, nu citeam mai nimic din literatura de aici. Și, așa cum spuneți voi, am întâlnit în opera lui Druță glasul pămîntului acesta... Am pornit să o public acolo... și cînd a apărut, am primit sute de telefoane de la oameni care plîngeau și mă rugau să-i scriu, să-i spun lui Druță cît de fericiți sînt că s-au întâlnit prin cartea lui cu „glasul pămîntului de acasă” – majoritatea erau basarabeni refugiați în '40 și '44, dar și mulți „regățeni”, cum le spunem noi celor din Muntenia...

Silvia: Renașterea națională este și renașterea literaturii aici, este totodată și renașterea scriitorilor noștri – dacă se poate spune așa – și în special a operei lui Druță... a cunoașterii ei de către oameni... Știți, pînă acum noi ne limitam la unele lucrări care erau în programa școlară, dar nu citeam mai profund poezia și

proza scriitorilor basarabeni, iar acum, începînd cu '88, '89, și interesul nostru față de această literatură a crescut, ea este foarte importantă pentru noi, emoționantă, și nu numai pentru noi tinerii, ci pentru toți oamenii care o citesc. Sperăm că acest interes să rămînă la fel de ridicat sau poate și mai mare decît pînă acum.

E.S.: Spuneți că în liceu și, în general, în viața voastră școlară, ați cunoscut mai puțin autorii de aici... Voi v-ați orientat spre facultatea de istorie. Încă în liceu, în ceea ce privește istoria – istoria Moldovei, a României vecine, istoria universală, a Rusiei – ce ați învățat? Este același lucru care l-ați învățat în școală cu ceea ce învățați acum în facultate despre această istorie? Aveți cunoștințe de mai îndelungată istorie a acestei părți a Moldovei, adică de la începuturile acestui stat?

Svetlana: N-aș putea spune că am venit întâmplător la facultatea de istorie, fiindcă familia... Mama mea este profesoară de istorie. Ca să spun așa, m-a provocat, m-a orientat spre facultatea de istorie. Fiindcă, așa cum știm, perioada copilăriei noastre a fost încătușată de acele idei comuniste, de idei care încătușau, putem spune, toată Europa de est, nu numai Uniunea Sovietică, și cunoștințele noastre erau drămuite de sus... Dar totuși, acasă mai citeam cîte ceva, aflam de ici, de colo, corespondam cu copii din România, primeam colete de acolo, și părinții mei la fel, și ni se deschideau ochii. Dar totuși, cunoșteam așa de limitat... aveam puține cunoștințe și bineînțeles că nu puteam să... Și vîrsta poate nu ne permitea să înțelegem mai multe, să cunoaștem mai multe... Dar simțeam, de la cei din jur. Uite, mi-aduc aminte cum, totdeauna cînd ajungeam la lecțiile de istorie a Moldovei sau cum se numea ea: „istoria Republicii Socialiste Sovietice Moldovenești”, mi-aduc aminte ura cu care mama mea lua cartea, manualul în mînă, și se uita cu o ură la el, la acest manual, și-i tremurau mîinile, cînd se gîndea că a doua zi are de făcut istoria Moldovei și trebuie să orienteze elevii... Nu să-i orienteze, ci să-i dezorienteze... Noi nu aveam manuale, și bineînțeles că de la bibliotecă îl primeam, și trebuia

să ne uităm în el, cu sau fără voia noastră trebuia să-l studiem, așa cerea programa... și așa erau timpurile. Dar printre toate aceste materiale care ni se predau se mai strecurau și idei care provocau râsul, oricum pe mine mă făceau să zîmbesc în timpul lecției...

E.S.: Adică, ce idei?

Svetlana: De exemplu, mi-aduc aminte de „lupta poporului moldovenesc împotriva intervenției române în anii războiului civil”, și știu că – eram de acum prin clasa a X-a – vorbeam cu mama, care se frământa acasă cam cum să predea ea această temă: sau să lase în voia soartei niște lucruri, sau să ni le sugereze într-un fel sau altul... Odată m-a făcut să zîmbesc la lecție cu aceste „întorsături”, și mama mi-a făcut semn, m-a amenințat cu degetul că-i stricam...

E.S.: Creeai o stare de spirit între elevi și o puneai pe dînsa în pericol...

Svetlana: Noi eram de acum oameni maturi¹ și bineînțeles că fiecare își avea ideile sale, fiecare avea de acum poziția sa, fiecare citea literatură, studii, știu eu, eram mai mult sau mai puțin informați...

Vitalie: În acea perioadă deja noi ne dădeam seama că ceva e incorect, că învățăm toată această istorie după un șablon și nu aveam voie să ieșim din limitele lui... Uite, în școală, noi aveam ca obiect principal în domeniul istoric istoria Uniunii Sovietice. Istoriei Moldovei i se dădea mai puțină atenție. În primii ani de studenție, istoria de bază era tot istoria Uniunii și istoria partidului comunist. Dacă la istoria partidului nu învățai toate operele lui Lenin, ale lui Marx și Engels, era imposibil să treci examenul, era exclus să nu citești toate aceste opere. Cît privește istoria Moldovei, în primii ani de studenție chiar, tot de pe pozițiile istoriografiei sovietice era studiată. Nici o trăsătură națională nu apărea în această istorie, aproape nimic național. Noi eram acoperiți cu o plapumă neagră, de întuneric. Și toate acestea plecau de la faptul că în Academia de Științe erau aproape numai istorici ruși, istoricii moldoveni erau strîmtorați, marginalizați și chiar persecutați dacă își spuneau părerile lor și apărau idealurile naționale. Mulți profesori uni-

versitari, neputînd ține piept acestor confruntări, presiuni și persecuții, au plecat deseori în alte părți; sînt unii care au editat cărți foarte bune la Moscova. Eu cred că principalul vinovat pentru multe din aceste fenomene este Bodiul, el a fost acela care a făcut toată – cum să spun – deformarea în domeniul învățămîntului.

E.S.: Cred că a fost un programat proces de deznaționalizare prin această gîndire istorică proimperială, procomunistă și antinațională, prin educația făcută tinerilor în acest fel.

Vitalie: Chiar din primii ani de studenție, mie mi-a plăcut aici un lector de la facultatea noastră care-și apăra pozițiile, a dus lupta cu toți. Este vorba de docentul Ion Timofeevici Niculiță. Își expunea fără ezitare pozițiile. Apoi, datorită alegerii noastre, a fost invitat și domnul profesor Pavel Parasca, care este șeful catedrei și are acum și emisiuni la televiziune pe tema istoriei României. Ieri a și participat la festivitatea deschiderii sesiunii științifice „Nicolae Iorga”.

E.S.: Colocviul Iorga, da. Cred că astăzi are comunicare.

Vitalie: Da, astăzi are comunicarea... și cum spuneam, dînsul ne-a deschis ușile către adevărata istorie, noi sîntem primii studenți căroro le-a deschis ușile spre adevăr.

E.S.: Spre o nouă interpretare a istoriei...

Vitalie: Da, spre o istorie nouă.

Silvia: Știu eu, cred că ar fi bine să vă spun ceva despre contribuția noastră la studierea deformărilor care au avut loc în această perioadă. Noi avem un curs special, anul acesta. Istoria Universității din Moldova. Și chiar eu mă ocup cu studierea dosarelor personale ale foștilor rectori ai Universității și vreau să vă spun că prin aceste dosare se vede contribuția fiecăruia la politizarea și birocratizarea aparatului de conducere, a rectoratului, a Senatului universitar, a sistemului de învățămînt în Universitate. Fiecare dintre noi are o temă anumită ce ține de istoria Universității și cred că, în parte, ne aducem și noi contribuția la studierea istoriei Universității, la studierea greșelilor, începînd din 1945, studierea acestui proces de îndoctrinare...

E.S.: Studiați și tradițiile universitare din Chișinău? Aici, în perioada interbelică, a fost o frumoasă viață-universitară, o foarte serioasă viață universitară.

Silvia: Da, iată, chiar aici în fața ferestrei camerei în care stăm de vorbă se află peste drum Muzeul de Istorie a Chișinăului, și, bineînțeles că îl vizităm des, studiem tot ce poate fi studiat acolo, ne străduim să fim la curent cu noile exponate, cu noile documente care intră în muzeu, cu noile date... Și poate că – de ce nu? – într-o zi vor apărea și cercetările noastre!

E.S.: Cercetările voastre personale asupra ultimelor decenii, a istoriei acestor ultime decenii...

Svetlana: Știți, făcând comparație între studiul de la școală și studiile universitare, ne dăm seama că este o mare diferență, pentru că toate noile idei pe care le auzim aici, toate adevărurile care ne sînt acum descoperite și pe care le descoperim, formează în noi nu numai o nouă concepție asupra istoriei, dar și un fel de a gândi lumea. Noi am fost educați în spiritul acela comunist și după dispozițiile acelei autorități, după ideile puterii, care erau dictate învățămîntului. Dictată era chiar educația noastră... Acum, desigur și cu contribuția noastră, se produce o schimbare pentru generațiile viitoare... Măcar ele să cunoască adevărul istoric, așa de la bază pornind... Să nu mai fie istorie plină de pete albe, cum am învățat-o noi în liceu...

E.S.: Deci, aveți încredere în misiunea voastră de viitori profesori de istorie și de istorici în societatea basarabeană?

Svetlana: Sigur că da! sigur... pentru că pur și simplu...

E.S.: ... pentru că sînt, știu eu, temeri că în noua societate, care, în genere merge spre economie, își concentrează energiile pe economia de piață, pe producție, pe relații comerciale, pe tehnică și pe scoaterea din dezastrul economic în care se află statele noastre – și România, și Bulgaria, Rusia, Basarabia ș.a.m.d. – există temeri, cum spuneam, că aceste științe umaniste nu vor mai avea același prestigiu și același loc în societate. Văd că voi aveți

încredere în misiunea voastră de profesori și cred că voi aveți dreptate!

Svetlana: Sigur că da, pur și simplu trebuie să fim optimiști. Dacă o să fim pesimiști n-o să ajungem niciodată la nimic, la nimic nou...

Vitalie: Trebuie să avem un scop, un ideal, o cauză.

E.S.: E foarte frumos ce spuneți și e bine să aveți încredere în viitor.

Svetlana: Trebuie, bineînțeles că trebuie, trebuie, polemizat cu maxima că adevărul este relativ, fiindcă, prin inima și prin capul, prin conștiința fiecărui om de aici, trebuie să treacă adevărul despre situația poporului român, trebuie să treacă acel adevăr al istoriei poporului nostru. Or, acest adevăr nu este relativ, este un adevăr ferm: această istorie a noastră, această situație a noastră! Oricît de greu pentru noi este acest adevăr, oricîte abateri au fost, deformări, oricîte lacune în conștiința noastră, totuși consider că trebuie să cunoaștem istoria adevărată, oricare ar fi ea, cu ce a avut ea bun și ce a avut ea rău. Însă, să fie adevărul!

Silvia: Cineva a spus că unica greșeală a istoriei este greșeala că poporul nu ține cont de greșelile care au fost. Sperăm cumva ca, în oarecare măsură, viitorul, prin cunoașterea adevărului, a adevărului istoriei existenței noastre, a neamului nostru, să evite aceste greșeli. **Svetlana:** În orice caz, și de vom avea greșeli, și de vom greși, de acum n-o să mai dăm vina pe cineva, pe altcineva, va fi în mare măsură vina noastră, pe care trebuie să ne-o asumăm. Sigur, o istorie fără greșeli nu se prea poate... iar noi acum învățăm să scriem o istorie nouă... și să crezi că este așa, fără nici o greșeală, pur și simplu nu se poate. Glumind, cred că nici n-ar fi interesant!

E.S.: Și noi învățăm să trăim altfel...

Svetlana: Noi acum abia învățăm și cineva o să creadă greșelilor noastre, dacă ele vor fi...

E.S.: Sînteți și ctitori de nouă viață, de nouă lume, sînteți ctitorii unei noi societăți. Acesta este adevărul, voi sînteți cei care construiți Basarabia viitorului.

Vitalie: Vor fi și noi descoperiri, noi vom fi îmbogățiji cu noi cunoștințe, iar noi, la rîndul

nostru, vom îmbogăți tezaurul istoriei. Nu în zadar se spune că istoria este magistra vitae – istoria este profesoara vieții.

E.S.: Da, într-un fel, înțeleg de la voi că importantă pentru voi ca tineri și viitori istorici, ca viitori pedagogi, este limpezirea adevărului de minciună.

Vitalie: Așa este!

E.S.: Am să vă rog să vă gândiți și să spuneți: din atâtea păreri câte există în momentul de față despre Basarabia – ba că-i stat independent, de sine stătător, că-i o nouă statalitate, ba că-i parte integrantă din România, o parte a națiunii române – voi ce credeți? Ce este Basarabia? și ce-i doriți voi ei să fie? Ce doriți pentru ea în această lume care se reface, se reconstruiește? care considerați că e viitorul ei? o Moldovă stat independent? o Moldovă reintegrată cu țara?

Svetlana: Bineînțeles că, în parte, visul popoului nostru s-a realizat, dacă nu în practică, cel puțin pe hîrtie. A fost adoptată *Declarația pentru Independența și Suveranitatea Moldovei*. Aș vrea să spun, legat de aceasta, că foarte mulți, oameni politici chiar, comit greșeli în exprimare, spunînd „Moldova dintre Prut și Nistru”. Să nu uităm de Moldova cealaltă, de cealaltă parte a Prutului și de tragedia Moldovei de acum. Întreaga lume cunoaște împărțirea formală și falsă în trei republici a Moldovei noastre: Moldova, Republica găgăuză și Republica transnistreană. Aceasta este durerea popoului nostru și aș dori pentru Moldova ca aceste conflicte să se stingă pe cale pașnică și să nu se atenteze la libertatea, la suveranitatea popoului nostru, fiindcă nu putem acum... Timpul nu ne permite să delimităm, știu eu, hotarele fiecărui popor. Uite, să luăm ce se petrece în Iugoslavia. Acolo sînt popoare intercalate și conflictele nu se pot rezolva, au trecut la calea armată, la război și aș dori să nu se repete astfel de rezolvări de conflict.

E.S.: Tinerii aceia, la înmormîntarea cărora am fost ieri², ostași – copii, încă –, pentru ce au murit? ce credeți voi?

Vitalie: Aceștia au fost patru patrioți, patru flori ale Moldovei, care și-au dat viața pentru apărarea suveranității, integrității popoului

nostru. Vedeți, Imperiul Rus privește la oameni ca la un acvariu omenesc, merge după principiul stalinist: „care pe care!”, iar noi avem altă concepție despre lume, privim altminteri toate acestea. Acești fii ai popoului au dus lupta cu forțele separatiste care denaturează atît istoria popoului, cît și adevărurile politice ale acestor ani, și cărora nu le este pe plac principiul după care trăim noi aici în Moldova. Sînt, le-aș numi, elemente fasciste, pentru că numai un fascist poate să facă așa ceva. Am fost și noi ieri la mitingul de doliu, a fost zi de doliu pentru întreaga Moldovă și întreaga Universitate și-a întrerupt ieri cursurile pentru o zi, am fost toți studenții acolo. Am văzut la televizor că și frații noștri de peste Prut au exprimat condoleanțe. Peste tot au fost mitinguri prin care oamenii și-au exprimat durerea.

E.S.: Deci considerați că într-adevăr copiii aceia au murit apărînd ceva? că nu există – cum s-a spus – agresiune din partea lor? că nu există agresivitate în trăsăturile popoului de aici, oamenii de aici nu vor bunurile altora, spațiile altora. E un popor blînd și răbdător și vrea pace... Pentru aceasta au murit copiii aceia...

Vitalie: E un popor blînd și vrea pace și independență... e un popor iubitor de pace. Dacă nu erau ei, cei care au murit, am fi fost probabil noi sau alții în locul lor și aveam să apărăm și noi... Au fost oameni atît de tineri care încă n-au văzut viața! patru oameni de naționalitate diferită, care își priveau viitorul cu bucurie, cu încredere, îl sperau fericit. Poate noi ducem o viață grea acum, dar generațiile de după noi vor duce o viață fericită. Cred în asta.

Silvia: Știți, îmi pare rău de vorbele spuse de unii că soldații aceștia de au murit nu aveau ce căuta acolo, că acolo-i altă republică, îmi pare rău că au o astfel de minte, că pot judeca așa... Au murit patru tineri de diferite naționalități, apărînd Moldova și uite că sînt oameni de altă naționalitate – rusă, spre exemplu –, care au înțeles totuși de ce luptăm și ce vrem noi! Vorba aceea că n-aveau ce căuta acolo, că acolo nu-i partea noastră de țară, e o minciună, pentru că acum, cunoscînd

istoria adevărată – acolo este teritoriul nostru. Și acele minți induse în eroare de politica care continuă a fi în spiritul comunist, politică a autorităților de acolo, aceste minți trebuie limpezite, ar trebui oamenii să se trezească la adevăr. Acești băieți ai neamului nostru care au murit au făcut un bine pentru toți, s-au jertfit pentru noi toți și dacă n-ar fi fost ei, am fi fost noi sau alți tineri ca noi. Ei au avut pentru ce lupta și-i slava lor, s-au dovedit a fi...
Vitalie: ...adevărați eroi...

E.S.: Spuneți că sînt de diferite naționalități acei tineri care au înțeles și au respectat istoria acestui pămînt și poporul în mijlocul căruia au crescut. Legat de această problemă, aș vrea să vă întreb ceva, legat de aceste probleme de respect reciproc a națiunilor desprinse din imperiul sovietic. Aveți voi dialog pe aceste probleme cu tinerii din Rusia, din Ucraina, aveți relații cu tineri de acolo? le știți gîndurile? tinerii ruși își respectă țara, așa cum voi o respectați pe a voastră? la fel ucrainenii, bielorușii, lituanienii? Aveți voi respect pentru problemele acestor națiuni, și au tinerii de acolo înțelegere și respect pentru problemele naționalităților care se desprind? Care-i dialogul vostru cu tinerii din fostul imperiu?

Svetlana: În orice caz, iată, din legăturile mele – cele mai multe sînt cu tineri din Ucraina –, eu socot că tineretul respectă celelalte națiuni. În fond, această politică de nerespectare este dusă de un cerc restrîns, de aparatul puterii. Nenorocirea este că glasul acestuia este auzit și ascultat. Respectul tinerilor, al studenților din alte republici nu este „ascultat”, nu este auzit... Pentru că oricît credem că a trecut vremea lor, forțele conservatoare, gîndirea politică veche s-au menținut totuși, și-și joacă peste capul tinerilor ambițiile lor...

Silvia: Eu aș spune că nu trebuie să se confunde politica imperiului și a cercurilor conducătoare cu însuși poporul rus, cu națiunea rusă, la fel cu cea ucraineană, pentru că fiecare popor poartă în sine acest spirit al renașterii, fiindcă această renaștere este obiectivă, în baza tradițiilor fiecărui popor. Am citit recent un studiu al unui istoric român, Nicolae Baciu, care conturează o hartă – studiul este

în engleză – a renașterii naționale în fostul imperiu sovietic. Autorul subliniază acolo faptul că fiecare popor tinde spre libertate, tinde spre suveranitate și această luptă se poartă într-un respect reciproc, fiecare națiune căutînd un compromis pașnic de rezolvare a problemelor sale, în așa fel încît să nu nege, să nu atingă celelalte națiuni.

E.S.: Dincolo de politica de conjunctură, există un respect reciproc, iar voi, tinerii, cred, vă simțiți cei mai solidari între voi peste capetele tuturor ambițiilor și conjuncturilor, ceea ce mi se pare foarte frumos... Adică, mă gîndeam că e bine să nu vă desprindeți de imperiu cu resentimente, cu antipatii pentru colegii voștri.
Silvia: ...cu ură...

E.S.: Mi se pare foarte important acest lucru și găsesc că gîndurile voastre sînt frumoase.

Silvia: Mi-a pus un coleg o întrebare, cu cîteva zile în urmă: „cum gîndești tu, dacă n-ai mai vorbi limba rusă vreo zece-doisprezece ani, ai uita-o? ai șterge din memoria ta această limbă ca răspuns la ceea ce ne-a făcut nouă imperiul sovietic?”. Și eu i-am răspuns că nici nu-mi pot închipui așa ceva, fiindcă eu cunosc foarte bine limba rusă, limba clasicilor ruși, cunosc literatura rusă...

E.S.: Această cultură profundă a Rusiei...

Silvia: ...cunosc istoria Rusiei și – știu eu? – cred că nu mi-aș șterge din memorie nici chiar obiectul numit „istoria Uniunii Sovietice”, dar l-aș privi altfel, aș trata altfel această istorie, pentru că am de acum alte criterii de judecată, sînt înarmată cu alte principii, alte viziuni de analiză a adevărului istoric.

E.S.: Este totuși o bogăție spirituală cunoașterea culturii și limbii unui popor cu care ai conviețuit, iar cultura rusă este una din marile și mai ales profundele și autenticele culturi ale lumii.

Svetlana: Nu-i vina noastră că a fost practică această politică de rusificare, sovietizare și ideologizare a popoarelor din imperiu.

E.S.: Și nici vina poporului rus... și el a fost represat, și el a fost în lagăre în Siberia, au trecut prin aceleași greutăți, intelectualii ruși au fost la fel distruși, exterminați în adevăratul sens al cuvîntului.

Svetlana: Da, au fost trecuți prin aceleași deformări... Știți, politica aceasta a cercurilor conservatoare vine din faptul că ei nu se pot dezice de esența lor. Le-a fost convenabilă, favorabilă, această politică și pur și simplu nu pot, n-ar fi bine – ei o simt – pentru ei să se dezică de ea... Pentru că eu cred că, pe undeva, ei își dau seama de acele greșeli... Oricum, este o prostie să nu respecti naționalitățile celelalte, să nu respecti istoria altor națiuni... Și totuși acele cercuri se țin de politica lor veche, nu vor să depună armele, nu vor să se dezică...

E.S.: Gîndirea lor este astfel structurată și nu se mai pot depăși pe sine... nu mai știu să gîndească altfel.

Svetlana: Aș menționa că la noi la facultate, cursul de istoria Uniunii Sovietice poartă acum alt nume: „cursul de istoria popoarelor care au conviețuit pe teritoriul fostului imperiu sovietic”.

E.S.: Am să vă întreb, adresîndu-mă atît viitorilor istorici, cît și oamenilor tineri din acest spațiu: ce știți voi despre istoria de aici a anilor 1940-1953, adică imediat după intrarea în funcție a pactului Ribbentrop-Molotov și pînă după moartea lui Stalin? Ce reprezintă pentru voi părinții și bunicii voștri, cam înghesuți în această istorie specială, unică, în istoria oamenilor din această zonă a lumii? Ce știți de la bunicii și părinții voștri despre ea?

Silvia: Aș spune că pînă nu demult, bunelul meu cunoștea mult mai bine istoria poporului român decît mine, fiindcă a avut această posibilitate să o studieze, iar noi, spre regret, am început, nu vreau să spun prea tîrziu, că nu-i prea tîrziu, și, pe urmă, mai bine mai tîrziu decît niciodată, iar părinții noștri au fost în anii '40-'53 copii, nu mai țin minte bine, nu pot să relateze precis evenimentele, dar buneii ne spun că a fost o perioadă de grea cumpănă pentru poporul nostru. În acea perioadă s-a abătut asupra poporului nostru acel val de represalii staliniste, acel val al deportărilor, care a răpit pe mulți fii ai poporului, multă lume a fost dusă în Siberia și aceasta a avut urmări grave... pentru istoria de mai departe. Abia anul trecut, la cursul de istoria românilor, am

aflat cîte ceva mai concret din istoria anilor '40-'53 și trebuie să recunosc că am fost uluiți și în parte surprinși de metodele represive folosite de conducătorul imperiului sovietic. Cît privește politica stalinistă față de poporul nostru, socot că a fost o mare greșală, poporul din Basarabia a fost total nevinovat, n-a avut nici o vină față de statul sovietic, a fost băgat cu forța în imperiu, și le-a fost aplicată oamenilor politica forței, nedreaptă față de acest popor, a fost o mare greșală ceea ce s-a făcut, a fost o perioadă care, ne spun bunicii noștri, mai bine să nu o știm, cu toate că trebuie să o știm, să știm despre ea... A fost o perioadă foarte grea, foarte rea, care nu este de dorit nimănui. Cu forța a fost introdusă politica și represaliile și nu putea să nu fie acceptată de oameni politica aceea, în furia represaliilor care erau atunci. Dacă nu te supuneai, puteai provoca situații și mai grele, se putea ajunge la noi și noi represalii și la creșterea lipsei de respect față de poporul nostru.

Svetlana: A fost o ironie a soartei, fiindcă am aflat că organizațiile de partid din Basarabia, membrii acestor organizații au fost represați, deci cei care au contribuit în parte, aici, la intrarea Basarabiei în componența imperiului sovietic, au pătimit din urma acestei politici staliniste.

Vitalie: Epoca stalinistă a fost o stare insuportabilă, toate deportările se făceau fără nici o judecată, fără sentință, oamenii erau luați, duși – unde? nimeni nu știa unde și de ce –, bunicii noștri au ajuns în diferite lagăre ale Gulagului, majoritatea deportaților au fost moldoveni, în toate izvoarele pe care le-am studiat găsim mai mult moldoveni. De ce moldoveni? pentru că ei lucrau bine, ei trăiau acolo cu speranța că dacă vor munci bine se vor întoarce mai repede acasă. Au fost nimiciți fizic și moral, puțini s-au mai întors, și ei își amintesc și povestesc. De la ei, martori și victime ale acelor vremuri, mai aflăm și noi cum a fost, ce-a fost, cum au dus-o ei acolo...

Svetlana: Cum au rezistat...

Silvia: Și-n vremea asta a ieșit mai bine la iveală o trăsătură a poporului nostru: că-i tru-

ditor, că-s oameni cu dragoste de muncă. Și iată, chiar acolo duși fiind, ei nu s-au apucat să trîndăvească, ci au muncit, au muncit acolo, au muncit și aici, alții s-au folosit de munca și bogățiile moldovenilor, și acolo și aici. Acolo s-au dus, au fost duși, moldovenii, aici au venit rușii și au făcut o politică de schimbare a structurii demografice a Moldovei...

E.S.: Această schimbare a structurii demografice se simte acum, cînd Moldova merge spre independență și autodeterminare? se simte în mișcarea și atitudinile de aici?

Svetlana: Vedeți, moldovenii foarte mulți trăiesc în restul Uniunii, în Rusia mai ales. Cum au ajuns ei acolo, am vorbit despre asta. Și iată, noi nu putem menționa situații cînd acești oameni s-au manifestat împotriva sau în stînjinirea politicii de acolo. Ei, moldovenii se dau după obiceiurile, tradițiile poporului rus, și de asta noi nu înțelegem de ce poporul rus, lumea rusă care trăiește aici la noi și care ar trebui să respecte poporul de aici, care ar trebui să respecte și să se dea după obiceiurile, tradițiile noastre, nu dorește asta, refuză pur și simplu acest respect poporului în mijlocul căruia trăiește... Vedeți, cred că asta depinde de conștiința omului... și aș spune că purtarea moldovenilor dovedește că ei sînt mai conștienți de ceea ce a fost și ceea ce este acum...

Vitalie: Dacă privim într-un plan mai general aceste represalii, găsim în istoriografie diferite puncte de vedere, diferite poziții. Sînt istorici capabili să studieze în arhive această istorie cumplită... De exemplu Andreeva, grupul Gornov, Soljenițin. Andreeva dă un număr de represați – intelectuali, muncitori, țărani – de circa 40 de milioane, din întregul imperiu sovietic. Grupul Gornov dă o cifră mai mică: 23000000, iar Soljenițin o dă pe etape, începînd din anii '36-'37-'38, dă anual sau pe etape deportările în Gulag: 160000, apoi 180000 pînă la 800000 în 1950. Consemnează și mortalitatea, toate aceste cifre înseamnă și oameni omorîți. În 1989, au fost descoperiți în masivul Kuropat 563 de morți, găsiți într-o groapă comună, omorîți banditește, cu cîte 3-4 gloanțe în cap, acoperiți cu tractorul, călcați, striviți!...

E.S.: Cum vă explicați voi atîta ură împotriva omului cîta a fost în acei ani? pentru că practic era o omorîre cu ură!

Svetlana: Sînt păreri subiective. Numai privind personalitatea lui Stalin și trăsăturile caracterului său, însă, putem spune că pentru atingerea scopurilor politicii sale erau călcate în picioare toate principiile. Orice popor, orice om care-i stătea în cale, era călcat în picioare, orice stătea în calea scopurilor sale – metodele nu mai aveau nici o importanță.

Vitalie: Sentințele erau date și mergeau de la sine. În epoca Ejovciană erau: ordinul no.1: în general; ordinul no.2: intelectualii; ordinul no.3: conducătorii militari ș.a.m.d. Și dacă iscălea Stalin, se executa, nici nu se punea problema dacă-i vinovat, dacă nu-i vinovat omul...

Silvia: Se spune că – poate nu sîntem corect și clar informați – se spune că Stalin poate nu cunoștea acele metode folosite pentru atingerea scopurilor politice. El dădea ordin, nu-l interesa cu ce metode se realiza, prin ce mijloace...

E.S.: O lume care a fost construită pe crimă și ură. Putea rezista această lume?

Svetlana: Putem spune că am ajuns noi înșine la răspuns, că am ajuns ziua răspunsului că nu putea să existe la nesfîrșit această lume.

Silvia: Prin politica stalinistă, ca rezultat al ei, au fost victime ale represaliilor cele mai emnente personalități ale neamului nostru. Pentru că cine a fost întîi dus în lagăre? intelectualii, „intelighenția” acestui popor, intelighenția care era sprijinul acestui popor, cea care era mintea, cea care avea idei clare. Ea a fost dusă întîi de aici, pentru a se putea înfăptui politica de demoralizare și deznaționalizare...

Vitalie: Stalin a fost un tiran sîngeros, el însuși s-a exprimat în acest fel: „noi trebuie să curățăm rîndurile”.

E.S.: Deci o lume construită pe crimă și pe ură, care, cum s-a dovedit, nu putea rezista. Credeți că lumea de astăzi pe care o construim, trebuie înainte de toate eliberată tocmai de aceste dimensiuni, „vindecată” de aceste trăsături: eliberată de ură, de agresivitate și agresiune? Mi se pare mie că acum cînd se desface lumea asta veche, mai există destulă

agresivitate și agresiune în jur, destulă ură, prea multă ură, prea multă patimă... Cum vi se pare?

Svetlana: Bineînțeles, iar ca argument al spuselor dumneavoastră sînt evenimentele din republica așa-zisă transnistreană... Dar să sperăm, cum am spus și mai înainte, că aceste conflicte vor fi rezolvate, vor fi...

Vitalie: ...aplanate.

Svetlana: ...aplanate. Vor fi rezolvate pe cale pașnică și nu se vor repeta.

E.S.: În felul acesta a vorbit și domnul Snegur, ieri, la mitingul de doliu, chemînd la liniște, la calm...

Vitalie: Vedeți, separatiștii se străduiesc să ne tragă într-un război civil, iar președintele vrea să se rezolve prin alte metode, pe cale pașnică, fără ură, aceste neînțelegeri... Fără ură, fără patimi, pentru că sîntem oamenii aceluiași pămînt, trăim în aceeași casă și nu avem de ce ne urî, indiferent de ce neam sîntem.

E.S.: Credeți că tinerii în general și studenții în special trebuie să se angajeze în viața politică a țării? să fie membri unui partid politic, să participe activ la viața publică? Noi am spus ceva mai înainte că viitorul este al vostru. Într-un fel, eu cred că el nu mai este al nostru, al generației mele, este al vostru... Credeți, în acest moment, cînd se încearcă limpezirea acestui viitor, că tinerii, dincolo de profesionalism, ar trebui să se angajeze și în viața politică?

Svetlana: Bineînțeles că istoria, în afara politicii, nu există și noi, ca viitori istorici, avem viziunile noastre, părerile noastre, concepția noastră despre lume și sigur vom adera la anumite idei politice, ale unui partid care reprezintă, exprimă și viziunile noastre. Dar, totuși, indiferent de aceasta, noi trebuie să tratăm, să cercetăm adevărul istoric și istoria, cumva în afara politicii, adică obiectiv. Să analizăm obiectiv situația și să vedem clar corelația dintre forțe, chiar și dintre partide. Pînă acum domnea sistemul monopartinic și era, într-un fel, mai simplu, mai ușor, adică puteai privi doar dintr-un punct de vedere, nu exista alternativă, ea exista doar în tine: mergi sau nu cu acest partid, al treilea drum nu exista.

Acum, deciziile noastre sînt mult mai greu de luat, situația este mult mai complicată prin noua bază care se creează.

Silvia: Eu cred că trebuie să ne încadrăm în viața politică, pentru că noi, de acum, vrem și o politică nouă, nu numai o istorie nouă, și cred că în această politică nouă apar trăsături specifice, caracteristice istoriei sau care sînt legate de istorie... Istoria dă idei politice, deci noi, istoricii, trebuie să ne încadrăm în această istorie nouă, iar fără noi cred că va fi mai greu de a duce o politică nouă!

E.S.: Bravo, Silvia!

Anatol:³ În ceea ce privește politica, eu socot că nici un om nu poate exista în afara societății, societatea este ea însăși politică și bineînțeles că noi trebuie să fim la curent cu faptele, iar de faptele fiecăruia din noi depinde politica întregului popor. Și nu-s cuvinte mari cînd spun popor, dar hai să spunem politica neamului nostru.

E.S.: Deci considerați că tinerii trebuie să se angajeze în viața politică?

Anatol: Nu că trebuie, aceasta este datoria cetățenească a fiecăruia, nu numai a tinerilor...

E.S.: Ce reprezintă pentru voi, ca tineri din Basarabia și ca studenți la istorie, vecina voastră România? România despre care ați auzit cele mai contradictorii lucruri: că-i țară mamă, că-i soră, că a fost fascistă, cotropitoare în Basarabia, că-i dușmană, și care, de fapt e o țară de oameni care vorbesc aceeași limbă cu voi! Ce reprezintă ea pentru voi?

Svetlana: Anul trecut am avut marea bucurie să facem practica de muzeu în România. Pentru prima dată în istoria facultății, zece studenți de la noi au făcut această practică de muzeu și atunci am făcut cunoștință direct cu oamenii din România, cu studenții de acolo, cu facultatea de istorie de la Universitatea din Iași... Poate pentru prima dată am realizat, am înțeles cu adevărat că este un popor ca noi, am văzut acest lucru, l-am simțit... Ne-am despărțit chiar cu lacrimi de studenții de acolo și ținem legătura cu ei și astăzi. Cîțiva studenți de la facultatea noastră au plecat să-și continue studiile la Iași și avem legături nemijlocite cu românii de peste Prut. Deci, pentru mine,

România este țara vecină, prietenă, cu care avem tradiții comune, de fapt sîntem același popor și sper că relațiile vor înainta în bine.

Silvia: Privitor la vorba că România ar fi fost o țară dușmană, ocupantă... sigur că aceste idei au apărut în capetele oamenilor cu o anumită educație... din idei învechite... Noi care cunoaștem de acum real istoria neamului nostru nu putem spune așa ceva, pentru că orice s-ar întîmpla, noi sîntem un popor comun, același popor, avem tradiții comune, cultură comună, limbă comună... Așa vorbe noi nu putem spune!

Vitalie: Desigur, noi cunoaștem mai bine istoria poporului nostru, din acele izvoare pe care le avem de acum la îndemînă. Am primit cărți de peste Prut, literatura necesară, și de acum putem spune că ne-am apropiat mai mult de adevărul istoric. Mai sînt și expozițiile care se deschid aici, întîlnirile cu specialiști români, toate acestea ne îmbogățesc orizontul și puterea de judecată, de judecată în cunoștință de cauză...

Anatol: Am avut posibilitatea să văd România încă în 1979, eram încă un copil și atunci am înțeles un lucru simplu: că sîntem un singur popor. Este incontestabil că sîntem un singur popor. Aprofundîndu-mi cunoștințele prin studiile de istorie și avînd în vedere și vîrsta, îmi dau seama că deși sîntem unul și același popor român, există unele deosebiri între noi. Și, ca răspuns la întrebarea dumneavoastră „ce reprezintă România pentru mine?”, as spune că da, izvoarele ne sînt comune, trebuie să ne întîlnim, să colaborăm, să ne apropiem spiritual, dar evoluția istorică a fost așa că s-au creat două state, sîntem state independente și pe calea aceasta trebuie să mergem mai departe.

E.S.: Considerați că aici în Moldova există, s-a creat o nouă statalitate sau este pe cale, cum îmi spunea un jurist aici, să se creeze o nouă statalitate?

Anatol: O nouă statalitate juridică, nicidecum culturală, nicidecum spirituală, pentru că este neîndoielnic că sîntem de aceeași viță, avem aceleași izvoare și rădăcini comune.

E.S.: Să înțeleg că evoluția a făcut, a dat posibilitatea formării unei noi statalități, indife-

rent de rădăcinile comune ale poporului de pe o parte și de alta a Prutului? Da, atunci să ne întorcem către colegii voștri din România, studenții români, și mai ales la cei de la istorie – aveți voi legături cu ei? ați încercat să stabiliți legături cu organizațiile studențești? și ce relații ați dori să stabiliți cu ei? Dacă ați vorbi cu ei, către ce i-ați chema?

Svetlana: Am vorbit deja asupra acestei probleme și am spus că avem relații directe cu studenții din România, personal regret că aceste relații sînt numai cu studenții din Iași, aș fi dorit să-i cunosc și pe cei de la București și Cluj, aș descoperi sigur ceva deosebit la cei din Cluj și București, fiindcă România este mare și există sigur multe viziuni noi, interesante, care m-ar interesa și m-ar captiva. Aș vrea să țin legătura cu studenții de la București.

Silvia: Știți, cele mai multe legături „românești” noi le avem cu colegii noștri de aici, acei care învață în România și care ne povestesc. De la ei aflăm cele mai multe lucruri.

Vitalie: Sînt studenți de peste Prut care învață aici, la diferite facultăți. Și locuim în cămine vecine și ne întîlnim zilnic, jucăm împreună fotbal, discutăm, ne întîlnim și în cercuri mai restrînse cîteodată și fără vorbă că aflăm foarte multe unii de la alții... Discutăm mai ales despre viața de acolo și cea de aici, asta discutăm cel mai mult...

E.S.: Și ei au o părere foarte critică despre viața politică din România? nu-i așa?!

Vitalie: Cam așa!

Anatol: Aș vrea să continui gîndul lui Vitali... Vitali are dreptate, tineretul este tineret, și aceste întîlniri la un fotbal, un șah, la „un pahar de vorbă”, în cerc restrîns, acestea sînt, pentru acestea nu-i nevoie să fii de un neam neapărat. Principalul este... și aș vrea să fac apel la tineretul din România... n-are importanță că aici sîntem basarabeni, că acolo sînt români regățeni, eu socot că pămîntul acesta este atît de mic și nu-i nevoie să facem deosebiri, că-i român, că-i armean, că-i englez, principalul este să ne cunoaștem acum în tinerețe, aceasta-i o bază pentru prietenii viitoare, așa că este nevoie de cît mai multe întîlniri, de cît mai larg dialog între noi, de discuțiile acestea

de le purtăm, toate acestea ne vor feri de evenimente ca cele din aceste zile, nu știu dacă ați aflat...

E.S.: Am fost și eu la mitingul de doliu de ieri.

Vitalie: Am vorbit despre asta.

Anatol: Dar nu numai la asta mă refer, ideea este că trebuie să fim tineri și să ne folosim de ceea ce ne dă viața, aceștia sînt anii noștri, acesta este timpul nostru, șansa noastră, și trebuie să fim demni de ceea ce ne-a dat însăși viața pînă în momentul actual.

Silvia: Sper că relațiile, vizitele, vor fi mai dese, chiar aș vrea să spun că de un an și ceva mă străduiesc să ajung la facultatea de istorie a Universității din Iași, am și o invitație a decanului de acolo, dar spre regretul meu, rectorul Universității noastre spune că nu avem cu ce le răspunde studenților de acolo, dacă vor veni la noi. Sper că de acum înainte vom avea cu ce le răspunde și va fi fără birocratismul de pînă acum, fără mari piedici, contactele vor fi mai directe și vom avea posibilitatea să plecăm acolo pe cît timp dorim și pe cît timp avem nevoie pentru a ne perfecționa cunoștințele.

Anatol: Sînt unii care vor dori să-și continue studiile în România, și au libertatea s-o facă, sînt unii care chiar vor să trăiască acolo, dar pentru asta trebuie o libertate mai mare... Și ei să fie conștienți că doresc să trăiască acolo. Uite, nu sînt puțini cei care sînt căsătorii acolo și la fel, români în Moldova. Sînt o mulțime de familii care vin înapoi, altele se duc acolo. Vin, povestesc, aduc ceva de acolo, iau de aici și duc acolo, inclusiv material istoric de acolo, găsesc cîte ceva și aici și duc încolo...

E.S.: Ați realizat aceste legături strînse și...

Vitalie: ...și istorice și economice și financiare, culturale, tot!

Silvia: Istoria merge înainte, noi încă n-am auzit de o așa împlinire ca istoria să fi mers înapoi! și cred că prietenia, legăturile noastre cu studenții de acolo vor merge înainte spre un progres sigur. De acum, istoria merge spre acel pas. Legăturile noastre să fie cît mai strînse și cît mai bune.

E.S.: Vreau să vă spun că în România, mai ales acum după revoluție, vin cu rucsacul în spate,

toată vara, studenți și tineri din toată Europa și au stabilit legături cu studenții noștri, vin pe jos, cu biciclete, cu trenuri, cu corturi, îi caută pe ai noștri să se cunoască, să se vadă la față, pentru că și la noi atîta vreme a fost închis și oprit orice contact cu străinii. Studenții noștri nu s-au putut cunoaște cu tinerii din Europa, nici cu voi, de altminteri, nu s-au putut vedea atîtea decenii... Văd că se înțeleg extraordinar, fie că-s germani, francezi, greci, austrieci. Deci s-a stabilit acest dialog al tinerilor peste capetele tuturor patimilor și orgoliilor politice, se realizează acest dialog, indiferent în ce limbă. Uite, nepotul meu nu știe rusește, iar de aici i-a venit o verișoară de-a doua care nu știa românește și i-am văzut cum au început să discute, iar într-un ceas se înțelegeau perfect pe formule matematice! Adică voi, tinerii, găsiți orice limbaj ca să vă înțelegeți, ceea ce mi se pare extraordinar de frumos...

Silvia: Da, tinerii găsesc ieșire din orice situație, și găsesc limbajul potrivit pentru orice situație.

E.S.: Și fiindcă am vorbit de relații, aș avea o întrebare puțin mai complicată, legată evident de desprinderea Basarabiei de imperiul în dezagregare, și anume: este, după părerea voastră, doar o mișcare de desprindere pur și simplu sau este în același timp o mișcare spre încadrarea în lumea contemporană europeană? Și legat de aceasta, ce înțelegeți voi prin această integrare în Comunitatea Europeană? ce înseamnă Europa pentru voi?

Svetlana: Aș începe cu o paralelă între noțiunea de imperiu și noțiunea de colectiv, cum a fost la noi. Adică fiecare membru al colectivului era nivelat. Dacă încerca cumva careva să-și manifeste capacități, dorințe, atunci era trimis la locul lui unde a fost și nu i se permitea, nu i se dădea posibilitatea pentru o activitate mai vie. Și dacă facem paralela, fiecare popor din Uniune, dacă s-a străduit să ridice capul, a fost împins înapoi, n-a putut face nimic, iar unele nici n-au încercat cumva să ridice capul contra acestei politici dusă de conducerea centrală. Procesul de renaștere națională a dat posibilitatea fiecărui popor din cadrul imperiului să-și arate adevărata față,

să-și reînvie istoria, limba. Cîț privește această mișcare paralelă de destrămare și totodată de reintegrare în relațiile internaționale, de intrare într-un chip nou în Europa – nu ca parte componentă a imperiului sovietic, vreme în care fiecare republică avea posibilitatea să aibă relații internaționale numai prin intermediul centrului, ci ca popor de sine stătător, care are posibilitatea să-și dezvolte nestingherit relațiile economice, politice, culturale –, cred că ea este reală.

Silvia: Desprinderea aceasta de imperiu cred că nu poate fi doar o desprindere și oprire pe loc a Moldovei, pentru că această desprindere este o mișcare, un progres și cred că avîntul nostru este un gînd pe mai departe, adică de încadrare în relațiile europene, pentru că oricum ar fi, Europa are o mult mai bogată experiență decît noi, o tradiție mai îndelungată în acest tip de relații democratice, de relații proprii societății democratice. Pentru noi multe sînt necunoscute, iar omul tinde totdeauna spre ceva mai bun și ca atare, cred, noi nu putem să ne oprim pe loc, ci tindem spre o încadrare în relațiile europene.

Svetlana: ...o civilizație mai înaltă este totdeauna atrăgătoare...

Vitalie: Avem a învăța ceva... Noi, aș spune, nu sîntem încă despărțiți total de imperiu... Noi vrem să avem relații economice, culturale, dar să fim independenți, tot ce facem să facem cu libertate de mișcare, fără constrîngerea unui anumit tip de relații. Noi singuri, cu munca noastră, oricît de greu ne va fi, dar înșine să hotărîm, noi să ne hotărîm relațiile economice, culturale cu o țară, cu alta... Relațiile internaționale sînt un sprijin pentru dezvoltarea unui popor... Vor trece ani și vom fi o Moldovă dezvoltată din punct de vedere economic, capabilă să-și stabilească relații internaționale folositoare.

Anatol: Legat de Casa Comună Europeană, cred că este imposibil să trăiești înconjurat de atîția vecini și să nu ai nici un fel de relații cu ei. Gîndul meu este că în imperiu noi am fost cu mîinile legate și a fost permanent un amestec dur în existența noastră, din partea imperiului. Ca în viața fiecărui om, există probleme

pe care le rezolvi cu colectivul, cu prietenii, dar sînt lucruri sacre în care n-are voie nimeni să se amestece. Asemenea și o republică, un popor, are lucruri în care nimeni n-are voie să se amestece, n-are voie nimeni să ne dicteze în ce limbă să vorbim, n-are dreptul nimeni să ne spuie ce președinte să ne alegem ș.a.m.d. Totodată, noi trebuie să existăm și economic, fiindcă economia este viața – vrem noi sau nu vrem – și cum a spus colegul meu, noi trebuie să facem comerț cu toate republicile... În Casa Europeană, eu văd libertatea de manifestare a fiecărui popor. Să facem comerț, să luăm nu numai bogății materiale, dar și spirituale, să învățăm chiar a munci. Eu nu spun că nu avem tradițiile noastre, inclusiv de muncă, dar trebuie multe să învățăm, poate și ei de la noi au ceva de învățat. În Casa Europeană, eu văd pacea, care mi se pare principalul lucru acum, dar pacea depinde și de noi, cîte puțin de fiecare din noi.

Vitalie: De ce să nu ne întîlnim noi toți la o masă rotundă, să discutăm probleme diferite? Vedeți, noi am fost încluiți în imperiu, totul se hotăra de la centru. Avem nevoie de deschidere, de dialog, avem nevoie să înțelegem cum e lumea de la ea însăși, nu prin propozițiile altora, prin hotărîrea altora... Cred că prin relații se realizează mult mai mult în creșterea noastră ca oameni.

E.S.: Eu v-am întrebat o serie de lucruri, mai mult după interesele cărții mele, dar voi aveți gîndurile voastre pe care eu nu le-am știut ghici, legate de viața voastră ca tineri, ca studenți. La această imagine a Basarabiei pe care doresc eu s-o duc în România – prin glasurile voastre – ce gînduri ați putea adăuga? Gînduri pe care nu vi le cunosc? Vă rog să spuneți dacă aveți ceva de spus... despre viața voastră, despre ce visați voi pentru Moldova, pentru viața voastră viitoare, pentru profesia voastră?

Svetlana: Întii aș spune că sîntem mîndri că trăim așa timpuri și ne dăm bine seama că și copiii și nepoții noștri vor afla de la noi adevărul așa cum a fost el, istoria reală a Basarabiei acestor zile de schimbare, din chiar anii noștri de studenție, cînd noi trecem prin mîntea

noastră, prin sufletul nostru, toate evenimentele cîte au loc. Și începînd cu procesul de renaștere națională, care are și tragism în el – sînt lupte, zile de grea cumpănă – și continuînd cu cel de autodeterminare politică, totul trece prin mintea și gîndul nostru acum, al nostru, viitori istorici și profesori de istorie. Cît privește problemele cotidiene, le avem, destule, fiindcă – să ne referim numai la studiile noastre – avem multe probleme, cauți cîte o carte la toate bibliotecile din Chișinău: la Academie, la Biblioteca Universității, a orașului, și n-o găsești! Și ar fi bine – să zic – să nu te mai gîndești zilnic: unde mîncîci, unde o să locuiești, unde să te odihnești ș.a.m.d. Dar socotim că fiecare generație are problemele sale, așa că problemele noastre, ale tineretului, nu fac decît să se adauge la toate cîte le are poporul nostru astăzi.

Silvia: În vremurile noastre, problemele noastre sînt și ale poporului nostru... Și desigur, avem multe, colega mea a menționat unele din ele, dar eu sînt optimistă. Cred că totuși, problemele noastre, încet-încet se vor rezolva, noi tindem spre o viață mai bună... Cred că și problemele noastre se vor rezolva și vom trăi mai bine, dacă nu noi, măcar generațiile care urmează, cealaltă generație de studenți va avea și literatura de care are nevoie, și cămine, și toate condițiile de studiu. Într-o oarecare măsură, studiile noastre depind totuși de starea materială... Știi, să te duci la bibliotecă și să stai să lucrezi fără să iei masa, nu prea te trage inima... Și nu asta te descurajează cel mai mult ci, cum spunea și colega mea, ai nevoie de literatură de specialitate și alergi între Biblioteca Academiei, Biblioteca Națională, Biblioteca Universității, o zi întregă... Și totuși, știi, eu cred că spre viitor noi trebuie să ne ducem cu inima deschisă, fără nici o problemă. Totul va fi rezolvat, nouă nu ne va rămîne decît să studiem. Atunci cred că și gîndurile noastre vor atinge un nivel mai înalt decît acum.

Svetlana: Tineretul este în general idealist în comparație cu celelalte pături ale populației. Este așa – cum să spun? –, lumea e mai fantastică pentru ei, cu mai multe dorințe pro-

iectate în viață. Tineretul are multă fantezie, dar problemele materiale ne fac să ne coborîm pe pămînt.

Vitalie: Aș susține punctul de vedere al kolegei noastre, dar cred că nu numai starea materială contează, principala problemă acum este să rezolvăm – socot eu – toate problemele pe cale pașnică. E destul sînge, destule lacrimi. Dar noi sîntem fericiți într-un fel că trăim așa zile, avem ce spune la copii și la nepoți, pentru că trăim vremuri grele și principalul – știu eu, poate sînt prea modest – ce mi-l doresc este să fie pace, să fie pace și toate vor fi bune. În ceea ce privește tineretul, eu socot că nu există viață fără probleme, numai problemele ne aduc aminte că existăm! Și nu vreau să mă repet, s-a spus mult despre învățătură, dar învățătura trebuie s-o duci. Ca să faci știință, să faci carte, este necesar să-ți bați capul în primul rînd cu cunoștințele și nu cu aceea că unde trăiești, ce mîncîci...

E.S.: E nevoie de foarte multă muncă ca să devii un specialist bun.

Vitalie: Da, anume să fii inițiat în domeniul în care muncești, dar să nu te mai gîndești și la ziua de mîine, cum o să...

Silvia: Cum vei exista!

Vitalie: Da, cum vei exista! Aceasta este o problemă acută în momentul actual și totuși sînt optimist și subliniez încă o dată că principala problemă care mă preocupă este să fie pace... Destule lacrimi! destulă moarte!

E.S.: prea multă ură!

Vitalie: Da, ură, noi trăim ca într-o junglă, asta-i junglă adevărată, unde om pe om se mîncîncă și vreau să spun că într-o oarecare măsură, asta depinde și de conducere, în directă măsură de cei care conduc, fiindcă totuși, condițiile și toate depind de cei care conduc. Cum conduc ei, așa și oamenii simpli se vor include în această politică, în curentul acesta...

Anatol: Visez la o Basarabie liberă, fericită, cu oameni frumoși, cu flăcăi ca Făt-Frumos și cu llene Cosînzene harnice... Și ajung la vorba noastră de totdeauna: dacă va fi pîine pe masă, va fi și bucurie în casă!

E.S.: Vreau să vă spun și eu un gînd al unui

student din America care a fost în Basarabia pe 27 august, la declararea Independenței. Se numește Mihai Carp și își va pregăti doctoratul în România pe o temă care cuprinde și Basarabia, problemele Basarabiei. A venit la București și de acolo a venit aici la Chișinău. Când s-a întors de la Chișinău, a venit la mine cu fața luminată și mi-a spus: „Am fost acolo când s-a declarat independența, i-am cunoscut pe tinerii din Basarabia și ce eram eu îndrăgostit de Basarabia – el e român care trăiește în America –, dar acum când i-am cunoscut pe tineri mi se pare Basarabia și mai frumoasă. Elena, știi ce frumoși sînt tinerii din Basarabia, ce minunați sînt?! sînt puri, sînt morali, sînt extraordinari și ei sînt nădejdea de mîine a Basarabiei, a Moldovei de mîine”. Am vrut să știți gîndurile acestui tînăr, care este de vîrsta voastră. Și acum, la încheiere, aveți vreun mesaj pentru colegii voștri din România? Vine Crăciunul, vine Anul Nou! Ce gînduri în ajun de aceste sărbători să duc acolo?

Svetlana: Bineînțeles, cred că și studenții din România au problemele lor zilnice, cum avem și noi. Eu le doresc ca aceste probleme să devină din ce în ce mai mici, mai neînsemnate, cît mai ușor rezolvabile, le doresc toate cele bune și o întîlnire pe curînd!

Silvia: Le doresc ca toate visele lor, idealurile, chiar și cele neexprimate cu glas și ținute în gînd și-n minte, să se realizeze, și cît mai sînt tineri! Cred că acea reținere în exprimarea viselor există la toți tinerii, dar și neexprimate ele rămîn în noi multă vreme, poate o viață, le doresc ca acele gînduri care nu sînt scoase la iveală, de sînt frumoase, să se împlinească, să se rezolve pînă la sfîrșit.

Anatol: Ținînd cont că sîntem în ajunul Anului Nou, le doresc tinerilor din România la mulți ani! sănătate!, iar problemele pe care le au să le rezolve ei, să nu le dea altora să le rezolve, să fie demni și să aibă mîndria de a și le rezolva singuri. Și toate cele bune să se adune, toate cele rele să rămînă în anul care a trecut.

Vitalie: Cele rele să se spele... Și îi așteptăm să vină, să fie sănătoși și să știe că noi întotdeauna îi vom susține, ei să ne susțină, și desigur o să ne întîlnim la o masă plină de bucate, la un pahar de vin și cîntece...

E.S.: Cîntece frumoase de oameni tineri. Și cu asta, eu vă mulțumesc.

*18 decembrie 1991,
Facultatea de istorie. Chișinău*

„Da, scriitorii au fost aceia care au întreținut flacăra demnității naționale...”

Elena Siupiur: Vă invit la o discuție despre demnitate, dar nu în plan teoretic, ci în planul concret al istoriei ultimei jumătăți de veac a Basarabiei, care a fost – dacă ne gândim bine – și o jumătate de veac de singurătate a aceleiași Basarabii! Vi se pare, vi s-ar părea potrivit pentru o carte despre destinele Basarabiei titlul: *Un caz de demnitate*?

Mihai Cimpoi: La Rochefoucauld spunea că există o demnitate care nu atîrnă de noroc, o demnitate cîștigată prin eforturi, rezistență, perseverență, de către cel care o dorește. Demnitatea basarabenilor este din această categorie, deși ne-a suris într-un fel și norocul. Dacă e adevărat că Dumnezeu a fost în 1989 român, precum spunea atît de inspirat Eugen Ionescu, e de precizat că a fost român și pentru basarabeni. Fiindcă îndărătul schillerianului strigăt: „Demnitatea este în mîinile voastre, păstrați-o! Ea coboară cu voi, cu voi se înalță!”, stau ani de tăcere, de revoltă înfundată, de dorință statornică de a ne păstra identitatea. E vorba de trecerea de la o formă de demnitate la alta, de la una introvertită la alta extravertită, ieșită în lumină.

E.S.: În cadrul politic și moral european al ultimilor 50 de ani, cazul Basarabiei se înscrie ca un Caz de Demnitate. A fost un caz de încălcare cinică a demnității și voinței unui popor prin pactul Ribbentrop-Molotov. A fost pus de Nicolae Iorga în Consiliul de Coroană din iunie 1940, ca răspuns la ultimatumul sovietic, tot ca un caz de demnitate, a fost pus ca un act de demnitate poporului și armatei române în iunie 1941, a constituit momentul pripit de eclipsă a demnității Europei la tratatul de pace de după al doilea război mondial, cînd a contrasemnat aplicarea pactului Ribbentrop-Molotov și închiderea Basarabiei în granițele impe-

riului lui Stalin... Apoi, puși în cătușe, și la propriu și la figurat, basarabenii au fost abandonați și lăsați să-și apere și să-și păstreze demnitatea de oameni și popor dacă mai aveau chef de așa ceva! Puteți să comentați aceste situații limită în care a fost pusă demnitatea umană?

M.C.: A fost de fapt o singură situație limită, consfințită de odiosul pact Ribbentrop-Molotov, din care au derivat toate celelalte. Dar firul destinului vitreg al Basarabiei se toarce de Parcelele răuvoitoare ale istoriei de mai de mult, încă de la 1812, după cum știți, dacă nu de la 1774¹, de cînd urmărea și Eminescu „firul roșu al dreptului neschimbat al Moldovei asupra Basarabiei”.

E.S.: Printr-un alt act cinic, după 1945, teritoriul Basarabiei a fost ciopîrțit în trei: nordul și sudul dăruite Ucrainei și țara redusă la teritoriul de astăzi al Republicii Moldova. În plus, începînd din 1940 și continuînd cu 1945-1949, 1952, populația din acest spațiu a fost strămutată în număr foarte mare în Extremul Nord, în Asia – fie în lagăre, fie deportați. Toate aceste modificări geopolitice și demografice nu sînt oare, încercări de strivire a demnității, personalității și identității unui popor?

M.C.: Stimată doamnă Siupiur, a existat un întreg complex de factori care nu se reduce numai la cei *geopolitici* și *geografici*. Procesul de deznaționalizare de proporții monstruoase a fost declanșat cu mijloace rafinate, aplicate timp de două secole în cadrul Imperiului Rus. S-a lucrat metodic și sistematic, în toate direcțiile, iar ciopîrțirea stalinistă a teritoriului și operația de tăiere a firelor ce ne legau de trecutul și contextul spiritual general românesc prin construirea unei cortine de fier de-a lungul Prutului a fost completată de alte pro-

cese: cultivarea unei conștiințe deznaționalizate, mancurtizate – cum zicem noi, citîndu-l pe Cinghiz Aitmatov –, interzicerea și sovietizarea obiceiurilor și ritualurilor – la Crăciun nu era voie să colinzi, la Anul Nou nu puteai să faci o urătură... –, închiderea parțială sau totală a școlilor naționale și a grădinițelor „moldovenești” la orașe și chiar la sate. Limba română era considerată net inferioară celei ruse, era considerată „neomenească”, iar sub genericul internaționalizării abstracte, era socotită ca lipsită de orice perspectivă – tertip propagandistic, care i-a făcut pe unii basarabeni să-și dea copiii la școlile rusești. Și multe, multe altele. „Se sparie gîndul”, vorba cronicarului. Deci, au fost și alți factori, geopsihici, politico-culturali, economici, politico-profesionali. Erau preferați, bunăoară, șefii căsătoriți cu rusoaice sau originari din Transnistria, zonă aproape deznaționalizată și transformată în „tampon” politic al Moldovei, la ora aceasta.

E.S.: Un popor își face simțită prezența în lume, își mărturisește identitatea, personalitatea și prin cultura sa. Or, primele dimensiuni ale acestei identități care au fost *rase* din viața lumii dintre Prut și Nistru în epoca stalinistă sînt tocmai cultura română, limba română, intelectualitatea română, instituțiile de cultură păstrătoare ale tradițiilor specifice acestui popor. Vreți să vorbiți despre acest holocaust cultural? unde au dispărut intelectualii? ce s-a întîmplat cu instituțiile de cultură?

M.C.: Holocaustul cultural a fost, iarăși, multidimensional, complex, abil dirijat. Basarabia a fost lipsită *totalmente* de intelectuali, o parte trecînd Prutul și stabilindu-se în România, unde, de asemenea, au fost maltratați pentru că erau „basarabeni”². Cei care au rămas aici au fost deportați în Siberia și în nordul Rusiei, în patru-cinci etape: 1940, 1941, 1944, 1949, 1952. Din reconstituirea documentară amplă a Gulagului sovietic realizată de Alexandr Solje-nițin, reiese limpede că intelectualii basarabeni au fost cel mai crunt tratați, alături de intelectualii letoni, estoni, lituanieni. Așadar, pactul Ribbentrop-Molotov s-a aplicat în plan practic cu deosebită consecvență și zel susținut. A fost, apoi, cultivat și promovat cu îndîrjire mo-

delul de intelectual sovietic, realist-socialist, prorusec, pe care-l impuneau toate instituțiile de învățămînt, sociale, culturale. Generația de intelectuali a anilor '80 a întreprins un act justițiar. A fost „miracolul basarabean”, care a cîștigat admirația tuturor românilor și nu numai a lor.

E.S.: După distrugerea vetrelor de limbă românească a satelor, prin deportări, colectivizare, după introducerea unei limbi străine în administrație, după distrugerea instituțiilor de cultură și a intelectualilor, în grija cui a rămas limba română? Ce s-a întîmplat cu ea? Vă rog să răspundeți sincer: cum se vorbește pe stradă, în instituții, în școli, în facultăți? Ce limbă se vorbește?

M.C.: Limba noastră este casa ființei noastre. În Basarabia, această casă arată cam sărăcuț, fără briie, prăvălită pe-o parte, cu culori spălăcite. Important este, însă, nu *cum arată* la ora aceasta, ci însuși faptul că a supraviețuit, că este o casă demnă, ca să revenim la leit-motivul discuției noastre. Este, însă, un aspect și mai monstruos al problemei și care nu constă atît în rusificarea limbii prin infiltrarea masivă a rusismelor și a decalcurilor în limbă, cît în modelarea rusofilă a gîndirii. Ca să înțelegi vorbirea unui parlamentar de aici – fie că e tehnician, fie că e om de cultură –, e nevoie să-l traduci din rusește. Actul de oficializare a limbii române și de revenire la alfabetul latin pune capăt acestui proces de înstrăinare, dar e nevoie de eforturi mari pentru a redresa situația.

E.S.: Este adevărat că majoritatea intelectualilor basarabeni trăiesc acum o dramă, se simt expulzați din matca lor firească de existență, nevoiți să-și schimbe gîndirea, vorbirea, scri-sul, limbajul profesional, limbajul creației! Credeți că este o chestiune de generații „reîmbînzirea” alfabetului latin și a limbii române?

M.C.: Nu. Procesul de trecere la alfabetul latin nu cunoaște obstacole deosebite. Generația în vîrstă l-a învățat în școli și licee³, tinerii au studiat limbi străine cu alfabet latin. De timp însă, procesul de reintegrare în conextul cultural românesc are nevoie.

E.S.: Am citit, în ultimii ani, literatură basara-

beană într-o minunată limbă română: opera lui Ion Druță – scrisă nu ieri, alaltăieri, ci de vreo două decenii încoace. Opera lui Grigore Vieru, Dumitru Matkovski, Aureliu Busuioc, Mihai Cimpoi, Nicolae Dabija și a multor alora sînt purtătoarele unei limbi române de o rară noblețe. Se poate spune că aici, limba română a fost salvată prin literatura acestei generații? Că scriitorii sînt cei ce le redau basarabenilor limba lor maternă?

M.C.: Da, scriitorii au fost aceia care au întreținut flacăra demnității naționale, cultul lui Eminescu și al folclorului, al limbii frumoase românești. Cred că poezii basarabeni au scris cele mai inspirate imnuri consacrate limbii române, de la Alexie Mateevici pînă la Grigore Vieru. Scriitorii de pe malul stîng al Prutului au vorbit despre sfințenia limbii române. Vă citez cîteva rînduri vibrante din prefața cu care a preludat a sa *Taina care mă apără*, Grigore Vieru: „Locuim o istorie vie. Victorioase verbe, dar și dureros rănite de-a lungul viețuirii lor în istorie, fac parte din curgerea singelui prin trup, din, cum ar spune Cantemir, nedezrupta continuare, parte din aerul nostru, devenit prin ele un fel de aer personal. Iată de ce, dragă cititorule, ființa mea, care e a ființei strămoșilor mei, este atinsă-n adînc de – cum să-i spunem? – hai să-i zicem îngîndurare, dacă nu dorești s-o numim altfel. Avem un grai cu ochi umezi de dor și istorie, un grai cu tîmple îmbrăbonate de roua trudei creatoare. Nicăieri dorul nostru de desăvîrșire nu s-a arătat mai clar și mai cu tărie ca în cuprinsul limbii. Limba este cea mai mare dreptate pe care poporul și-a făcut-o sieși.” Legămîntul sacru cu limba maternă, pe care l-au glorificat întotdeauna poezii noștri, a păstrat ființa românească în Basarabia.

E.S.: Se poate spune atunci că renașterea limbii române literare culte, din pustiul lăsat de epoca stalinistă, este un caz, un act de demnitate? Și este cazul intelectualilor basarabeni un caz de demnitate?

M.C.: Da, cazul intelectualilor basarabeni care au salvat limba și prin ea ființa românească dintre Prut și Nistru este un caz de demnitate. Un caz istoric de redare a demnității.

E.S.: Se poate spune că, într-un fel, literatura basarabească a ultimelor două decenii a devansat gîndirea politică, și chiar acțiunea politică, pe firul ideii renașterii naționale? pe firul renașterii, a refacerii solidarității poporului dintre Prut și Nistru cu propriile rădăcini de conștiință națională? a regăsirii solidarității cu propria-și demnitate?

M.C.: Opera de renaștere națională în Basarabia a fost pregătită de operele scriitorilor basarabeni. Fraza conține un adevăr axiomatic.

E.S.: În vijelia aceasta de succesiuni a situațiilor politice, apare aici și aiurea – iar dacă greșesc, vă rog să mă corectați – o ușoară tendință de a bagateliza, de a diminua rosturile literaturii basarabene de pînă acum, de a le reduce numai la funcția sa morală, etică, politică.

M.C.: Unii s-au cramponat de implicarea literaturii basarabene în politic. Zic în politic și nu în politică, fiindcă eu consider că nici un mare scriitor, fie el Eminescu sau Camus, nu poate face abstracție de politic, ca fenomen esențial al existenței umane. În conferința sa *Artistul și timpul său*, ținută cîteva zile după decernarea premiului Nobel, Albert Camus definea memorabil o astfel de implicare ineluctabilă: „Nu e vorba, așadar, de a ști dacă arta trebuie să fugă de real sau să se supună acestuia, ci doar cu ce doză exactă de real trebuie să se împovăreze opera, ca să nu dispară în nori sau, dimpotrivă, ca să nu se tîrască cu tălpi plumbuite. Fiecare artist rezolvă această problemă așa cum simte și cum poate.” Literaturii basarabene i se recunoaște un profil pașoptist distinct. Or, „pașoptismul” nu este singura direcție estetică – subliniez: *estetică* –, pe care o susțin cei mai reprezentativi poeți de pe malul stîng al Prutului. Același Grigore Vieru are versuri lirice tulburătoare despre dragoste, moarte, relațiile eu-lui cu universul. El cultivă o poezie colorat existențială. Nu e cazul să absolutizăm nici formula pașoptistă, nici cea modernistă sau postmodernistă. „Toate genurile sînt bune în afară de cel plicticos”, spunea Voltaire. „Experiența estetică ne arată că există o poezie profundă și o poezie superficială”, spune George Călinescu în *Universul*

poeziei. Deci, cearta între tradiționaliști și moderniști este falsă în Basarabia. Important e modelul de „Poet – Om al Cetății”, pe care l-au impus convingător poezii basarabeni.

E.S.: Este oare valorificarea moștenirii literare una din dimensiunile contemporane ale evoluției, ale devenirii literaturii basarabene? de realizare, de recucerire sau reafirmare a unității spirituale?

M.C.: Este o datorie sfântă a noastră să redăm cititorului basarabean toți marii clasici ai literaturii române. La noi, aici, ziua de naștere a lui Eminescu este considerată sărbătoare națională, semn că renașterea basarabeană s-a datorat și unui alt legămînt sfînt: cel cu clasicii.

Există un plan monumental de editare a clasicii: reluăm ediția națională Eminescu în 16 volume, a apărut Creangă într-un volum, Asachi și Nicolae Costin în cîte două, apare Alecsandri în zece volume, Negruzzi în patru volume, Caragiale în șase, Stere în patru. La Chișinău s-au înființat trei reviste noi: „Mihai Eminescu, Limba română, Sud-Est”.

E.S.: Și mă întorc la vorba dintii: este istoria și ființa acestei țări un caz de demnitate în istoria europeană?

M.C.: Deschiderea noastră spre Europa se face, neîndoielnic, prin prisma demnității recîștigate.

Chișinău, 15 octombrie 1991

„Politica națională promovată de țarism în Basarabia a avut scopul bine definit de a schimba componența etnică a populației. În perioada sovietică, experiența țarismului în politica națională a fost nu numai folosită cu aplicație, ci și completată cu noi mecanisme de propulsare.”

Elena Siupiur: Sînteți poate cel mai tînăr decan al facultății care studiază una dintre cele mai vîrstnice dimensiuni ale societății umane: istoria. Istoria a fost dintotdeauna punctul de sprijin al unui popor, certitudinea sa; de o vreme, istoria este pentru multe popoare o problemă de demnitate, certitudinea demnității lor și cred că în Basarabia ne aflăm în fața unui astfel de caz. Cu ce preferați să începem discuția? cu tinerețea acestei facultăți: studenții ori cu istoria demnității țării lor: Basarabia sau Republica Moldova, în ultima ei ipostază?

Anatol Petrencu: Ca decan al Facultății de istorie a Universității de Stat din Moldova sînt într-adevăr tînăr: în funcția dată am fost ales de către Senatul universitar în mai 1990. Deci am un stagiu de doi ani la decanat... În ceea ce privește vîrsta, 37 de ani, consider că nu mai sînt chiar tînăr. Aș fi vrut să mă socot brudnic, dar nu mai am nici un drept... Prea mari sînt îndatoririle istoricilor față de trecutul neamului, de tratarea lui obiectivă, veridică și generația noastră – pe care o consider o generație „de tranzit”, pentru că abia după noi vor veni alți istorici cu orizonturi mult mai largi în cunoașterea istoriei, a limbilor clasice și moderne etc. – are sarcina de a elibera cercetarea și predarea istoriei de dogme și falsuri, spre a o îndrepta spre adevărul sacru al trecutului popoului nostru. Mai există încă probleme și în pregătirea specialiștilor din domeniul istoriei și cred că am putea începe cu asta dialogul nostru, cu treburile facultății, adică.

E.S.: Facultatea de istorie, în acest moment de răscruce, prezintă importanță pentru societatea basarabeană pentru că este spațiul în ca-

re se limpezește adevărul de minciuna așternută peste istoria acestui neam, iar profesorii de istorie au în acest proces un rol decisiv. Cîți studenți are acum facultatea de istorie? de cîți profesori de istorie are nevoie țara?

A.P.: Facultatea de istorie există din momentul deschiderii Universității de Stat din Moldova (1946). În ultimii ani, la Facultate au fost admiși 75 de tineri și tinere. Avem două grupe: 50 de studenți la grupa cu predarea în limba română și 25 la cea cu predarea în limba rusă. În grupa cu predare în limba rusă, studenții sînt de diferite naționalități: ruși, români, bulgari, găgăuzi. Este cazul să amintesc că în Chișinău mai există o facultate de istorie, în cadrul Institutului Pedagogic „Ion Creangă”. Cînd separațiștii din Republica Moldova – mă refer la cei din stînga Nistrului și Tighina – au proclamat așa-numita Republică autonomă nistreană, ei s-au gîndit să-și întemeieze și o universitate, în cadrul căreia să fie și o facultate de istorie. Astfel, mica noastră republică s-a pomenit cu trei facultăți de istorie. Îmi vine greu să vă spun de cîți profesori de istorie are nevoie în prezent Republica Moldova. Vă pot spune cu certitudine că întotdeauna, la repartizarea tinerilor specialiști, mai rămîn posturi libere. Cu riscul de a fi învinuit de banalitate, pot afirma că Moldova are nevoie de *buni* profesori de istorie, cu cît mai mulți, cu atît mai bine...

E.S.: Unde au fost pregătiți profesorii ce predau în prezent în școlile din Republica Moldova? În ce limbă predau? Care sînt, după părerea dvs. problemele cu care se confruntă profesorii în predarea istoriei în liceele și în școlile de cultură generală?

A.P.: Marea majoritate a profesorilor de istorie ce predau în școlile din Republica Moldova au fost absolvenți ai celor două facultăți chișinăuene. O parte mai mică din corpul profesoral de istorici a făcut studii la Universitățile din fosta U.R.S.S.: „M. V. Lomonosov” din Moscova, la cele din Sankt-Petersburg, Odessa, Kiev, Minsk etc. În școlile românești, profesorii de istorie predau în limba română, în cele rusești: în limba rusă, în cele mixte, româno-ruse – mai există încă în Moldova dintre Prut și Nistru astfel de școli –, profesorii de istorie predau în clasele românești: în română, în clasele rusești: în rusă. În predarea istoriei în școlile din Moldova, au intervenit schimbări radicale. Până nu demult, atenția principală în predare s-a acordat istoriei fostei U.R.S.S. care, de fapt – în linii mari – se reducea la politica internă și externă a țarismului pînă la 1917 sau a regimului totalitar comunist, după această dată. Toate manualele de istorie, afară doar de cel al așa numitei R.S.S. Moldovenești, erau scrise la Moscova, avînd o puternică amprentă a dogmelor ideologice existente. La Chișinău, aceste manuale erau traduse. Programele de învățămînt au fost identice pe întreg teritoriul fostului imperiu sovietic. După proclamarea suveranității de stat și a independenței Republicii Moldova, istoria neamului, adică istoria românilor, a fost pusă la baza predării istoriei în școlile de cultură generală, în licee, în facultăți. În același timp, trebuie să vă mărturisesc faptul că predarea istoriei în școli s-a lovit de greutăți uriașe. Principala dificultate – după părerea mea – a fost și continuă să fie imposibilitatea de a trece cu mijloacele materiale existente de la *sistemul linear* de predare a istoriei, caracteristic școlii sovietice, la *sistemul ciclic* de predare, caracteristic celei românești. Absența concepției clare de trecere de la un sistem de predare a istoriei în școlile de cultură generală și licee la alt sistem, nedifuzarea în presă a intențiilor noii conduceri ministeriale la acest compartiment, nepregătirea bazei materiale a acestei treceri, lipsa manualelor de istorie destinate școlii medii și gimnaziului – și mă refer nu numai la manualele de istorie a românilor, ci și la cele de istorie uni-

versală –, inexistența unor manuale de istorie universală și națională pentru clasele superioare ale școlii de cultură generală și pentru licee, tratarea materiei în acest al doilea rînd de manuale necesitînd un nivel superior celui gimnazial, absența hărților și atlaselor istorice, toate acestea, ca și manualele – trebuind să fie editate atît în limba română, cît și în limba rusă etc. – au dus predarea istoriei la un anumit impas. În momentul acestei discuții, profesorii de istorie și elevii nu dispun de un manual de istoria neamului, cu excepția celui scris de P. P. Panaitescu în 1942, reeditat la București după revoluția din decembrie 1989, manual ce are o mulțime de lacune, la care nu aș vrea să mă opresc acum, dar și acest manual este aici în cantități insuficiente. Sînt sigur că situația se va schimba, dar asta nu ne scutește de constatarea situației reale. Și, în acest sens, nu-și are nici un temei critica la adresa profesorilor de istorie care, chipurile, ar putea folosi materiale publicate în revistele de specialitate și în presa periodică. Lucrările istorice din presă, anumite monografii, culegerile de studii, broșurile pe teme istorice pot și trebuie să servească profesorilor în primul rînd ca *material ajutător* la manuale, materiale ce pot completa, întregi, corecta anumite teme, probleme etc., și nicidecum *înlocui manualul*. De aici și anumite goluri în cunoștințele și deprinderile de muncă intelectuală ale viitorilor studenți.

E.S.: În ce limbă se predă la Facultatea de istorie? În ce limbă s-a predat pînă acum?

A.P.: Nu aș vrea să vă surprindă răspunsul meu, dar la Facultatea de istorie s-a predat întotdeauna în limba română, cu excepția unor cursuri normative și mai ales speciale, acolo unde specialiștii respectivi nu se puteau exprima în limba română. Problema era însă alta: majoritatea absolută a manualelor, a materialelor didactice era în limba rusă. Și mai sînt încă. Adunările studenților, ședințele sindicale, cele de partid, dările de seamă, toate documentele erau în limba rusă. Această stare de lucruri a favorizat nihilismul lingvistic românesc, a schimbat modul de exprimare și gîndire al moldovenilor. Gîndirea, structura frazelor a fost și mai este încă construită în

conformitate cu normele vorbirii rusești, chiar atunci când cuvintele folosite sînt românești. Este adevărat, în Basarabia toată lumea știe destul de bine limba rusă. Tragedia constă, însă, în aceea că limba rusă nu ne-a scos – ca să zic așa – în lume. Cu limba rusă nu poți ieși în afara hotarelor fostului imperiu de la nord.

E.S.: Care este structura națională, etnică a studenților facultății de istorie? este o facultate frecventată și de tineri ruși, ucraineni, găgăuzi, bulgari?

A.P.: Pentru a răspunde la întrebare, vă voi prezenta situația etnică a studenților admiși prin examen în anul I de studii (anul de învățămînt 1991-1992). În cele două grupe cu predare în limba română toți sînt moldoveni (români). În grupa cu limba de predare rusă, din 25 de studenți înmatriculați, 19 (76%) sînt moldoveni (români), 2 (8%) sînt ruși, 2 (8%) ucraineni, 2 (8%) bulgari. Vreau să subliniez că, printr-o hotărîre specială a guvernului Republicii Moldova, bulgarii și găgăuzii au unele înlesniri la admiterea în facultate. Îmi pare rău că la admiterea din '91 n-am avut cereri din partea tinerilor găgăuzi. Poate s-au dus la universitatea cooperatistă de la Tiraspol?!...

E.S.: Care este atitudinea oamenilor tineri față de istorie? Trăim într-o vreme cînd, atît pentru evoluția socială, cît și pentru cariera personală, importanță au domeniile tehnice. În această realitate, care și-a impus punctul de vedere, ce loc are istoria în viața și planurile de viitor ale tinerilor?

A.P.: Nu dispun de datele unor sondaje sociologice în acest sens. Aș putea însă remarca atitudinea tinerilor față de cunoștințele de istorie și față de dobîndirea unor calități profesionale ca viitori istorici. La facultate, avem studenți foarte bine instruiți, doritori de a-și lărgi orizontul cultural, de a deveni buni profesioniști. Cred că sînt mai multe cauzele care-i mobilizează. Principala cauză: dorința intimă de a cunoaște cît mai mult în acest domeniu. Altele ar fi: dorința și nevoia de a obține o bursă mai mare (în condițiile în care toți studenții beneficiază de burse de stat); apoi teama de a nu reuși la concurs și de a rămîne șomer în cazul în care „piața” va fi supra-

încărcată cu profesori de istorie. În ultimă instanță: teama de a fi exmatriculat de la facultate pentru nereușită la învățătură. În ceea ce privește perspectivele profesiei de istoric față de alte profesii, de care ați amintit dvs., consider că în societățile civilizate, orice profesie își are rolul său, inclusiv cea de istoric. În condițiile democratizării societății noastre, a ridicării multor teme tabu și a multor interdicții, a deschiderii arhivelor, a lărgirii posibilităților editoriale, a demonopolizării științei istorice, profesioniștii în materie de istorie își pot găsi un loc destoinic. Cariera lor depinde numai de ei, de perseverența lor, de capacitățile lor, de puterea lor de voință.

E.S.: Domnule Petrencu, istoria din ultimii 50 de ani a Basarabiei cuprinde, condensate în ea, evenimente și procese, fenomene, schimbări, restructurări demografice, deportări, schimbarea limbii materne, a numelor, mutări de populație, implementări de populație. O istorie abruptă, agresivă, de modificare a chipului demografic, a mentalității, a conștiinței, a omului. Există la facultate un curs de istorie a acestor ani? Există interes la studenți pentru un astfel de curs de istorie, în toate amănunțele ei, istorie al cărei rezultat sînt, în final, acești tineri, rezultatul ei și al rezistenței morale a părinților lor?

A.P.: Procesele demografice din Basarabia, de care ați vorbit, au început nu acum 50 de ani, ci cu mult mai înainte, de la 1812, cînd Moldova dintre Prut și Nistru a fost încorporată în Imperiul Rus. Politica națională promovată de țarism în Basarabia a avut scopul bine definit de a schimba componența etnică a populației. Căile de promovare a acelei politici au fost diverse: predarea în școli s-a făcut numai în limba rusă, limba administrației a fost de asemenea limba rusă; clerul devenise și el încetul cu încetul rusofon. Țarismul a înlesnit și a susținut activ colonizarea sudului Basarabiei cu ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi, germani etc. În perioada sovietică, experiența țarismului în politica națională a fost nu numai folosită cu aplicație, ci și completată cu noi mecanisme de propulsare: presa, cinematograful, televiziunea, radioul etc. – toate acestea fiind

în limba rusă. Pînă nu demult, procesele de deznaționalizare au fost aici interpretate ca fenomene pozitive. Mișcările de apărare a culturii naționale, a dreptului de a te exprima în limba maternă au fost pur și simplu excluse din cercetările istoricilor și, respectiv, din cursurile de istorie. În prezent, lucrurile se schimbă. În presă au apărut deja multe materiale consacrate mișcărilor naționale din diferite perioade ale istoriei moderne și contemporane a Basarabiei. Au apărut și vor apărea studii monografice, culegeri de documente, memorii ale participanților la mișcările de eliberare națională. Apar cîteva reviste de istorie – din care aș cita „Patrimoniu” –, care publică în principal materiale, documente, memorii, date legate de istoria Basarabiei în ultimii 200 de ani. Toate acestea vor completa „spațiile albe” ale istoriei noastre. În ceea ce privește facultatea, aici se predă cursul normativ de istorie a românilor, precum și cursuri speciale, consacrate mișcării de eliberare națională din perioada 1812-1918, istoriei minorităților naționale din Republica Moldova etc. Interesul față de aceste cursuri este sporit.

E.S.: Sînt studenții angajați în viața politică a țării? Consideră ei că participarea lor activă este necesară acum, cînd se conține societatea de mîine în care ei vor fi factorii sociali, politici, profesionali în plină funcție? Adică societatea existenței lor reale? a vieții lor?

A.P.: Studenții – inclusiv cei de la istorie – au participat activ și civilizată la demontarea sistemului totalitar ce existase la noi. La multe din realizările democratice și-au adus obolul studenții de la istorie. În prezent, societatea noastră trece printr-o perioadă mai dificilă, perioadă cînd necesitățile economice le acoperă pe cele politice. Trece printr-o perioadă de meditație: în noile condiții create, încotro s-o luăm? cine ne vor fi aliații, prietătorii fideli în drumul pe care am pornit? În aceste frămîntări sînt angajați și studenții...

E.S.: Ce speranțe investesc studenții în lumea viitoare? Cum văd ei lumea viitoare în care vor trăi? Ce doresc ei pentru viitorul lor? Îi întreabă cineva astăzi, în această vîltoare a proiectelor de viitor – izvorîte mai mult din

suferințe trecute și prezente, din ranchiune și antipatii trecute și prezente –, îi întreabă cineva ce existență își doresc în viitor?

A.P.: În condițiile destrămării imperiului sovietic, a constituirii noilor state naționale, a lipsei de certitudine chiar și în sînul conducerii Republicii în ceea ce privește perspectivele istorice ale acestui ținut, este greu de a investi speranțe în ceva. Îmi vine greu să spun ce speranțe investesc studenții în lumea viitoare și nu cred că îi întreabă cineva ce-și doresc în viitor sau că îi consultă asupra acestor probleme.

E.S.: Fiindcă am vorbit aici de Republica Moldova ca ultimă ipostază a acestui teritoriu, v-aș ruga să încercați să prezentați pe scurt toate ipostazele, ca formă de organizare politică (statală), prin care a trecut această lume dintre Prut și Nistru.

A.P.: Moldova dintre Prut și Nistru a fost parte componentă a Moldovei lui Ștefan cel Mare pînă la 1812. În urma cunoscutelor evenimente din 1812, această parte a principatului moldovenesc a fost încorporată în Imperiul Rus și transformată într-o ordinară gubernie rusească, ca multe altele de acest fel. După revoluția din februarie (martie pe stil nou), între 2 martie și 2 decembrie 1917, Moldova dintre Prut și Nistru s-a aflat în componența Republicii Rușești. Între 2 decembrie 1917 și 24 ianuarie 1918, Basarabia, proclamată Republică Democratică Moldovenească, a conviețuit alături de alte state independente, constituite pe ruinele Imperiului Țarist. Dacă observați, în această situație, Republica Moldovenească s-a aflat doar 52 de zile! În noaptea de 23 spre 24 ianuarie 1918, a fost proclamată independența Republicii Democratice Moldovenești, care a existat pînă la unirea Basarabiei cu România: 27 martie 1918. Printr-o înțelegere secretă între Germania nazistă și U.R.S.S.-ul stalinist, materializată în *Protocolul adițional secret din 23 august 1939*, cunoscut sub numele de pactul Ribbentrop-Molotov, Basarabia a intrat în sfera de interes sovietică. La 26 iunie 1940, printr-o notă ultimativă, bazîndu-se pe forța sa militară, net superioară celei românești, U.R.S.S. reanexează Basarabia, motivînd apoi că ceea ce a făcut n-a fost altceva decît

„întărirea capacității de apărare a hotarelor U.R.S.S., la sud-vest”. Regimul totalitar comunist a stabilit într-un mod arbitrar noile hotare ale „țării” care se va numi „Republica Sovietică Socialistă Moldovenească”, luându-i-se Basarabiei județele de la sud și dându-i-se câteva raioane din partea stîngă a Nistrului. De atunci pînă în prezent, s-a păstrat configurația actuală geopolitică a Republicii Moldova. La răscrucea anilor '80-90, soarta fostei U.R.S.S. a fost aproape identică cu cea a Imperiului Țarist din anul 1917: criza economică și politică profundă a regimului totalitar comunist, constituirea unor state independente de centru etc. Pe acest fond general, n-au rămas în urmă nici moldovenii: în vara anului 1990, Parlamentul Republicii a proclamat Suveranitatea Moldovei, iar în august 1991 – Independența ei. E.S.: De cînd a început acest spațiu să devină un spațiu multiethnic? Și prin ce procese, evenimente, fenomene, hotărîri și decizii?

A.P.: În 1812, cînd Moldova dintre Prut și Nistru a fost anexată la Imperiul Rus, populația din acest teritoriu – după calculele efectuate de etnograful V. S. Zelenciuk – era de circa 256 de mii de oameni¹. În 1813, populația Basarabiei a numărat 278 de mii de locuitori, iar în 1814, 276,7 de mii. Scăderea în 1814 a numărului populației s-a datorat mutării românilor din Basarabia în Moldova de peste Prut. De la 1815, populația din Basarabia a fost în creștere permanentă, ajungînd la circa 2 milioane de oameni la începutul secolului XX. Pe ce bază a crescut numărul populației din Basarabia? Pe baza creșterii naturale și pe baza migrării naturale și artificiale a altor etnii. Pînă la începutul secolului al XIX-lea, băștinașii – moldovenii sau români din Basarabia – au alcătuit peste 90% din întregul populației. Situația etnică a Basarabiei s-a schimbat însă foarte mult după încorporarea sa în Imperiul Țarist. Pînă la 1897, nu au existat date complete despre componența etnică a populației acestui ținut, cu excepția unor categorii de minorități: ruși de rit vechi, germani, evrei, armeni etc. În 1897, pentru prima dată s-a făcut un recensămînt al populației². Rezultatele lui au fost supuse unei critici vehemente după doar cîțiva ani de la

publicare. (Principiile metodologice nu s-au bazat pe criteriile științifice; astfel, apartenența la etnie s-a stabilit nu pe baza autoconștiinței etnice, ci pe baza limbii materne (vorbite); găgăuzii nu au fost evidențiați într-un grup etnic deosebit, ci considerați „bulgari turcizați”, „bulgari ce vorbesc turcește” etc.) În conformitate cu politica promovată de țarism în Basarabia, politică ce a avut ca scop schimbarea componenței etnice a ținutului, autoritățile rusești au permis și stimulat așezarea în toate zonele acestui spațiu (la nord, în centru, dar mai ales în sud) a altor etnii. În 1824, de pildă, Consiliul de Miniștri al Imperiului Rus a adoptat hotărîrea *Despre trimiterea în regiunea Basarabiei a 20 de mii de țărani ai statului din guberniile interne*. În conformitate cu această hotărîre, au fost strămutați țărani din guberniile Oriol, Kursk, Reazani, Tula, Tambov, în județul Cetatea Albă (Akkerman), unde au întemeiat satele Boriskova, Vasilevka, Vvedenskoe etc. Dacă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea în Basarabia au fost circa două mii de oameni de naționalitate rusă (mai puțin de 1% din numărul total al populației), apoi în 1856 erau deja 20 de mii (2,1% din populația Basarabiei, *fără județele din sud*³, iar la 1897: 123,1 mii sau 6,4% din numărul populației (aici și în continuare m-am referit la datele publicate de domnul V. Zelenciuk, precum și la alte publicații statistice din Republica Moldova). Pe teritoriul Basarabiei au locuit ucrainenii, dinainte de alipirea ținutului la Rusia. În 1812, armata de cazaci-zaporozieni de la gurile Dunării a fost dizolvată și o parte din cazaci s-au așezat cu traiul în județul Cetatea Albă, întemeind satele Volontirovka, Staroacazie etc. Ucrainenii s-au stabilit nu numai la sudul, ci și la nordul și în centrul Basarabiei. Astfel, în 1860 au fost înregistrate sate cu populație prioritară ucraineană: Maramonovka, Hohorî, Moșana, Konstantinovka din actualul raion Dondușeni; Stolniceni, raionul Briceni, Kaikovo, raionul Dubăsari etc. În 1897, în Basarabia locuiau 330,6 mii de ucrainenii (17% din populație). Basarabia a cunoscut cîteva „valuri” de strămutări din sudul Dunării, din Imperiul Otoman: bulgari și găgăuzi. Emigrarea lor masivă a început în 1810-1812, iar în 1829 bul-

garii și găgăuzii au primit de la autoritățile țariste statutul de coloniști. O familie de coloniști primea 60 de desiatine de pământ, era scutită timp de 3 sau 7 ani de impozite, avea și alte înlesniri⁴. Populația bulgară, împreună cu cea găgăuză, a sporit permanent: în 1821 au fost 20 de mii de bulgari și găgăuzi; în 1829: 30 de mii, în 1837: 57 de mii; în 1841 erau 64,5 mii, iar în 1861: 87829 de oameni⁵. Printr-un decret al țarului Alexandru I din 1813, dreptul de a se stabili în sudul Basarabiei l-au căpătat și coloniștii germani. O scurtă istorie a germanilor din Basarabia a fost scrisă de cercetătoarea germană, originară din România, Luminița Fassel, de altfel singurul material de acest fel în istoriografia Republicii Moldova, pînă în momentul de față⁶. Datorită mărinimoaselor înlesniri acordate de țarism coloniștilor germani, numărul acestora a sporit necontenit: de la 35501 în 1861, la 59988 în 1897 și la 79000 în 1919⁷. Afară de reprezentanții popoarelor menționate, în Basarabia au mai locuit, pînă la 1812, ori s-au stabilit mai tîrziu – cu drepturi de coloniști sau fără aceste drepturi – armeni, greci, francezi, evrei, țigani, albanezi (numiți în Basarabia arnăuți) etc.⁸ Astfel, datorită deosebitelor eforturi depuse de țarism în opera de asimilare a populației băștinașe, Basarabia a devenit „multinațională”.

E.S.: Ca subiect al tratatelor de istorie și, în genere, ca temă istoriografică, a beneficiat acest ținut, acest spațiu, de atenția istoricilor „localnici” și străini? Puteți numi opere și autori care au devenit autoritate în materie?

A.P.: În regimul comunist, istoria Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești – așa se numea atunci istoria neamului – a fost, așa zice, destul de bine cercetată. Dar din ce punct de vedere? Temele de cercetare au fost cele ce conveneau autorităților și care încăpeau în „patul lui Procust” al ideologiei marxist-leniniste, precum și al tezelor politice bine cunoscute. Aș aminti doar cîteva din aceste teze. Se afirma, de pildă, că la începutul anului 1918, în Basarabia, a biruit revoluția socialistă. Este adevărat că istoricii oficiali din Chișinău n-au putut constata pînă la urmă pe ce cale a obținut victoria imaginara revoluție: pe cale

pașnică sau pe cale militară. O altă teză afirma că în Moldova s-a instaurat puterea sovietică, care fusese înlăturată prin intrarea armatelor române și anexarea (sau „acapararea”) Basarabiei de către „România regală”. Următoarea teză a fost afirmația că timp de 22 de ani (1918-1940) Basarabia nu a fost altceva decît o colonie a României „burghezo-moșierești”, colonie din care s-a stors cît s-a putut, iar investițiile ce s-au făcut au fost mizere, cu mult mai mici decît cele făcute de Rusia Țaristă. La 28 iunie 1940 – și cu asta aș vrea să termin exemplele –, U.R.S.S. a „eliberat” Basarabia și a permis astfel „reunirea” poporului moldovenesc „de ambele maluri ale Nistrului”. În spiritul acestor dogme și al altora de acest fel, s-a scris mult. Au fost irosite foarte multe forțe, mult timp, pentru a inventa cu orice preț eroi ai poporului moldovenesc, luptători pentru puterea sovietică în Basarabia, pentru a găsi cît mai multe isprăvi ale mișcării ilegale comuniste etc. Regimul comunist a avut istorici dotați cu un anumit har, oameni devotați ideologiei și dogmelor dominante care, prin ceea ce au scris, au încurcat bine mințile cititorilor. Printre ei i-aș putea numi pe A. Lazarev, M. Sîtnik, A. Grecul, N. Mohov și compania...

E.S.: În ce măsură istoria acestui spațiu a fost tratată corect sau falsificat? A fost istoriografia acestui spațiu victima sau rezultatul conjuncturilor politico-ideologice succesive pe parcursul ultimilor 200 de ani? Care dimensiuni au fost deformate și care tratate corect?

A.P.: Fiind contemporanist, îmi vine greu să mă exprim asupra corectitudinii în tratarea altor compartimente ale istoriei acestui ținut. Poate greșesc, dar mă conving tot mai mult că istoria românilor din Basarabia ar trebui scrisă din nou. Din ce cauză? Pentru că timp de peste 50 de ani *baza metodologică* a cercetărilor istorice a fost perimată: istoria a fost tratată prin prisma viziunii staliniste a proceselor umane. La baza cercetărilor au fost puse cunoscutele dogme marxist-leniniste, cum ar fi, de pildă, „istoria societății omenești a fost istoria luptei de clasă”. Deci istoricii erau obligați să „descopere” prezența luptei de clasă. Dogmele comuniste au fost stilizate și primitivizate de „genia-

la gîndire" a tătucului Stalin. La aceste cursuri de ordin general ale istoriografiei sovietice, trebuie adăugate momentele specifice ale istoriei ținutului nostru. La noi, istoria devenise o slugă foarte fidelă a politicii. Aici, istoria a fost dictată de puternicii zilei, nu cercetată de autori liberi, independenți din punct de vedere material și neatârnați din punct de vedere ideologic și spiritual. În Basarabia sovietică, a existat un monopol asupra tratării istoriei, ceea ce n-a putut să nu ducă la stagnare, abuzuri, lipsa școlilor științifice în domeniul istoriei – lucruri caracteristice societăților totalitare. Și încă ceva. Istoria românilor din Basarabia a fost tratată izolat de istoria românilor din țară. Lucrul acesta trebuie înlăturat. Ceea ce se și face la noi în prezent. Avem nevoie de ajutorul colegilor din țară, în tratarea mai multor subiecte. Și acest ajutor îl primim din partea colegilor de la Iași, Cluj, București, din alte centre științifice și universitare românești. Și totuși – sînt convins de aceasta – lucrul cel mai mare în tratarea istoriei Basarabiei trebuie să-l facă istoricii din Basarabia. Aceasta este o obligație morală a lor, a noastră, adică.

E.S.: În momentele critice, acelea ale trecerii acestui spațiu din granițele unui stat în granițele altui stat – și am amintit aici aceste momente (sec.XVIII, XIX, XX), au dispus marile puteri ale vremii aceste modificări sau au fost voința poporului de aici?

A.P.: Despre ce fel de voință a poporului a fost vorba la 1812? Două mari imperii ale timpului acela, Imperiul Țarist și cel Otoman, au luptat între ele și ceea ce s-a întîmplat cu Basarabia în 1812 a fost rezultatul raportului de forțe dintre cele două puteri. În 1918, actul de unire a Basarabiei cu România a fost *cel puțin* voința organului legislativ al acestui ținut. La 1940, cine i-a întreat pe basarabeni dacă vor ei sau nu să intre în componența statului dictaturii proletariului?...

E.S.: V-am pus această întrebare, ca și aceea privind felul în care acest spațiu a devenit multietnic, pentru că sînt impresionată de un curent de opinie de aici, exprimat foarte clar de o lozincă afișată la Tiraspol: „Ne hotim jîti v

Rumîinii!" (Nu dorim să trăim în România!). Las la o parte spaima nefondată a populației de acolo, spaimă de altfel firească, a unei populații de o anume naționalitate, de a trăi în limba altei naționalități. Altul a fost gîndul meu și vi l-am spus în parte: i-a întreat vreodată cineva pe oamenii de limbă română de aici, în ce limbă și-n ce stat vor să trăiască? la 1774, la 1812 etc.? Și celălalt gînd sau întrebarea pe care mi-o pun: autorii lozincilor „Ne hotim...”, care de fapt sînt veniți de bună voie printre români de 200, 100 sau numai de 30-40 de ani, au trăit de fapt și *pînă acum*, tot *într-o țară românească!* pentru că aceasta este Basarabia, fosta gubernie Basarabia, asta a fost R.S.S. Moldovenească. De unde apare atunci această bruscă dorință de despărțire de această „Românie” moldovenească sau basarabeană sau oricum vreți să-i spuneți? Este veritabil acest refuz sau este de fapt refuzul desprinderii din U.R.S.S., din societatea sovietică, refuz formulat de ultimii comuniști din Basarabia? și care sînt cauzele reale ale acestei atitudini?

A.P.: Întrebarea dvs. este destul de complicată, ea are cîteva componente. Ca să răspund la toate aspectele problemei date, ar trebui să fac cel puțin un microstudiu al situației de la noi, din ultimii cîțiva ani. Neavînd această posibilitate, vă pot spune doar că procesele de renaștere națională a românilor din Basarabia n-au fost pe placul multor pături privilegiate create de vechiul regim. Aceste pături – rusofone în fond – s-au opus cu vehemență oricăror pași spre întoarcerea noastră către rădăcini. Din acest punct de vedere, s-a mers foarte departe, pînă la formarea pe teritoriul actual al Republicii Moldova a două republici-fantomă: Republica moldovenească nistreană și Republica găgăuză. După părerea și dorința ideologilor acestor republici fantomă, existența acestor formațiuni nelegitime frînează procesul de reintegrare a Republicii Moldova cu România. Sper că viața și evoluția istorică vor spulbera aceste aberații. Și vă mulțumesc pentru această discuție.

20 decembrie 1991, Chișinău

„Copiii care învățau la liceele și facultățile din România au fost împușcați și ei și aruncați în gropi comune la marginea Chișinăului, gropi pe care s-a mai mișcat țărina câteva zile...”

Elena Siupiur: Pe o anumită dimensiune a umanității – limba – soarta poetului este *una și aceeași* cu a cetății, a țării, a națiunii. Nu poate exista o țară care se definește ca țară și nu poate exista – nu există, de fapt – scriitor în afara limbii. Limba îi definește – alături de alte dimensiuni – ca atare. Putem să spunem atunci că poetul se confundă cu țara, că nu poate exista fără țara limbii sale?

Nicolae Dabija: Înainte de scriitorii basarabeni, Nichita Stănescu a afirmat și el: „patria mea este limba română”, deci patria noastră, a intelectualilor de pe ambele părți ale Prutului, a fost și va rămîne una: dulcea limbă românească. Relativ nu de mult, la o întâlnire cu cititorii din Piatra-Neamț, Grigore Vieru a susținut că unirea se va întâmpla mai devreme sau mai târziu: peste un an, peste doi, peste zece, peste o sută, peste o mie, dar odată și odată tot va avea loc. Eu l-am contrazis pe marele nostru poet și am spus că unirea nu va avea loc, nici peste un an, nici peste doi, nici peste o sută, nici peste o mie, din simplul motiv că ea a și avut loc. La 31 august 1989, când limba română a fost decretată limbă de stat în Basarabia a și avut loc unirea între cele două părți românești. După aceea au urmat alte etape ale unirii noastre: legiferarea tricolorului, declararea suveranității, apoi a independenței Basarabiei (față de U.R.S.S., nu față de România!). Se fac eforturi de reintegrare culturală și economică și, deci, într-un viitor apropiat, cele două țări, care au fost una, sînt sigur că vor redeveni iarăși una. Dar pentru aceasta, mai trebuie făcute eforturi, și mai ales noi, intelectualii de pe ambele părți ale Prutului, trebuie să o facem, și va veni o zi când grănicerii nu vor mai avea ce face între

noi și vor pleca de la sine. O primă victorie a noastră a fost decretarea limbii române ca limbă de stat. Unii intelectuali din România s-au arătat nedumeriți: de ce această luptă disperată pentru limbă? Dar poporul e limba, limba e poporul, sîntem români în măsura în care mai vorbim românește. În clipa în care o țară se dezice – de voie sau de nevoie – de limba pe care au vorbit-o moșii și strămoșii săi, iar acest lucru nouă ni s-a cerut insistent în ultimii 50 de ani, atunci, deși ne putem numi în continuare români, nu vom mai fi de fapt nici moldoveni, nici români. În anii 1987-1988-1989, când străzile Chișinăului erau aproape în fiecare zi traversate de mii de demonstranți, iar în unele zile chiar de sute de mii de demonstranți, care cereau limbă română, alfabet latin, unui corespondent venit din Statele Unite ale Americii, acest lucru i se părea nefiresc: „Nu înțeleg acest separatism al vostru, doar e mai bine cînd o țară are o limbă cu ajutorul căreia se pot înțelege toți.” Dumnealui confunda specificul Statelor Unite cu specificul fostei Uniuni Sovietice. Spre deosebire de Statele Unite, unde marea majoritate a oamenilor sînt imigranți, noi sîntem aici la noi acasă. Peste 200 de popoare, mai mari sau mai mici, peste care s-a lăștit Imperiul Rus, au rămas la ele acasă. Deci este firesc ca toate cele 200 de popoare, mai mari sau mai mici, să-și ceară în propria țară, în primul rînd dreptul la limbă, căci dreptul lor la limbă înseamnă dreptul lor la existență. Aș vrea să spun – chiar dacă îl voi decepționa, într-un fel, pe cititorul român – că, deși au trecut mai bine de doi ani de la decretarea limbii române ca limbă de stat, în Basarabia continuă și astăzi, ba chiar și după anunțarea Independenței, să fie în funcție limba

altui stat, adică limba rusă. Aproape în fiecare organizație, în fiecare întreprindere din orașele noastre, se vorbește în continuare exclusiv rusește. Toate documentele sînt completate în limba rusă. Transnistria, de pildă, este o țară rusească, deși românii alcătuiesc acolo mai bine de 40% din populație, căci românii alcătuiesc mai puțin de 10% din populația orașelor, unde majoritatea sînt veniți din altă parte, pe cînd în satele din Transnistria 90% sînt români, adică satele sînt aproape în totalitate românești. Or, ceva asemănător se întîmplă și în Basarabia, unde sîntem majoritari la țară, pe cînd cei veniți din altă parte au împînzit orașele. Vorbeam odată cu cineva, și-i spuneam că rușii abia dacă sînt 10% din populație, iar aceluia nu-i venea să creadă, spunea că lui i se pare că rușii sînt 90%, fiindcă unde te duci – acest dialog a avut loc cu vreo cinci ani în urmă –, auzi vorbindu-se numai rusește. Ocupînd posturile cheie într-o țară, reprezentanții națiunii ruse au putut s-o cucerească. Întîi au cucerit-o militar, după aceea au tăbărit peste ea infractori ordinari, elemente parazitare, iar mai apoi „intelectuali”, sau cum ziceți dvs. „intelighenția” birocratică, tehnică, administrativă. La Tiraspol, la ora actuală, ni se spune că „Noi nu putem învăța românește pentru că nu avem profesori de limba română”, dar în același timp se creează toate condițiile pentru ca profesorii de limbă română din acest oraș să plece mai înainte de a sosi! Există, în Basarabia secolului trecut, un deputat în Duma de Stat, Purișkievici, care era mai periculos, mai reacționar, decît rușii din Parlamentul Rusiei. Și deputatul acesta, basarabeanul Purișkievici, atunci cînd cineva din Duma Rusiei a încercat să vorbească în limba lui, o limbă caucaziană, cred, i-a întrerupt discursul cu o frază care a rămas celebră ca exemplu de agresivitate și obrăznicie: „Domnilor, mi se pare mie sau cineva a început să latre?!”. Adică, atunci cînd cineva vorbește în altă limbă decît limba rusă, dacă-și rostește durerea în limba lui, unor Purișkievici de astăzi li se pare că acel cineva latră. Din păcate – și iarăși am să vă spun un lucru mai puțin cunoscut cititorilor din România –, la ora actuală avem a lupta nu atît să-

învățăm limba română pe ruși, ucrainieni, găgăuzi, cît să-i învățăm pe români limba română. Mai ales pe cei din Transnistria, care vorbesc o limbă poluată, deși dialectul românesc de acolo are unele nuanțe mai vechi. Spre exemplu, nicăieri, în nici un dialect românesc, afară de Transnistria, nu se păstrează cuvinte latine cum ar fi „și anti” care la ei este un cuvînt venit direct din latină. „Și anti”, adică „și înainte”... Un român transnistrean, cînd îți vorbește, spune, spre exemplu: „și anti, să știi mata...”. Acest „și anti” este rostit tot la 2-3 cuvinte! Tot în Transnistria se spune la nisip *arină*, de la latinescul *arena*, care mi se pare că nu mai este folosit nicăieri în spațiul românesc și nu știu dacă în spațiul romanic, în genere, s-a mai păstrat acest cuvînt undeva. În același timp, transnistrenii, care au fost izolați de populația basarabeană – aș remarca faptul că între 1918-1940, cînd noi am avut marele noroc de a ne salva limba, făcînd parte din statul național român, ei au rămas în continuare în U.R.S.S. –, au pierdut conștiința că ar fi români. Moldoveanul din Transnistria nu vrea să fie român, moldoveanul din Transnistria nu vrea să vorbească românește, el vrea să vorbească moldovenește, deși nici moldovenește nu mai vorbește, vorbește o limbă intermediară, amestecată cu rusisme și ucrainisme. Și moldoveanul din Transnistria protestează – am avut acolo o întîlnire – împotriva faptului că statuia lui Lenin a fost scoasă din Piața Centrală a Chișinăului, moldoveanul din Transnistria protestează – lucru paradoxal – împotriva faptului că în Basarabia se redeschid bisericile. Adică, s-a întîmplat ceva, probabil în codul genetic al fraților noștri, și probabil ar trebui să facem tot posibilul să-i salvăm pe acești frați ai noștri rătăciți. Eu am publicat o carte despre Transnistria¹, pe care am scris-o pentru ei, pentru românii transnistreni, fiindcă rușii le spun mereu că ei ar fi venetici pe acele locuri. În această carte, am dovedit cu documente istorice că aceste pămînturi sînt mai mult românești decît ucrainene sau rusești. Spre exemplu, dvs. nu prea cunoașteți acest lucru, dar denumirile rîurilor din Transnistria sînt românești. Spre exemplu: *Tiligul*, această

formă articulată este românească, apoi *Ingul*, iarăși *Inculeț*, diminutiv românesc, apoi *Moldoveanca*, *Glodoasa*, *Mierla*, *Ușța*, *Sărata*, *Săhăidac*. *Elanețul Putred* este un râu căruia în ucraineană i se spune *Valahskoe balakliiskoe*, ceea ce în traducere ar însemna – balik în turcă înseamnă pește – *Rîul plin de pește al Valahilor*. Și mă întrebam: au venit oare ucrainenii după 1792, când armata rusă a ajuns la Nistru, să pună denumiri românești râurilor? Ba bine că nu, primii care au ajuns sau au fost pe acele locuri, au fost totuși românii de au și botezat râurile din Transnistria.

E.S.: Sînt nume care, oricum, atestă prezența „valahilor” acolo, adică acest „valahskoe”...

N.D.: Evident. Deci, noi nu avem nici tancuri, nici rachete, nici armată prea puternică, avem însă de partea noastră arma cea mai convingătoare: adevărul istoric. Și el ne-a ajutat într-un fel să supraviețuim, în această perioadă foarte grea pentru noi. Este o minune că ne mai înțelegem. Iată vorbim cu dvs. aceeași dulce limbă pe care au vorbit-o moșii și strămoșii noștri. Ne-a ajutat în a supraviețui limba română vorbită de țărani noștri, de părinții noștri. Când am venit la universitate și vorbeam o românească suportabilă, cineva m-a întrebat chiar: „De unde ai învățat să vorbești atît de bine?”. „De la mama și de la tata”, i-am zis. Eu nu știam de vorbesc bine sau rău românește, vorbeam așa cum vorbeau părinții mei, care vorbeau astfel fără să-și pună problema în ce limbă vorbesc. Și sînt extraordinare aceste contacte din ultimul timp ale moldovenilor de dincolo de Nistru cu românii din România. Un transnistrean, tractorist, are o fiică studentă la București și el i-a spus unui coleg al meu, după o vizită la București, cu o neprefăcută mirare: „D-apăi tăt Bucureștiul vorbește moldovenește!”. Adică a descoperit un lucru extraordinar pentru el! Și o să se ducă în sat și o să spună și altora: „Da’ dvs. știți că România toată vorbește moldovenește?”. Pentru el, noțiunea de limbă română e o noțiune mai îndepărtată, dar el a auzit cu urechea lui că la București se vorbește aceeași limbă pe care o vorbește și el... Aceste descoperiri sînt foarte prețioase pentru omul simplu.

E.S.: Dar, domnule Dabija, această ignorare a faptului că frații de pe cele două maluri ale Prutului vorbesc aceeași limbă, nu este rezultatul izolării totale la care a fost supus poporul Basarabiei, adică întreruperii oricăror relații cu România?

N.D.: Eu aș spune mai mult: timp de 50 de ani, în Basarabia, a fost educată o românofobie de care unii nu se pot descotorosi prea lesne. Am în vedere acea lume naivă, prostită de manualele care i-au tot împuiat capul cu ineptii de tipul: Basarabia a fost cotropită de România regală între 1918-1940, dușmanii noștri se află peste râu ș.a.m.d. Politica oficială sovietică voia să ne facă pe toți, cît mai repede, slavi sau ruși. Eu mai sînt și autorul cîtorva manuale de istorie – *Daciada* –, pe care le-am scris acum patru-cinci ani. Unele au apărut... De ce le-am scris? Am simțit nevoia să le scriu. În manualele de istorie ale Republicii Socialiste Sovietice Moldovenești, istoria Moldovei nu începea decît cu anul 1812!² Atunci s-a făcut lumea! Pînă la anul 1812, Moldova n-a existat. Ori, și mai mult, unele manuale începeau cu anul 1940! Aceste manuale, scrise de un venetic, Mohov, susțineau următoarele: că moldovenii n-ar fi altceva decît slavi româniizați, deci slavii au locuit pe aceste pămînturi pînă în secolul al XIV-lea cînd, coborînd din Carpați sau venind din sudul Dunării, conform teoriei lui Rössler, românii, valahii, i-au româniizat pe slavi! Deci esența noastră ar fi slavă, iar noi trebuie să depunem toate eforturile ca să revenim la esența noastră și să vorbim slavonește. Legat de aceasta, aș vrea să vă mai dau cîteva cifre – triste. În această perioadă de mancurtizare și deznaționalizare, conform datelor statistice din 1989, în Basarabia există 270000 de români care nu recunosc limba română drept limbă maternă! Este catastrofal, adică deznaționalizarea a înaintat cu pași atît de repezi, încît peste – să zic – nu 50, dar 20 de ani, cu adevărat ar fi luat naștere ceea ce unii numesc limba moldovenească, și nu ne-am mai fi înțeles.

E.S.: Am să vă întrerup aici ca să punem un accent. Cititorul român trebuie să înțeleagă cum a fost posibil acest proces de spălare a

creierelor și de mutare a conștiinței pe altă naționalitate, pe altă limbă. V-aș ruga să vorbiți despre dispariția intelectualității de limbă română în anii 1940 și 1944-'45. Ce procese, ce fenomene s-au petrecut atunci când Basarabia a fost cucerită de Uniunea Sovietică? Ce pături sociale au fost deportate, distruse, închise și în genere înlăturate de la – să zic așa – funcția lor de educatori? Știu eu, poate puteți vorbi și de refugiu?

N.D.: Unchiul meu, Serafim Dabija, a fost stareț de mănăstire, starețul mănăstirii Zloji. Și, în anul 1940, când i s-a propus să plece – unii călugări au și plecat de la mănăstire –, el a răspuns: „Eu rămân cu poporul meu!” Mulți intelectuali au făcut acest lucru, au rămas. Dar ce s-a întâmplat cu ei mai apoi? Unchiul meu a fost arestat în altar, într-o zi de duminică, în timpul slujbei, a fost arestat în altar de militari care au intrat înarmați și care i-au răsucit mîinile la spate, i-au rupt crucea de la gît și l-au scos, de față cu toți credincioșii. Inclusiv mama și bunica mea se aflau la mănăstire, și au fost de față la această faptă. Adică, acest lucru s-a făcut nu pentru a fi speriat el, care era tare de duh, ci pentru a fi speriați cei care asistau la slujbă în acea zi, ba mai mult, s-a făcut acest lucru nu pentru a fi umilit el, ci pentru a fi umilit Dumnezeu în fiecare om care asista la acea scenă. Ei, probabil, se și gîndeau: „De ce Dumnezeu nu-i pedepsește sau nu-i trănzește cu fulgerul, în această clipă, pe acești păgîni, care au profanat altarul și au călcat cu cizmele lor murdare de glod peste crucea sfîntă?”. Unchiul meu a săpat cărbune în Siberia mulți ani de zile, și a revenit tîrziu, abia în '56, când s-au întors o parte din intelectuali. Atunci au revenit și Pantelimon Halipa, și părintele Vasile Țăpordei, care fuseseră prinși în România și duși în Siberia.

E.S.: Părintele Țăpordei este în România acum...

N.D.: Da, îl cunosc bine. Intelectualii care rămăseseră cu poporul lor, cu turma lor, au fost decapitați. Dacă în 1939, în Basarabia, locuiau 5 milioane de suflete, majoritari fiind românii, apoi găgăuzi, bulgari, evrei, ucraineni...

E.S.: ...germani...

N.D.: ...în 1949 sînt atestați – de fapt nu în 1949, ci în 1953 – abia 2 milioane și jumătate de locuitori! Unde sînt ceilalți? Cealaltă jumătate din populația Basarabiei? Majoritatea a fost deportată în anii 1940, 1949, 1952, chiar mai încoace. A mai fost și o foamete, în anii 1946-'47, organizată anume de Uniunea Sovietică, vina basarabenilor fiind aceea că au luptat de partea românilor împotriva rușilor în prima parte a războiului. Dar românii și-au dat partea de sînge și în războiul contra nemților, adică românii au luptat pe ambele fronturi. Așa au fost vremurile... și atunci...

E.S.: În 1941, românii au luptat ca să-și recucească bucata de țară ruptă prin pactul Ribbentrop-Molotov, adică să repare o imensă nedreptate făcută...

N.D.: Da, și se spune că în 1949, Stalin a vrut să-i deporteze pe moldoveni în Siberia, așa cum a făcut-o cu cherchezii, cu tătarii, cu calmâcii, cu cecenii, cu ingușii, cu zeci de naționalități din Uniunea Sovietică, dar cineva l-a convins să n-o facă, pentru că n-o să-i ajungă vagoanele, erau prea mulți basarabeni... Și au scăpat de pedeapsă...

E.S.: De pedeapsa aceasta: deportarea, pentru că altminteri au fost destul de pedepsiți!

N.D.: Ce s-a mai făcut cu intelectualii?... Intelectualitatea a fost decimată, iar un popor poate fi ușor îngenunchiat cînd îi decapitezi intelectualitatea.

E.S.: Și această intelectualitate română care a fost distrusă, deportată și, cum ziceați dvs., decapitată, a fost înlocuită cu cine? cu alți intelectuali? de ce naționalitate?

N.D.: Deci imediat în anii de după război, în satele basarabene au venit intelectuali din Rusia, dar acest cuvînt „intelectual” eu nu pot să-l rostesc decît în ghilimele, adică „intelectuali” care nu aveau nici măcar o școală superioară absolvită, ci doar cu „Likbez”...

E.S.: Likbez? Ce înseamnă asta?

N.D.: Prin anii '30, în Uniunea Sovietică au luat naștere așa-numitele școli de lichidare a analfabetismului – *likvidajia bezgramotnosti*. Cel care absolvă această școală, știa să se semneze și să numere pînă la o sută. După 1940, acest lucru îi dădea dreptul să fie profesor

pentru copiii din Basarabia. Vreau să spun că primul meu învățător a fost un transnistrean, un român din regiunea Ekaterinoburg, care e situată la o distanță de peste 600 de km de Nistru, adică în jurul fostului oraș Ekaterinograd sau Ekaterinoburg! Și el mi-a spus că atunci locuiau în această regiune peste jumătate de milion de români! Ei bine, aceștia au fost trimiși la lucru în Basarabia...

E.S.: De ce n-a fost trimisă clasică „intelligenție” rusă?... și au fost trimiși oameni în uniforma lui Stalin?!

N.D.: Nu, de inteligenția rusă era nevoie și în Rusia, mai ales după anii '37, '38, când inteligenția rusă a fost lichidată aproape în întregime! Era nevoie de ea și în Rusia. Aici au fost trimiși cei care au vrut să vină încoace, unde-i vinul mai ieftin și-i mai mult soare, cei care...

E.S.: Din ce domenii ale culturii? ce domenii au fost acoperite?

N.D.: Din domenii ale culturii?!... nu prea... din domeniul economiei, din birocrația de partid, mai bine zis. Aici și-a făcut stagiul însuși Brejnev, care a fost prim-secretar al Partidului Comunist din Moldova prin '50-'51, aici și-a făcut stagiul prietenul lui Brejnev, Constantin Cernenko, care a fost șeful secției de propagandă și agitație la C.C.-ul local și care, după aceea, a devenit și el secretar general al P.C.U.S. Foarte mulți din cei care au intrat mai apoi în conducerea statului sovietic au trecut pe aici. Explicația era simplă: moldovenii erau speriați și ascultători. Și am să vă dau un exemplu: în Transnistria, în satul Butor, au fost executați – împușcați – 187 de bărbați din cei 188 cîți erau în sat! Deci numai pîrîtorul a fost lăsat în viață. Toți erau români. Vina lor, unica lor vină era că vorbeau românește.

E.S.: Butor?

N.D.: Da, satul Butor, raionul Grigoropol... Da, și uite că acum transnistrenii – nu știu dacă și cei din satul Butor – se declară ultimii apărători ai comunismului din Uniunea Sovietică! Da, legat de „intelligenție”: au fost închise mănăstirile noastre. Spre exemplu, mănăstirea Căpriana a devenit spital pentru tuberculoși; Saharna – ospiciu pentru nebuni; Suruceni – pușcărie pentru bolnavii sifilitici; mănăstirea

Zloți, mănăstirea din satul meu, unde a fost unchiul meu stareț, a fost transformată în grajd de vite. Evident că nu oamenii din satul nostru au umplut-o cu vaci de Kostroma, ci au venit din altă parte cu vite cu tot... și cu imperțință...

E.S.: Închiriind probabil pășunile?...

N.D.: Da, închiriind pășunile, că mănăstirea e la marginea pădurii. Apoi, mănăstirea Cușălauca – depozit, mănăstirea Frumoasa, Tabăra – toate depozite... Unele încep acum să-și redeschidă ușile ca mănăstiri. La mănăstirea Noul Neamț era cea mai veche bibliotecă românească din acea vreme. Acolo, pînă la 1960, când a fost închisă, se păstrau două manuscrise ale lui Gavril Uric, cele mai vechi scrise în România, *Cuvîntarea lui Grigore Teologul* de la 1417 și încă un *Mineu* de pe la 1426. Și s-au pierdut. Când a fost închisă mănăstirea, toate cărțile au fost încărcate în cîteva care și duse la marginea satului, unde li s-a dat foc, ca fiind cărți bisericești!

E.S.: Deci asta a fost soarta patrimoniului de carte teologică...

N.D.: De carte veche, în general. După ce a fost închisă, această mănăstire a fost transformată în spital pentru neurotici; mănăstirea Curchii – în spital de dezalcoolizare, Călărășauca a devenit o școală pentru copii handicapați. Deci iată destinul mănăstirilor. Și a tuturor bisericilor din sate. Au fost și răscoale prin sate. De exemplu, la mănăstirea Grușeva, călugărițele au refuzat să părăsească mănăstirea și au fost împușcate! Ostașii au tras în călugărițe și le-au împușcat! Au fost – cum spuneam – și revolte în sate, oamenii nu voiau să se despartă de biserică, de credință. În satul Baraboi, în satul Rîșcani, satul Săhăidac, raionul Tighina și în alte sate, oamenii au protestat, s-au revoltat. Adică, s-a încercat întii să fie dezrădăcinată credința, pentru că dintr-un om fără credință poți face orice. Muzele, cele mai multe din ele, au fost transformate în muzee de ateism, adică unde stătea icoana lui Dumnezeu, vedeai acum portretul lui Stalin, al lui Stalin sau al celor ce au venit după Stalin. Ce s-a făcut la Chișinău? Toate cimitirele românești au fost arate; cel mai

vechi cimitir, de pe strada Armeană, a fost dărâmat și peste el s-a ridicat un alt cimitir: al eroilor sovietici căzuți pentru „eliberarea” Chișinăului. La Bălți, peste cimitirul cel mai vechi al orașului a fost construită o uzină militară, uzina „V.I.Lenin”. Adică, vedeți dvs., această nedreptate i-a urmărit și pe morții noștri. În Bucovina, după cum a tras Molotov, din cabinetul lui, cu creionul, frontierele dintre U.R.S.S. și România, un cimitir a fost împărțit în două. Peste un mormânt trece frontiera! un strămoș de-al nostru stă cu capul în țara noastră și cu picioarele în altă țară, cu o cruce străjuit la cap și cu alta la picioare. E drama moșilor și strămoșilor noștri care au ajuns să nu aibă somn nici după moarte. De altminteri, în primele luni de după 28 iunie 1940, chiar Putna, mănăstirea Putna, se afla în Uniunea Sovietică! La Chișinău, există locuri, pe care le cunoaștem, unde în anii '40 și '44 au fost împușcați intelectualii, apoi cei care făceau parte din partide, din toate partidele, afară de cel comunist...

E.S.: ...partidele de pînă la 1940, partidele istorice...

N.D.: Partidele istorice. Copiii care învățau la liceele din România și la facultățile de acolo au fost împușcați și ei și aruncați în gropi comune la marginea Chișinăului, gropi comune pe care – îmi povestea un martor ocular – țărîna s-a mai mișcat cîteva zile. Erau păzite de altfel... Se mișca țărîna pentru că probabil fuseseră împușcați numai pe jumătate și îngropați acolo în pripă... Sînt crime care nu pot fi uitate, nu pot fi iertate, crime comise împotriva poporului român, chiar dacă în Basarabia se afla doar o parte din el. De ce această atitudine față de intelectuali? Vedeți dvs., după revoluția din 1917, în Rusia a fost lansată o lozincă ce spunea că intelectualitatea împiedică progresul. Chiar Serghei Esenin a spus că „poezia mea a devenit aici inutilă, dar, mai mult, lucrul cel mai trist este că și eu am devenit inutil în această țară!”. Este drama intelectualului rus confruntat cu agresiunea semiculturii, o semicultură care este mai periculoasă într-un fel decît lipsa culturii. Această semicultură și-a dat roadele ei și aici, fiindcă acei „intelectuali” care

i-au înlocuit după război pe intelectualii noștri, cei care au venit în Basarabia din Transnistria sau Rusia, acești semiintelectuali, au făcut un rău enorm culturii acestui popor. Intelectualii basarabeni din ultimul deceniu au o contribuție considerabilă la ceea ce numim noi revoluția basarabeană, această revoluție basarabeană a pornit într-un fel de la scriitorii, toată lumea o recunoaște, fiindcă scriitorii au fost, chiar și în perioada cea mai grea, singurii care au avut curajul să spună din cînd în cînd adevărul. Literatura basarabeană, de la '40 încoace, chiar cea de dragoste sau cea științifică, este o literatură de protest! Pentru că, a scrie românește era un curaj, noi avem români care scriu rusește, adică fac literatură pentru alt popor. A vorbi românește era un curaj, foarte mulți intelectuali și-au dat copiii la școli rusești, și de ce? fiindcă limba română era umilită la fiecare pas și, pentru a evita pe viitor umilințele la care ar fi putut fi supuși copiii lor, i-au dat la școli rusești. Chiar în clasa fiicei mele sînt cîțiva elevi care au învățat mai întîi la școli rusești...

E.S.: Cînd ați făcut școala dvs., învățătorii ce erau? români? ruși? ați făcut școala în limba rusă?

N.D.: În Transnistria au rămas foarte puține școli românești, acestea au fost închise și înlocuite cu școli rusești. Acest lucru s-a reușit mai puțin în Basarabia. Dar învățămîntul superior din Moldova era, cu excepția facultății de filologie, în limba rusă; la fel școlile profesionale, tehnice, școlile medii de specialitate – numai în rusă. Ca să înveți o profesie, tractorist, spre exemplu, trebuia să înveți în limba rusă.

E.S.: În felul acesta, a fost creată practic, vorbind din perspectiva scriitorului, a poetului, a fost creată o populație românească ciudată, o populație românească ce nu mai citea românește, deci s-a creat o stare de singurătate, de însingurare, de izolare a creatorului, a scriitorului. O ruptură în comunicarea dintre poet, scriitor și populație?

N.D.: Nu știu dacă este chiar așa, fiindcă a avut loc o înstrăinare de un anume fel de literatură, dar cum românul dintre Prut și Nis-

tru este sentimental, el a devenit receptiv la literatura care îi comunica ceva despre sine... Și atunci când, în '89, am avut o seară de poezie, câțiva scriitori deputați...

E.S.: Aceasta în 1989!

N.D.: În '89, la Teatrul de Vară, au venit, din toate colțurile Republicii, peste 20000 de oameni, cititori care voiau să-și asculte poeziile, să-i susțină, pentru că atunci începuse acea bătălie pentru limbă, cititori care plîngeau, rîdeau, se bucurau de poezie. Eu nu știu dacă aceasta este posibil la ora aceasta în România!?

E.S.: Nu prea cred să fie posibil...

N.D.: Acest sufletism este poate specific pentru noi, pentru că omul simplu a păstrat ceea ce numim noi dragostea pentru frumos, chiar dacă nu totdeauna a putut exprima acest gând. Când vorbesc de semicultură, mă gândesc în primul rînd la semiintelectuali care invadaseră orașele, școlile, satele. Dar omul simplu a păstrat ceea ce numim noi intuiția frumosului. Și iată că atunci când atîta lume a făcut zeci sau sute de kilometri ca să asculte o poezie de Grigore Vieru sau de Dumitru Matcovschi, mi-am dat seama că n-am murit de tot și că nici nu puteam muri prea lesne atîta timp cît o poezie mai poate mișca 20000 de inimi deodată. O învățătoare din Orhei, Serafima Sava, mi-a spus: „Am fost deportată împreună cu părinții mei, am suferit de foame. Și atunci când îmi era foarte greu, deschideam o carte de Eminescu și citeam cu glas... și-mi trecea foamea și durerea. Și-i învăț pe copiii mei să poată trăi numai cu poezie, fiindcă cine știe ce timpuri îi așteaptă!”

E.S.: Domnule Dabija, există o dimensiune sau moment care mărturisește identitatea omului, de ce nație și morală este, și anume când spune firesc poezia și rugăciunea. Acolo în Vechiul Regat, unde eu am fost basarabean-că-refugiată, părinții mei m-au învățat rugăciunea în românește, cu un adaus la ea, în rugăciunea de seară spuneam „Dă, Doamne, să ne ducem acasă!”, adică aici în Basarabia, de unde sîntem. Aici, acasă, dvs. în ce limbă vă rugați? ce rugăciuni v-au învățat părinții dvs.?

N.D.: Eu sînt crescut într-un mediu special. Tatăl meu, spre exemplu, nu credea în Dumnezeu. Mama este credincioasă, mama avea icoanele ei, tata avea icoanele lui. Bunica mea era foarte credincioasă și ea-și făcea rugăciunile – nu știa carte – vreme de mai multe ore. Începea cu *Tatăl nostru* în românește, după aceea îl spunea grecește, apoi slavonește, după aceea spunea *Crezul*, după aceea *Psalmul pocăinței*, după aceea rugăciuni către Maica Domnului, către sfinți, după aceea se ruga pentru fiecare copil al ei și pentru fiecare nepot în parte. M-a impresionat de multe ori – eu dormeam la ea și ascultam – rugăciunea ei. Era improvizată, fiecare zi avea rugăciunea ei, și eu o ascultam ca pe o poveste și mă impresiona mult cum analiza ea ce se întîmplă cu ea, cu noi, cu mine. Spre exemplu: „Doamne, dă Doamne, gânduri bune celor care au a hotărî destinul lui Nicolae și ajută-l Doamne, să fie copil ascultător...” Când se ruga lui Dumnezeu pentru mine, ea aprecia și trăsăturile mele, că eram cam zbîntuit, și parcă îmi dădea și indicații: să fiu ceva mai atent cu părinții, cu învățătorii, să fiu ceva mai cuminte. Adică ea vorbea cu Dumnezeu ca și cu un confidant care era în preajma ei, pentru ea Dumnezeu era alături și o asculta, numai că tăcea, da' cine știe, poate ea îl auzea...

E.S.: Poate era singurul simbol și singura ființă în care mai avea încredere, trecută cum era prin istoria asta... ciudată...

N.D.: Iar rugăciunile mele...

E.S.: Rugăciunea dvs., am impresia... cred că a fost poezia...

N.D.: Da, rugăciunea mea a fost și poezia, dar vreau să vă spun că rugăciunile mele au fost învățate ascultînd-o pe bunică-mea. Nu le-am învățat din cărți, le-am învățat după auz, aveam o memorie bună. Când eram student, și a venit unchiul meu, preotul din Siberia, când a revenit aici – el nu a fost primit în Basarabia, a fost preot în regiunea transcarpatică, în satul Apșa de Mijloc, apoi la Slatina –, venind odată în vizită, m-a întrebat, parcă în glumă: „Da' voi, la școală acolo, mai învățați vreo rugăciune?”, și eu zic „Da, învățăm!” Și cînd i le-am spus pe cele pe care le știam, a rămas impresionat.

E.S.: La școală, bănuiesc, n-ați învățat rugăciuni?

N.D.: Nu, ferească Domnul de „rugăciunile” de la școală! Nu, eu le-am învățat de la bunica mea. Și apoi, pentru noi, rugăciuni erau și Colindele, Plugușorul, care aveau și un substrat religios. Și umblau după noi învățătorii prin sat și nu ne permiteau să mergem cu Plugușorul, cu Colinda, fiindcă, spuneau ei, numai cei săraci umblă cu mâna întinsă și cerșesc! Adică, noi cerșeam! Aceste obiceiuri frumoase ale copilăriei mi-au rămas în memorie ca niște rugăciuni. Evident, poezia este cea prin care am comunicat cu lumea, dar, bănuiesc, și cu Dumnezeu.

E.S.: V-am pus aceste întrebări, puțin sentimentale, pentru că omul – într-adevăr – își exprimă, își mărturisește identitatea în rugăciune și în poezie. Acolo nu există fugă, acolo nu se poate minți. Întorcându-mă acum la dvs., generația poezilor basarabeni care ați deschis mișcarea de renaștere națională: a fost un noroc că v-au crescut bunici care mai aveau în memorie rugăciunile, tradițiile, limba română, și nu v-au lăsat să vă pierdeți pe drum... Despre această generație – v-am întrerupt la un moment dat – despre această generație de scriitori, despre care domnul Mircea Snegur mărturisește într-un interviu din *Literatură și artă* că, într-adevăr, au fost coloana vertebrală a mișcării de renaștere națională, despre acești oameni, despre această generație, despre ce au făcut ei, despre cât a fost de greu sau ușor...

N.D.: Vedeți dvs., această generație – și eu includ în această generație nu numai pe scriitori, dar și pe cititori, cei pe care i-am crescut și care ne-au crescut într-un fel –, această generație zisă „pașoptistă”, noi fiind născuți în anul 1948 sau în jurul anului 1948, deci...

E.S.: ...e uluitor, într-adevăr!

N.D.: ...deci semănăm cu cealaltă generație pașoptistă, și Leonida Lari și Ion Hadîrcă, și Vasile Romanciuc și, mai mult: pînă și Grigore Vieru a fost inclus în generația noastră, pentru că a fost pretutindeni cu noi, cu „băieții”, cum ne spunea, iar cînd primeam citații de la procurorul republicii să mă prezint la an-

chetă pentru că am participat la cutare miting neautorizat, împreună cu Leonida Lari, era și Grigore Vieru cu noi, era cu „copiii”... parcă eram niște oameni neserioși. Ne duceam cu mulțimea și nu știu dacă s-a mai întîmplat undeva în lume ca mulțimea să ceară nu cuvîntări, ci poezii. Revoluția noastră s-a făcut cu poezii și cîntec, în stil Ghandi. Ieșeam în fața mulțimii și recitam poezii, iar azi unii ne învinuiesc că, iată, noi am scris poezie pentru mulțime și nu pentru esteți. Vreau să vă spun că atît eu, cît și Leonida Lari eram învinuiți, acum vreo cinci ani, că sîntem apolitici, că nu avem poezie politică. Cartea mea *Ochiul al treilea* era considerată o carte modernistă, care nu are nimic comun cu tradiția românească din Basarabia sau cu cea moldovenească din Basarabia, că ea este scrisă în nu se știe ce țară și în nu se știe care timp! Dar erau și subtexte politice în acea carte... La fel și Leonida Lari. Nici eu, nici Lari, nici Vieru nu avem prea multe poezii politice, poate vreo zece, dar unor colegi de-ai noștri le-a plăcut să identifice toată creația noastră cu aceste zece poezii. Dar eu am să fiu mîndru toată viața că am scris o poezie politică, „*Cît trăim pe acest pămînt*”, care la Marea Adunare Națională din 1989 a fost cîntată în genunchi de 700000 de oameni! În acest context, mărturiseșc că eu nici nu am vocația politicianului, ba aș spune că politica nu-mi place deloc, fiindcă ea se face de cele mai multe ori cu mâini murdare, ea este mincinoasă... Dar în clipa în care s-a pus în joc destinul românimii din Basarabia, destinul poporului, cînd s-a pus în joc viitorul nostru, m-am inclus și eu în această viață politică și am fost ales – nu eu m-am propus, adică: orheiienii mi-au acordat acest vot –, am fost ales întîi deputat în Parlamentul Uniunii Sovietice, după aceea în Parlamentul Republicii. Și, afară de mine, alți colegi de-ai mei, scriitori, au devenit deputați în Parlamentul Uniunii Sovietice și al Moldovei: și Grigore Vieru, și Leonida Lari, și Ion Hadîrcă, și Mihai Cimpoi, și Ion Druță, adică scriitorii noștri care au fost cei mai activi în perioada de emancipare națională.

E.S.: Cred că era normal ca cei care au pornit,

au urnit lucrurile din loc, care au dat la o parte piedica psihică și morală, să fie reprezentanți în Parlament și să hotărască pentru viitor...

N.D.: Și Dumitru Matkovschi – ca să nu uit –, care a fost strivit de autobuz. Adică: au fost și jertfe. Grigore Vieru, Leonida Lari și eu avem condamnări la moarte date de organizația șovină „Pamiat”, în 1990. Slavă Domnului că a trecut acel an!

E.S.: Trăiți cu o condamnare la moarte deasupra capului?!

N.D.: Păi, da... Soția mea a fost bătută în preajma casei, cu picioarele, de către trei ruși pe care nu i-a găsit miliția nici astăzi... amenințați și copiii, familia... Adică nu a fost tuși... unii cred că revoluția a fost...

E.S.: ...o poezie, o seară literară...

N.D.: Pentru unii poezia, la un moment dat, a început să devină un pericol.

E.S.: Despre asta am vrut să vorbiți, despre literatura basarabeană care a fost, este, un pericol pentru guvernanți și pentru...

N.D.: Vreau să vă spun că suferă din cauza poeziei pe care o scriu nu numai copiii mei, ci și părinții mei. Cu câteva luni în urmă, o consăteancă de-a mea, de fapt venită din altă parte, s-a luat după mama cu toporul, zicându-i că „atita timp cât erau rușii aici, erau de toate la magazin, dar de când feciorul matale ne-a vîndut românilor, n-avem nimic la magazin!” Iată cum înțeleg unii politica! adică cu rușii era mai bine! Poezia noastră, poezia basarabeană, cred eu, și-a făcut datoria în această perioadă grea. Dacă am obținut ceva, am obținut-o pentru că am fost solidari, toți scriitorii am fost foarte uniți, dar, din păcate, în ultima vreme, au început să apară disensiuni și vreau să vă spun că aceste disensiuni între scriitori au venit mai ales de peste Prut, adică sînt încurajați scriitori anonimi de la noi cu fraze de tipul: adevărata literatură este aceea care se face pentru Europa, pentru secolul XXII, pentru secolul XXV și sînt antrenați, susținuți... nu știu dacă ați fost atentă la felul cum e reflectată în „România Literară” polemica între tradiționaliști și moderni la Chișinău...

E.S.: Am citit, da...

N.D.: Este atacat Grigore Vieru. Grigore Vieru

a vizat pe unii scriitori care au renunțat la bunul simț și care, ca să impresioneze, înjură în biserică, și cînd colo, iată că, ceea ce numim noi lipsă de bun simț e susținut de unii scriitori de la București și acest lucru este foarte trist, pentru că scriitorii care pledează pentru unire sînt jigniți, iar cei care așteaptă prin baruri ca unirea să o facă alții sînt încurajați. Ei nu susțin unirea fiindcă acum, ei, aici, par unora mari. Dacă ar fi o Românie întregită însă, atunci acești scriitori ar fi neluăți în seamă dincolo... Eu ziceam că, noi, aici în Basarabia, nu ne putem permite luxul de a nu spune nimic în poezie. Iar unii confundă poezia care nu spune nimic și nu se adresează nimănui cu poezia modernă. Și chiar ziceam că dacă e vorba de sincronizarea literaturilor, a celei din Basarabia cu cea de dincolo de Prut, apoi mediocritățile sînt perfect sincronizate.

E.S.: Această așa-zisă polemică filomodernism – tradiționalism, ca și atacurile din „România Literară”, nu credeți că sînt, mai repede, o neînțelegere, o necunoaștere a dimensiunii morale pe care s-a mișcat Basarabia și scriitorul basarabean? S-a încercat un dialog între două spații morale care, de fapt, nu se cunosc?! De aceea v-am rugat să vorbiți de rolul, de funcția pe care a trebuit să o îndeplinească scriitorul basarabean în această țară. Nu a fost înțeleasă dimensiunea morală, faptul că scriitorul basarabean, plasîndu-se dincolo de orice „ism”, a salvat demnitatea intelectualului și rostul lui în cetate! Mulți oameni din România consideră că scriitorii din Basarabia au salvat demnitatea intelectualului român. Deci să ne întoarcem la această neînțelegere...

N.D.: Aveți dreptate, este vorba mai mult de o confuzie, dar scriitorul român a mai căpătat în ultimele decenii o repulsie – firească – pentru tot ce este poezie cu trimitere la unele realități și festivități istorice, fiindcă și la dvs., ca și în Basarabia, s-a cîntat partidul, s-a cîntat... dar ce nu s-a cîntat? tot felul de evenimente care nici nu erau sărbători ale poporului român s-au cîntat...

E.S.: Da, festivismul acesta care a fost impus...

N.D.: Și atunci este firesc ca scriitorul român din România de astăzi să aibă repulsie față de

această tematică, și, cum spuneam, un scriitor român nu poate înțelege întotdeauna de ce exagerează scriitorul din Basarabia rolul limbii: „De ce tot vorbești despre limbă, despre tricolor, despre istorie?” Atunci când un scriitor basarabean poartă tricolorul la rever, pe piept, un scriitor român crede ades că acesta face poză!

E.S.: ...paradă!

N.D.: Pentru noi acestea sînt simboluri sfinte, sînt sprijinul nostru moral, pentru noi Eminescu este un simbol sfînt, pentru noi Ștefan cel Mare înseamnă foarte mult. Cînd această parte de Romînie a fost izolată de contextul spiritual românesc, desigur că aici s-au petrecut niște mutații în felul de a aprecia și înțelege arta și poezia în genere. Eu, personal, nu-mi pot permite să scriu o poezie pentru cititorul din Romînia, fără să mă gîndesc la cititorul din Basarabia. Este o realitate de care nu poți face abstracție. Vreau să vă spun că scriitorul din Basarabia a fost mai mult decît un scriitor; și Grigore Vieru, și Spiridon Vanghele, și Vasile Romanciuc, și eu, și alți scriitori sîntem și autori de manuale. De ce un scriitor să fie și autor de manuale? Eu sînt autorul unui manual pentru clasa a V-a, manual de literatură română, și a unui manual de istorie pentru clasa I-a. Nu știu dacă mai există o țară în lume în care se studiază istoria din clasa I-a. Adică, noi vrem să recuperăm timpul pierdut: elevul, odată cu abecedarul, să aibă la dispoziție și acest abecedar de demnitate națională. Să știe, începînd cu Burebista, Ștefan cel Mare și pînă la Eminescu, că, totuși, el se află într-un context. Eu sînt autorul unui manual de istorie pentru clasele V-VIII. Viața ne-a impus să fim mai mult decît poeți. Apoi, scriitorii noștri sînt și publiciști. Majoritatea. Adică iau atitudine față de ceea ce se întîmplă în jurul nostru. Scriitorii colaborează cu compozitorii, foarte multe din cîntecele Basarabiei de azi sînt scrise de scriitorii noștri cei mai reprezentativi. În felul acesta, scriitorul se adresează celor mulți: prin intermediul manualului, al cuvîntului tipărit, al cîntecului etc. Deci există un specific al scriitorului basarabean, specific de care ar trebui să se țină seamă și în Romînia.

E.S.: Da, și aici voiam să vă spun că pentru intelectualii din Basarabia, abia după cucerirea alfabetului latin începe greul, munca grea abia începe. De pildă, citeam în parc „Literatură și artă”, cînd, un bărbat de lingă mine, care citea o gazetă în limba rusă, m-a întreat, în ru-sește, arătînd spre gazeta mea: „Unde putem găsi manuale de literatură română? există antologii de literatură română? istoria literaturii române?”. I-am spus că nu știu, că nu sînt din Chișinău. Apoi, cînd a înțeles că sînt de la București, a început să vorbească românește, îngrozitor de greu. Era român din București, născut la București, înainte de război... Apoi, în revista dvs., citesc scrisori de la elevi: cer carte de literatură, cer manuale de literatură română, cer bibliografii de literatură română. Am mai observat că alfabetul latin mai este încă o barieră pentru mulți cititori, că limba română este o barieră pentru mulți... Pentru romîni! Am observat cum oamenii răsfoiesc cu interes, pe toate părțile, cărți cu alfabet latin, apoi le lasă cu regret în ochi și iau din cele cu grafie chirilică! Munca dvs. este foarte grea și pe această dimensiune morală sînteți obligați să lucrați...

N.D.: Vedeți dvs., ceea ce ați spus este absolut perfect real. Am obținut acest alfabet, dar probabil el va aparține, deplin și firesc, abia generației următoare. Lumea s-a obișnuit să scrie în alfabet chirilic, lumea s-a obișnuit să citească în alfabet chirilic. Or, obișnuința este a doua natură a omului. Nu avem nici cărți, nu avem manuale. Fiica mea are în clasă – ea învață la liceul român-englez „Mircea Eliade” din Chișinău – un singur manual de limbă română, pentru o clasă de 25 de copii! Deci, vă dați bine seama că acest unic manual – de altminteri venit de la București – înseamnă prea puțin pentru o clasă întregă. Nu avem manuale, nu avem cărți. Literatura română este puțin cunoscută în Basarabia. Este cunoscută de o parte din intelectuali, de scriitori mai mult, pe cînd medicii, pedagogii, arhitecții, mulți profesori chiar, nu au la dispoziție antologiile de care vorbeați, nu au la dispoziție nici operele clasicii literaturii române. Totul abia începe și greul cel mare ne așteaptă în viitor.

E.S.: Sinteți redactorul șef al revistei „Literatură și artă”. Aveți intenția să imprimați un program mai intensiv de a răspunde nevoilor tineretului, mai ales elevilor și studenților? Nu i-ar trebui revistei un număr foarte mare de pagini pentru a rezolva toate promisiunile pe care le-ați făcut elevilor în numărul din 27 septembrie curent? Și aș continua întrebarea: în ce măsură vă interesează istoria literaturii vechi românești și în ce măsură intenționați, prin „Literatură și artă”, să orientați atenția tineretului către aceste domenii?

N.D.: Da, vrem să câștigăm de partea noastră copiii, și când zic de partea noastră, zic de partea ideii românești... Copiii, tineretul. De altminteri, aș vrea să subliniez că acei tineri care s-au culcat în fața tancurilor în ziua de 7 noiembrie 1989 la Chișinău, erau, într-un fel, educați de scriitorii din Basarabia. A fost una din primele noastre victorii, când îndemnul nostru ca parada militară care urma să aibă loc la 7 noiembrie să fie boicotată, i-a făcut pe câteva sute de tineri – vreo 300 de tineri – să se culce în fața tancurilor, și acele tancuri n-au putut trece de actuala Piață a Marii Adunări Naționale. Evident că viitorul nostru depinde de copiii noștri, și în acest sens, „Literatură și artă” și-a propus un program mai mare de acțiuni și sperăm ca măcar parțial să-l vedem realizat. Acest program este în consens cu un program al guvernului României, care, începând din anul trecut, a invitat foarte mulți tineri în România, la studii. Nu știu dacă acești tineri se vor întoarce la Chișinău ca specialiști foarte buni sau doar mediocri, dar oricum, sînt sigur că se vor întoarce ca buni vorbitori de limbă română...

E.S.: ...și mai buni cunoscători ai istoriei, literaturii, culturii, ai societății românești...

N.D.: ...ai României. În „Literatură și artă”, cu vreo 3-4 ani în urmă, am avut o rubrică despre poezie veche. În arhivele de la Moscova, Lenin-grad și Kiev, am descoperit mai multe manuscrise slavone de proveniență românească, pe care le-am tradus și le-am publicat într-o *Antologie a poeziei vechi românești*. Am publicat, traduși pentru prima dată în românește, 34 de autori aproape necunoscuți în România. Aș

zice chiar că am împins istoria literaturii române cu câteva sute de ani mai în urmă, pentru că încep această antologie cu Grigore Țambac, apoi cu Chiprian, un poet de la 1432, care a scris o *Viață a sfîntului Varvar*, și continui cu poezii școlii de la Putna, unde era o școală de poezie și muzică, după aceea cu Domițian Valahul, un compozitor de la Putna, Teodosie de la Neamțu, cu poezii școlii de la Neamțu, Eustatie Protopsaltul, care are două manuscrise – unul la Moldova și altul la Sankt-Petersburg –, contemporan al lui Ștefan cel Mare, și alți autori mai puțin cunoscuți în România. Aceste preocupări de literatură veche au fost, într-un fel, tot o adresare, un mesaj către tînăra generație – că avem și noi istorie că avem și noi cultură și literatură veche –, într-o perioadă în care ni se spunea mereu că numai alții au o istorie, că noi mereu am împrumutat de la alții, când, de fapt – și despre aceasta am încercat să vorbesc încă în 1982 în cartea mea de eseuri *Pe urmele lui Orfeu* –, cel care a creat prima instituție de învățămînt superior în Rusia și Ucraina a fost un român: Petru Movilă; primul tipăritor de cărți în Ucraina a fost tot românul Petru Movilă; iar primul care a descris Siberia și China, fiind totodată și unul din primii ambasadori ai Rusiei în China, a fost iarăși un român: boierul învățat Nicolae Milescu Spătarul. Primul autor al unui dicționar slavon-rus a fost iarăși un român: Pavel Berînda, care a activat inițial la Lvov și după aceea la Kiev. A fost contemporan cu Petru Movilă. Acest dicționar a fost tipărit la 1627. Dimitrie Cantemir, primul reprezentant al Rusiei, evident și al Moldovei, în Academia unui alt stat e român și el; primul poet modern al Rusiei – cum îl numește criticul Visarion Belinski – este iarăși un descendent din Cantemirești: Antioh Cantemir etc. etc. Și iată, pornind de aici, am încercat să reabilitez ceea ce numim demnitatea românului din Basarabia. Are și el în spatele lui o istorie veche, o istorie de sute și mii de ani și această istorie urmează să se înscrie într-un context pe care îl trăim astăzi. Adică istoria noastră vine nu de acum câteva decenii, ci vine de foarte departe și de foarte de mult.

E.S.: În această operă de educație, confracții

dvs. din România nu v-ar putea ajuta mai mult? de pildă, Uniunea Scriitorilor? cu un fond de carte, cu profesori care să vină aici, să predea la Universitate?

N.D.: Da, acum cîțiva ani, în 1989-1990, în România luase naștere o inițiativă foarte frumoasă: „O carte pentru Basarabia”. Și în felul acesta, multe biblioteci din Basarabia au fost completate cu cărți românești. Acest apel îmi aparține, am fost în România și am acordat un interviu, am spus că la ora actuală Basarabia nu are cărți românești. La biblioteca din satul meu exista o singură carte cu alfabet latin: *Frații Jderi* de Mihail Sadoveanu, în rest, numai cărți în limba rusă și o parte – cam 10% – cărți românești cu caractere chirilice. Și am făcut apel către frații noștri din România, care au expediat vagoane de cărți, saci cu cărți și în felul acesta cred că unirea s-a făcut sau se face și cu ajutorul cărților, poate în primul rînd cu ajutorul cărții. Fiindcă nu zadarnic vameșii de la Leușeni sau de la Ungheni aveau indicații stricte: puteau să lase să treacă orice contrabandă în Uniune și din Uniunea Sovietică, numai nici o carte să nu pătrundă din România încoace. Și noi, scriitorii, am fost primii care am adus cărți din România. Adică, ne duceam – chiar Grigore Vieru cînd se ducea acolo se întorcea cu desagi cu cărți – și ne întorceam în primul rînd cu cărți. Și eu, cînd am fost prima dată, în 1987, am adus șapte lăzi cu cărți, iar vameșii – erau vreo cinci – au răsoit fiecare carte: Doamne ferește, să nu care cumva să fie ceva subversiv în cărțile pe care le aduceam.

E.S.: Deci cartea, ca și poezia, s-a dovedit a fi pentru o anumită lume ceva primejdios.

N.D.: Era un exploziv cu efect întîrziat, care și-a și făcut datoria din plin, pentru că ele, cărțile, au ajuns la cititor. Eu mă bucur mai ales pentru copiii care – mai ales cei din clasele mici – vorbesc o dulce limbă românească, citesc românește, gîndesc românește. Cred că este lucrul cel mai important și cred că lucrul acesta îl putem face și cu ajutorul profesorilor din România, profesori sosiți nu numai în școli, ci și în institutele de învățămînt superior. Din păcate, la ora actuală, sînt foarte puțini profe-

sori din România. Mă gîndeam la profesorii ieșiți la pensie, care nu mai practică în România, adică stau acasă: ar putea să facă un fel de apostolat, măcar un an, doi, în Basarabia. Ar face un lucru extraordinar, pentru că, iată, fiica mea are și ea profesori veniți din România și văd că și-a însușit de la acești profesori anumite expresii, anumite nuanțe în voce, anumite mlădieri ale limbii... Copiii sînt mai receptivi decît adulții!

E.S.: O, desigur...

N.D.: Și-ar putea însuși cel puțin o limbă română corectă de la acești profesori...

E.S.: Și un anumit fel de a gîndi...

N.D.: Școala din România este evident o școală bună, care a păstrat tradițiile vechii școli românești, spre deosebire de cea din Basarabia, unde intelectualii au fost lichidați într-un fel sau altul ori siliți să plece de aici. Basarabia este o țară fără intelectuali, ajunsă, cred, abia acum, la prima generație de intelectuali... Și am putea completa, cred, acest gol și cu profesori din România. Așa că îi așteptăm cu plăcere, cu dragoste, să vină...

E.S.: La capătul discuției noastre, dacă aveți, domnule Dabija, un gînd pe care eu nu vi l-am intuit, un subiect despre care vreți să vorbiți cititorilor români, vă rog să-l spuneți!

N.D.: În mod special, aș vrea să vă mulțumesc pentru această discuție și să-i mulțumesc lui Dumnezeu că a putut avea loc, fiindcă aici am fost ținuți ani de zile înstrăinați, izolați. Noi, cei de aici, de noi, cei de dincolo. Ani de zile s-a făcut tot posibilul să nu știm unii de alții nimic. Pentru noi, era o bucurie deosebită cînd în presa românească găseam cuvîntul Chișinău sau cuvîntul Moldova, cu referință la acest teritoriu. Nu s-a vorbit în România despre Basarabia și am impresia că nici nu s-a prea știut despre drama ei din ultimii 50 de ani, decît, poate, în anumite sfere. Colegi de-ai noștri, cînd ajungeau în România – foarte puțini și foarte rar –, erau întrebați cu jignitoare uimire: „Da' voi nu vorbiți rusește?”. Era pentru noi o ofensă, frații noștri nu știau despre frații lor nimic! Dincolo, în pămîntul României de peste Prut, zac strămoșii noștri, dincoace zac strămoșii noștri, adică și ai dvs... Este o singură

țară de morminte, și același cer ne ocrotește. Noi ne sprijinim într-un fel pe strămoși, strămoși care n-au cunoscut frontiere între ei și, acum când ne-am regăsit, ar trebui să fim ceva mai înțelegători unul față de problemele, durerile, necazurile celuilalt. Aveți și dvs. foarte multe probleme, avem și noi foarte multe probleme, dar nimeni nu-și alege mama, tata sau frații și surorile. Să fim demni unii de ceilalți și, cu toate că la ora actuală, poate noi, cei de dincoace de Prut, nu vorbim românește cum

ar fi vrut unii de dincolo să vorbim, să se știe că simțim românește!

E.S.: Dar poeziile și rugăciunile sînt în românește, domnule Nicolae Dabija, și asta este, cred, esențial.

N.D.: Și zic, să fim demni unii de ceilalți și să sperăm că totuși, Dumnezeu care și-a amintit de noi nu ne va părăsi și va face ca pe lângă istoria noastră comună, pe lângă limba noastră comună, să ne dăruiască și un viitor comun.

Chișinău, 2 octombrie 1991

... și cred că în viitor, Basarabia va fi împreună cu România, cum a și fost.“

Elena Siupiur: Înalt Prea Sfințite, v-am rugat să acceptați o discuție despre Basarabia din perspectiva Bisericii Ortodoxe și vă mulțumesc că ați avut bunătatea să acceptați. Aș dori să vorbim despre starea unei instituții care a avut și cred că are o importanță fundamentală în existența acestui neam și anume despre starea Bisericii Ortodoxe din Basarabia. În istoria neamului românesc, Biserica Ortodoxă a fost singura instituție, alături de aceea a *statului* care n-au cunoscut întrerupere în existența lor instituțională și în funcția lor de susținători și apărători morali și de facto ai populației din acest spațiu. Este acesta și cazul Bisericii ținuturilor dintre Prut și Nistru? Am să vă rog să vorbiți despre aceasta. În România, astăzi, se știe îngrozitor de puțin despre ce a fost în Basarabia...

Înalt Prea Sfințitul Vladimir: Biserica Ortodoxă din Moldova sau din fosta Basarabie, fiindcă acum Basarabia este împărțită în două – Bucovina și partea de sud a Basarabiei aparțin de Republica Ucraina, iar ce a mai rămas este Moldova, un stat cunoscut, cum la noi în țară, cum peste hotare, ca Basarabia. Două săptămâni în urmă, am fost în Statele Unite ale Americii și m-am întâlnit acolo cu mulți români și toți m-au întrebat pe mine despre starea Bisericii și chiar despre Basarabia. Când vorbeam cu credincioșii care sînt mai în vîrstă, mulți nu știau de Moldova și mă întrebau pe mine despre Basarabia. Și le-am povestit la o conferință – am vorbit și la radio, și la televiziune – despre starea bisericilor din Basarabia în momentul de față. Pînă la 1940, Biserica din Basarabia aparținea de Biserica Română, de București, iar după război, cînd teritoriul acesta a trecut sub Rusia, de atunci, de prin 1944, ea aparține de Biserica Rusă. Pînă în anul 1961,

la noi aici în Moldova – am în vedere numai Moldova care este acum, despre nordul Bucovinei nu vorbesc –, au existat în jur de 1100 de biserici care funcționau, și mănăstiri împreună cu schituri: 19. Din 1961, din 1959 chiar, cînd au început să se închidă bisericile, aici la noi au mai rămas doar 194 de biserici și o singură mănăstire, de maici, la Japca, care și pînă în ziua de astăzi funcționează.

E.S.: Despre aceasta voiam să vă rog să vorbiți, despre această cutremurătoare soartă a bisericilor din Basarabia. Ce s-a întîmplat cu numărul acela uriaș de biserici? au fost dărîmate, transformate în magazine? Am auzit că unele au fost aruncate în aer. Oricum, biserica din satul meu a fost dinamitată, după 1976, și n-a mai rămas nimic din ea! Despre acest destin vă rog să vorbiți.

IPS V: Da... Bisericile, foarte multe biserici au fost închise. În unele colhozuri, bisericile au fost închise și în doi-trei ani, după ce din biserici s-a ridiact totul – am în vedere că multe icoane au fost salvate de poporeni, de credincioșii din sat, care au luat acasă odoare ale bisericii și acum le întorc înapoi... cei care mai sînt în viață... –, da, după aceea au fost distruse, iar alte biserici au fost într-un mod foarte grav distruse, aș spune. Au fost bisericile închise și peste o săptămînă sau două au adus acolo păpușoi, semințe, iar în unele au fost aduse special materiale care să ruineze, să distrugă aceste biserici... Felurite materiale... Sare a fost spusă special în biserici, ca să ruineze. În unele sate însă, cu bucurie putem să spunem, bisericile s-au păstrat, dar foarte puține. Foarte puține biserici... Au fost închise peste 800 de biserici și din ele doar vreo 20 s-au păstrat pînă în ziua de astăzi. În primul rînd, s-au năpustit peste biserici... le-au ruinat.

Cum bine văd că știți și dvs., bisericile au fost închise de comuniști. Cum au venit ei la putere, au început să lupte cu bisericile, au început să lupte cu credincioșii, și dacă au văzut că tot veneau credincioșii la biserică, au dat decret ca slujba, în loc să se săvârșească normal, de la orele 8 pînă la 12, 13, să fie terminată la 8 dimineața. La orele 8 dimineața, toate slujbele în toate bisericile să fie terminate, iar după această oră, preotul nu mai avea voie să primească pe nimeni în biserică. Ba mai mult, preotul trebuia, pînă la ora 9 dimineața, să se ducă la sovietul sătesc și să raporteze că „uite, gata, slujba s-a terminat!”. Multe biserici au rămas așa părăsite și iată că timp de 30 de ani de zile, ploile și vînturile și-au făcut lucrul lor. Unele din aceste biserici au fost păstrate de oameni. Chiar dacă erau ele închise, oamenii veneau cu bună credință și mai puneau o tablă pe biserică, să nu o plouă, să nu se distrugă pereții. Cu amărăciune trebuie să spun că cel mai periculos lucru a fost aruncarea în aer a bisericilor. Chiar putem spune, de pildă: în fața catedralei din centrul orașului Chișinău a fost o clopotniță, care, cîteva zeci de ani în urmă, a fost aruncată în aer, într-o noapte. Dimineața a trecut lumea pe acolo și a văzut că clopotnița nu-i. Astăzi noi am pus această problemă și clopotnița și bisericele acelea dărîmate de comuniști, de păgîni or să fie, cu ajutorul oamenilor și cu ajutorul statului, construite și restituite rostului lor, pentru slujbă.

E.S.: Care a fost reacția populației la acest dezastru? Cum s-au înmormîntat oamenii în aceste locuri? Și după 1945, din cîți copii s-au născut – și pînă acum s-au născut milioane – cam ce procent a fost botezat?

IPS V: Cînd s-au închis bisericile... Se închi-deau în primul rînd bisericile din orașele și din satele mai mari și rămîneau acele biserici în-spre care, se poate spune, nu era nici un drum și erau undeva la o margine. Asta se făcea special așa, ca să se închidă singure cu timpul, că lumea n-o să vină la aceste biserici depăr-tate. Era o hîrtie a conducerii ca să se facă în felul acesta. Și iată, cînd era timpul să se boteze cineva, era invitat preotul, dar nu avea

dreptul să vină acasă, chiar dacă era un copi-laș bolnav. După canoanele noastre, se dă voie, dacă un copil e bolnav, să vină preotul acasă și să-l boteze. Așa drepturi n-au mai avut preoții în vremea aceea. Și dacă veneau la biserică să boteze, trebuia să se înregistreze, și mulți erau nevoiți să-și boteze copiii pe ascuns, și preoții botezau pe ascuns și fără să înregistreze, oamenii nu dădeau voie să fie înregistrați, pentru că dacă își înregistra copilul la biserică, atunci peste două-trei zile era chemat la sovietul sătesc, la raion îl chemau pe om, și pe urmă nu mai primea salariu, nici premieri, era persecutat... Iar dacă avea o funcție – că erau și membri de partid care-și botezau copiii –, era scos, și din partid era scos, și transferat la un post mai mic. Iar în privința morților, a răposaiilor, aici se făcea așa: dacă preotul era în stare să înmormînteze, venea să înmormînteze mortul... pentru că fiind o singură biserică și un singur preot la 20 sau 25 de sate, dacă în ziua aceea erau mai mulți morți, el se ducea la unul, că la toți nu se putea duce. Și atunci, duminica sau într-o zi de sărbătoare, se făcea slujbă, și acolo aducea lumea pușină țărînă, și pe țărîna aceea se slujea, și pe urmă o lua lumea și o ducea la morminte. Iată așa a fost.

E.S.: Ca cititorii să poată înțelege dimensiunile reale ale acestui dezastru, vă rog să-mi permiteți să rememorăm aici cîteva date din istoria Bisericii Basarabiei în ultimii 200 de ani. La 1812, cînd Basarabia este trecută pentru prima dată în granițele Imperiului Rus, eparhia Basarabiei număra 935 de biserici, o mănăstire și 24 de schituri. La 1851, sub țar, existau 944 de biserici. La 1913, tot sub țar, erau 1124 de biserici și 30 de mănăstiri și schituri. Între 1918 și 1940, cînd Basarabia era reintegrată România, existau 1090 de biserici, 29 de mănăstiri și schituri și cîteva mii de preoți. Atîtea biserici și atîția preoți a surprins în Basarabia ocupația sovietică în 1940. În 1988, în Moldova sovietică, mai rămăseseră, cum ați spus, 194 de biserici în funcție, o mănăstire și 500 de preoți și călugări. Cifrele acestea mărturisesc dezastrul abătut asupra bisericii ortodoxe aici.

IPS V: Da. Acum, slavă Domnului, iată, în doi

ani și jumătate, se poate spune că s-au deschis peste 600 de biserici. În ziua de astăzi, noi avem în jur de 820 de comunități înregistrate, în care 770 de biserici funcționează, fiindcă încă multe se construiesc. Și aici putem mulțumi președinților de colhozuri și sovhozuri, care dau mult ajutor. La început au fost distruse multe biserici, iar acum se spune că ei se căiesc, se căiesc pentru conducătorii care au fost în timpurile acelea, și construiesc acum multe biserici.

E.S.: Există în istoria Bisericii Basarabiei un moment cutremurător în tragedia generală a anilor 1940 și '45-47: omorîrea preoților sau deportarea lor în lagărele din Siberia, ceea ce e totuna, pentru că puțini s-au mai întors, restul zac în morminte comune fără cruce în pământul Siberiei. V-aș ruga să vorbiți despre această cutremurătoare soartă a clerului din Basarabia. Unde au dispărut cele câteva mii de preoți înregistrați în 1940?

IPS V: După anii '40, când Biserica s-a unit cu Biserica Rusă, preoții care au mai rămas pe timpurile acelea, dar nu numai preoții, ci și ceilalți oameni, au fost urmăriți și, numai pentru că tatăl sau bunicul său a fost om mai văzut în sat, mai bogat în primul rînd, a fost – așa cum vorbesc aici în Basarabia – „ridicat”, a fost luat de aici și dus în Siberia, în lagăre. Nimeni nu-l întreba și nici nu-i da un răspuns pentru ce l-a luat... numai pentru aceea că era credincios sau cineva din familia lui era mai avut, avea o stare mai bună! Și iată că și din Basarabia au fost ridicați sute și mii de preoți și credincioși și duși în Siberia, pe la Vorkuta. Chiar și anul trecut am avut aici un preot, părintele Gheorghe Armașu, un preot știut și stimat aici în Moldova, care a fost în jur de 10 ani la Vorkuta. Și am vorbit cu dînsul, și l-am întrebat eu: Părinte, cum era acolo viața și pentru ce au fost duși oamenii din Moldova acolo? Și el mi-a răspuns: Vlădică, au venit noaptea, nimeni nu m-a întrebat nimic, am fost ridicat împreună cu soția, dus în Siberia și cînd am întrebat de ce, mi-au răspuns în limba rusă „*vrag naroda*”, adică dușmanul poporului, or, ce fel de dușman pot fi eu poporului, eu care-l trag la biserică și-l învăț de bine? Și iată, aco-

lo, sărmanii preoți, care au fost cu sănătatea mai bună, au rezistat și au ajuns să vină înapoi, care nu, și-a dat viața pe la Belomorkanal, la nord, pe acolo și în alte locuri. Spre durerea noastră, foarte puțini preoți s-au mai întors aici în Basarabia. Iar cînd s-a pus problema reabilitării, ei înșiși au spus, chiar părintele Armașu a spus: Dumnezeu cu dînșii, nu mai vreau să fiu reabilitat, Domnul vede ce au făcut ei pentru noi și ce am făcut noi pentru dînșii. Noi mai avem preoți care au rămas în viață, care mai slujesc și acum la altarele bisericesti și care pot povesti despre viața care au dus-o ei acolo. De la ei știm și noi. Era bătuți, fugăriți, prigonii. Iarna, în frigurile acelea mari și pe zăpadă îi scoteau desculți, fără nici o cizmă sau încălțări, luau niște obiele și-și înfășurau picioarele ca să nu înghețe de frig. Așa au dus-o. Și, pe urmă, cînd s-au terminat anii cîți au trebuit să stea la închisoare, tot n-au avut voie să se întoarcă încoace, în Basarabia, ci au fost obligați să mai lucreze acolo cîțiva ani încă, să-i distrugă cu totul, să uite ei de Moldova, să uite cu totul de Basarabia. Toți spun că aceasta a fost politica lui Stalin. Nu știu, ades mă gîndesc că poate Stalin nu știa de toate acestea, pentru că așa cum știu eu istoria lui Stalin, el însuși a terminat seminarul la Tbilisi, în Gruzia, și nu-mi vine să cred că a putut el să-i asuprească chiar așa pe preoți. Dar timpul arată că așa a fost.

E.S.: Se încearcă acum să se facă ceva pentru clerul sacrificat în lagăre și închisori? Mă gîndeam și la un monument, o simplă cruce aici în Basarabia, ca o dată pe an să fie cinstită cu rugăciune amintirea acestor martirizați. Se încearcă, poate cu ajutorul Patriarhiei de la Moscova, să se afle de urma acestor oameni? Măcar numele lor și pe unde au dispărut? Orice oaste își caută prizonierii și morții și le trece numele în cartea neamului, iar preoții sînt ostași ai Domnului și ai spiritualității!

IPS V: Doi ani în urmă, la Patriarhia de la Moscova, a fost înființată o comisie care se ocupă special de preoții deportați și duși în Siberia sau alte locuri. Împreună cu comisia aceea lucrează un preot de aici din Moldova, pe nume Vasile Panas, care se ocupă în comi-

sie de preoții din Basarabia. Comisia se adună cam o dată la două luni și anul trecut, cu acordul unanim al membrilor, a luat hotărârea ca toți preoții care și-au dat viața și au rămas în pământul Siberiei, înainte de Postul Mare să fie într-o zi pomeniți toți. Iar în bisericile în care ei au slujit, în acea biserică, să se pună monumentul lui sau un bust și la fiecare slujbă să fie el, preotul martir, pomenit. Și toți preoții aceia – noi am făcut și o listă foarte mare, cu toți preoții și credincioșii de aici din Moldova care au fost în Siberia și și-au dat viața acolo, a și fost tipărită într-un ziar de aici –, toți preoții aceia să fie pomeniți la toate slujbele. Mai ales pomeniți în satele unde ei au slujit. Așa este.

E.S.: Un vers din imnul nostru al românilor spune: „Preoți cu crucea în frunte! Căci oastea e creștină”, subliniind și recunoscând nobilul rol al Bisericii și clerului în emanciparea națională, culturală și morală. Din această perspectivă aș dori să vorbiți despre rolul și soarta clerului basarabean, această „intelighenție” – a satelor mai ales – formată în trecut cu studii înalte teologice, în facultatea de la Chișinău, în seminariile de la Iași, Chișinău, București, unii la Kiev, Odessa, Sankt Petersburg chiar. Odată cu dispariția acestei colectivități culte, în grija cui au rămas oamenii? Cine i-a înlocuit pe preoți în misiunea lor morală și spirituală?

IPS V: Chiar așa cum ați spus dvs., sînt cu crucea în frunte și cu crucea pe piept. O cruce o duce cu sine, altă cruce o duce împreună cu poporul, fiindcă el este învățătorul, el este păstorul, el este cel care răspunde pentru sufletele oamenilor, fiindcă, dacă pentru om în general se poate spune că răspunde statul și societatea, apoi pentru starea sufletului omului răspunde preotul și depinde de dînsul cum duce turma care-i este încredințată de către arhieru sau, cum spunem noi, de către Hristos, și cînd la judecată el o să vină, o să trebuiască să deie socoteală pentru fiecare suflet. Și eu mă bucur foarte mult că acum, aici, la noi în Basarabia, s-au întors cu fața la noi și membri parlamentului și guvernului, se poate spune într-un cuvînt: conducerea republicii. Și nu numai preoții-s cu crucea, dar putem spune că și Moldova-i cu crucea în frunte,

fiindcă, iată, pe stemă, vulturul-i cu crucea în cioc și... cu crucea să biruim! cu crucea vom birui.

E.S.: Pînă la 1940, a existat în Basarabia, la Chișinău, o înaltă facultate de teologie, au existat seminariile. Preoții, în genere, s-au pregătit la Iași și în multe centre, cum am mai amintit. După 1940, după 1945, de fapt, a mai existat vreo școală, un seminar, posibilități de studiu, de pregătire a clerului?

IPS V: Pînă în anul 1989, la noi nu a existat nici un seminar, nici o școală spirituală, fiindcă toate au fost închise, iar tinerii au fost nevoiți să studieze la Sankt Petersburg, atunci Lenin-grad, la Zagorsk, lîngă Moscova și la Odessa, fiindcă și Academia și Seminarul din Kiev au fost închise atunci, au fost desființate chiar. În anul 1989, la noi, lîngă mănăstirea Căpriana, a fost deschisă o școală spirituală, în care studenții învață timp de un an de zile. Un an de zile este puțin, fiindcă pregătirea unui preot bun cere cel puțin cinci ani de zile. Patru ani la seminar, patru la Academie, apoi unii la doctoratură. Iar aici au fost pregătiți, în 1989-1990, 70 de tineri, iar anul acesta au terminat 86 de tineri, din care 70 se preoțesc. Noi știm că ei nu au pregătirea aceea pe care trebuie să o aibă un preot, dar ieșim din situația grea în care ne aflăm, fiindcă s-au deschis 600 de biserici, ori pentru 600 de biserici, 600 de preoți într-un an de zile, noi nu putem să pregătim. Și iată, anul acesta, noi ne-am adresat guvernului și parlamentului, care au ascultat rugămintea noastră și acum s-a deschis Facultatea teologică pe lîngă Universitatea de Stat din Chișinău, unde am primit 51 de tineri. Mulți dintre ei sînt cu studii superioare încheiate și acum or să studieze încă cinci ani de zile. Și necăutînd la aceea că am deschis aici Facultatea, or să meargă să învețe și în România – la Iași și la Galați, la Alba Iulia – un număr de studenți în fiecare centru...

E.S.: La Sibiu, nu?

IPS V: Și la Sibiu. Apoi, la mănăstirea Agapia or să fie fetele noastre, tinerele noastre care or să învețe să fie dascălițe. Așa că avem ajutor din partea României, foarte mare.

E.S.: E bine că Patriarhia ajută și în domeniul

acesta. Legat de pregătire, în această perioadă 1940-1989, cărți de cult, teologice, pentru preoți, s-au tipărit?

IPS V: Nici în limba română nu s-a tipărit, nici în așa-numita limbă moldovenească – fiindcă limba moldovenească era cu litere chirilice pînă anul trecut. N-a fost tipărit nimic. În 1980 a fost înființată o comisie ca să tipărească un *Molitvelnic*, un *Trebnic* și undeva zece ani a tot fost pregătit și iată că anul trecut abia l-am tipărit. Nu aveam posibilități, ba nu aveam hîrtie, ba nu aveam dreptul să tipărim. Iar acum, mulțumire Domnului, am adus multe cărți din România, și multe cărți, din cele mai necesare pentru credincioși, am tipărit aici la Chișinău, am în vedere cărți de rugăciune.

E.S.: Patriarhia Română nu v-ar putea ajuta, mai ales cu cărțile de slujbă, pentru preoți, pentru că au tipografie și la Iași, și la Sibiu, și la București, tipografiile care ar putea să vă dea carte pentru trebuințele Bisericii?

IPS V: Ei ne ajută mult pe noi, și chiar, pentru că noi sîntem mai bogați în iconițe și cruciulițe, împreună cu economul eparhiei, domnul Ion Vulpe, încercăm totdeauna un camionaș cu iconițe și cruciulițe și ducem în România, facem un schimb, și de acolo aducem cărți. Și cărțile le dăm în parohii. Iată așa ieșim din situație.

E.S.: În Basarabia a existat un foarte bogat fond de carte bisericească, în mănăstiri. Apoi era fondul de carte al Facultății de teologie din Chișinău și bănuiesc că și fondul de carte al Mitropoliei din Chișinău. Ce s-a întîmplat cu acest fond de carte?

IPS V: Foarte multe cărți de aici s-au pierdut în timpul războiului, chiar și arhiva eparhială care a fost aici... Noi nu avem nimic, din istoria noastră nu s-a păstrat nimic. A fost numai un muzeu în oraș, în care sînt și cărți, multe cărți bisericești, iar eu cred că în viitor, dacă am deschis Facultatea acum, poate o să organizăm pe lîngă ea o bibliotecă specială cu carte bisericească și o să-i rugăm pe dîșii să ne restituie cărțile acelea, o să ne adresăm preoților la care s-au mai păstrat unele cărți, ca să avem totuși o bibliotecă a noastră, republicană, bisericească...

E.S.: Și la populația basarabeană din Regat ar mai putea fi cărți, la preoții de aici care s-au refugiat în 1940 în Vechiul Regat. Și am impresia că și facultatea de teologie de aici a reușit să-și evacueze o parte din cărți... Nu puteți face un apel către cei care au plecat cu carte, și au păstrat-o, și o mai au, să o restituie fondului de carte basarabean?

IPS V: Doi preoți din România mi s-au adresat mie și mi-au spus: Vlădică – așa mă numesc ei –, dacă dvs. deschideți o bibliotecă pe lîngă un seminar sau pe lîngă facultatea de teologie, în Chișinău, eu, toate cărțile care le am, vreo 12000 de cărți, le întorc înapoi, numai cu o singură condiție: dacă biblioteca aceea va purta numele mitropolitului Gavril Bănulescu Bodoni. Eu sînt de acord și aștept ajutorul.

E.S.: În Basarabia există mai multe comunități minoritare – ruși, bulgari, ucraineni, găgăuzi – majoritatea ortodocși. În ce limbă își țin slujbele? Bisericile lor au fost dărîmate ca și cele românești, care este situația lor acum?

IPS V: Pînă nu de mult, în toate bisericile din Moldova se slujea în limba slavonă și în limba română. Acuma, în satele românești se slujește în limba română. Iar satele care sînt ucrainene – am în vedere nordul Moldovei și sudul Moldovei înspre regiunea Odessa –, acolo, în satele acelea, se slujește în limba slavonă, iar pentru găgăuzi și pentru bulgari numai, se adaugă cîte o ectenie în limba lor maternă. Iaca așa se slujește...

E.S.: Oamenii pot asculta slujba în limba lor...

IPS V: Da, eu cred că nu-s obijduiți cu nimic. Chiar și în orașul Chișinău avem o biserică cu hramul Sfîntului Mucenic Gheorghe, în care se săvîrșește slujbă în limba slavonă, pe care rușii o cunosc foarte bine, și în limba rusă.

E.S.: Alte biserici – catolică, protestantă, evanghelică – au parohii în Basarabia? Care este situația lor și cui sînt subordonate?

IPS V: Chiar în Chișinău este o biserică catolică, în care pînă nu de mult se săvîrșea slujba în limba latină, iar preotul de acolo, Xșonțul – așa cum îl numim noi – s-a adresat către conducerea lor, cu rugămîntea să se săvîrșească slujba în limba română. Și astfel de binecuvîntare ei au primit.

E.S.: Și cui sînt subordonate?

IPS V: Conducerea lor este în Țările Baltice, în primul rînd, apoi la Papa de la Roma.

E.S.: Există o problemă foarte importantă pentru starea Bisericii, aici în Basarabia. Pînă la 1940 a existat un patrimoniu al Bisericii. Averile ei – pămînturi, lacuri, păduri –, toate au fost naționalizate după 1945. La fel și preoților li s-a luat tot: case, pămînt, ale parohiei, ale lor personale. Guvernul Moldovei intenționează acum să repare ceva din această deposedare a Bisericii și a clerului? În parlament se discută în zilele acestea legea fondului funciar. Este prevăzută Biserica în articolele acestei legi?

IPS V: Da, pentru că, iată, mănăstirea Căpriana a fost restituită Bisericii și anul trecut noi ne-am adresat parlamentului și i-au fost restituite și 23 de hectare de pămînt. Chiar anul acesta, primăvara, ne-au fost restituite clădirile mănăstirii de la Saharna. S-a dat și pămînt, nu tot pămîntul, dar pentru că era primăvară și trebuia semănat, s-au dat 6 hectare. Și în viitor, clădirile, pămînturile toate cîte au fost ale bisericilor și ale mănăstirilor, vor exista ca problemă pentru legiuitori, tocmai pentru a fi restituite. O să fie un punct special în lege.

E.S.: O altă problemă. Cum bine știți, pînă la 1940, educația religioasă la români s-a făcut în școală, grija pentru starea morală a populației se manifesta din anii copilăriei. Evident, în perioada comunistă, așa ceva nu a mai fost posibil, iar grija pentru educația religioasă a copiilor a rămas bunicilor și puștinilor preoți rămași. Cred că generații întregi – mai ales copiii și tinerii – sînt într-o totală confuzie, atît în ceea ce privește istoria religiei, cît și cunoștințele religioase. Are Biserica intenția să intervină într-un fel în această educație? V-ați gîndit la introducerea unui curs facultativ de religie în școli?

IPS V: Acum, mulțumire Domnului, cu mare bucurie putem spune că avem dreptul ca iarăși preotul să vină la școală, să țină lecții acolo cu copilașii. Aceasta se realizează mai ales prin școlile duminicale. Cu părere de rău însă, trebuie să spunem că nu avem încă un program după care preotul să țină lecțiile. Noi am vorbit cu preoții să-și ia întotdeauna cu ei

cărticica numită *Mica Biblie*, care este cel mai bun manual pentru a învăța copilașii. Și sperăm ca în viitor să pregătim și preoți cu studii superioare, ca să fie ei și adevărați preoți, și adevărați învățători pentru acești copii. Ne bucurăm că avem școlile duminicale. Chiar și în orașul Chișinău este una, unde nu numai că se învață, dar se și cîntă Sfînta Liturghie. La biserica Sf. Dumitru din oraș, unde slujește un preot tînăr, părintele Paul Boșcevschi, sînt în jur de 60 de copilași. Chiar după Paști, am săvîrșit o sfîntă slujbă acolo și copilașii au și cîntat slujba, de la început și pînă la sfîrșit.

E.S.: Se leagă speranța pentru renașterea Bisericii din Basarabia de emanciparea națională, de independență? Se leagă aceste speranțe de Bisericile europene? V-ați gîndit să vă adresați patriarhiilor ortodoxe – a Rusiei, Constantinopolului, Bulgariei, Iugoslaviei, României –, Bisericii catolice din țările care au suferit același iad cu noi, Consiliulul ecumenic, pentru a sprijini pe lîngă țările și guvernele europene dreptul la libertate a acestei schingiuite Basarabii?

IPS V: Da, sînt foarte bucuros că pe data de 27 august, Moldova a devenit stat suveran și țară independentă, și chiar de aceea peste două zile eu plec la Moscova, la Patriarhul Moscovei Alexei al II-lea, cu un raport în care mă adresez cu cererea să dea independență Bisericii din Moldova, fiindcă nu se poate să fie statul independent, iar Biserica supusă cuiva. Canonic, da, noi trebuie totuși să ne supunem unei Biserici, unei Patriarhii, dar eu plec acum cu un raport ca să binecuvînteze ca Biserica din Moldova să devină autonomă, conducerea să fie aici pe loc. Și eu cred că Patriarhul va da o atare binecuvîntare.

E.S.: Și să vă adresați, știu eu, Bisericilor din țările europene ca să sprijine recunoașterea independenței Moldovei?

IPS V: În primul rînd, trebuie, după canoanele noastre bisericești, să mă adresez Patriarhului de care depind. Noi depindem de Biserica din Moscova, trebuie mai întîi să mă adresez către dînsul și pe urmă... Și aici vreau să mulțumesc Patriarhului României, Preafericitul Teoctist, pentru că atunci cînd a devenit Moldova stat

independent, el a scris o adresare către toți patriarhii din lumea ortodoxă ca să susțină independența Moldovei, iar în viitor și autonomia Bisericii din Moldova.

E.S.: Istoria ultimilor 50 de ani ai Basarabiei este o cutremurare, se dovedește a fi mai mult o istorie a schingiurii omului și sufletului lui. Pregătindu-mă pentru discuția cu Înalt Prea Sfinția Voastră. mi-am adus aminte câteva cuvinte ale lui Mihai I, Regele românilor, care spunea undeva despre om și devenirea lui: „Ceea ce sîntem e darul dat de Dumnezeu nouă. Ceea ce devenim este darul nostru către Dumnezeu”¹ După atîta înstrăinare de propria noastră ființă, mai sîntem noi, părinte, un dar către Dumnezeu? ce-am făcut noi cu darul dat de Dumnezeu nouă? și ce speranță ne mai poate mîntui?

IPS V: Ne pare bine că dvs. ați citit și citat aceste sfinte cuvinte și cred că pînă acum toți credincioșii au rămas credincioși adevărați, că au trecut vreme de 50 de ani, 70 de ani, printr-un foc și ca aurul cînd trece prin foc – el se curăță și rămîne totuși aur –, așa și sufletele omenești au trecut prin multe ispite, prin multe neînțelegeri, și au biruit. Iată că acum, prin biruința aceasta, ei s-au întors înspre Hristos, înspre Domnul, fiindcă, săvîrșind eu slujbe prin sate, am auzit de multe ori vorbe ca: „Iată, Domnul nu ne aude, Domnul s-a întors cu spatele la noi.”. Nu-i corect, noi l-am uitat pe Dumnezeu, și chiar de multe ori cei care erau credincioși se temeau să-și pună pe piept sfînta cruce ca să nu-i vadă prietenul și să nu spună la poliție ca să fie arestat... De

aceea, eu cred că acum cînd noi am ajuns aceste sfinte zile, cînd noi avem libertate, și sufletească, și trupească, trebuie să ne adresăm către bunul Dumnezeu ca el să binecuvînteze acest timp, să-l prelungim de acum și pînă în veac. Și să fim împreună cu bunul și sfîntul Dumnezeu, pentru că sîntem copiii lui, sîntem dați pe pămînt și trebuie să ne adresăm în orice clipă, în orice moment către Dînsul ca să ne binecuvînteze pe noi toți, numai pentru viață bună, fericită, pentru pace, pace în familie, pace în țară, pace peste tot pămîntul.

E.S.: Dacă aveți un gînd asupra căruia nu m-am gîndit eu să vă întreb, pentru creștinii de pe cele două maluri ale Prutului... vă rog...

IPS V: Se poate spune că fiind o Moldovă – o Moldovă pe partea dreaptă a Prutului și o Moldovă pe partea stîngă a lui – și mai este și Bucovina, tot pe partea dreaptă și pe partea stîngă –, cred că ea va fi una și în viitor. O să fie un stăpîn, o conducere, o Biserică... Fiindcă în toți acești ani noi am fost despărțiți cu un rîu – un rîu mititel care, din păcate, a așezat vrăjmășie între noi –, pentru că noi am fost aceiași frați și pe partea dreaptă și pe partea stîngă și această despărțire a fost artificială... Așa se poate spune... Și credem că în viitor, și noi, precum copiii cei mici, facem primii pași, poate îi facem corect, poate necorect, ne împiedicăm, dar totuși ne sculăm și mergem înainte. Și cred că în viitor, Basarabia va fi împreună cu România, cum a și fost.

Chișinău, 4 octombrie 1991

„Noi sîntem o parte integrantă a României, trup din trupul ei și integrarea noastră în spațiul comunității europene poate avea loc numai în cadrul națiunii și a statului român.”

Elena Siupiur: Apelez la istoricul Valeriu Matei pentru a încerca să lămurim cititorului român motivațiile de fond, reale, care au mobilizat poporul acesta într-un efort uriaș de autodeterminare. Întrebarea este dacă această mișcare basarabeană este doar o mișcare centrifugă de desprindere dintr-un imperiu multinațional – țarist pravoslavnic mai întii, comunist „pravoslavnic” apoi – sau este, de fapt, o mișcare centripetă spre spațiul comunității democratice europene? Care forță este mai evidentă, cea de desprindere sau aceea de aderare?

Valeriu Matei: Mișcarea de eliberare națională din teritoriile românești ocupate și anexate este în egală măsură o mișcare centrifugă și o mișcare centripetă. Consider că este necesar să examinăm această mișcare la diferitele ei etape. În perioada inițială, din 1987 și pînă astăzi, dominantă a fost mișcarea centrifugă, dar *evident*, nu în absența celei de-a doua mișcări, centripete, care s-a născut în mod firesc în cadrul acestui proces de desprindere din imperiul sovietic. Imperiul, creat prin violență și crime împotriva popoarelor și a multor state vecine, nu putea dăinui prea mult, el nu avea nici o justificare morală, cum n-au avut-o nici alte imperii. Revoluția bolșevică a reușit să stăvilească procesul de dezmembrare a Imperiului Țarist prin sînge și violență, prin impunerea unei ideologii false în esență, dar de o mare vigoare distructivă, ce a reușit pentru 72 de ani să inducă în eroare mai multe popoare, să creeze iluzia unei noi comunități, chiar a unui nou popor. Exploatarea popoarelor, atît din punct de vedere economic, cît și spiritual, s-a efectuat prin impunerea unei politici de asimilare forțată, camuflată cu o ideologie de

pseudo-prietenie și internaționalism. Această politică de violare a tendințelor etnostabilizatoare ale fiecărui popor, ale fiecărei națiuni, nu a putut să nu ducă la cataclismul de astăzi. Fiind student, am avut neplăceri pentru faptul că am spus într-o discuție că nu va trece mult timp și această așa-zisă comunitate nouă – poporul sovietic – va plesni ca o bulă de săpun, iar statul sovietic se va dezagrega. Mai tîrziu, am fost exmatriculat de la aspirantură – de la Facultatea de istorie a Universității Lomonosov din Moscova –, sub învinuirea de antisovietism și naționalism...

E.S.: Așa vă trebuia!

V.M.: Tendințele centripete, de integrare în spațiul comunității europene prin realizarea unității noastre național-statale, sînt tot mai mult prezente în noua etapă a mișcării de eliberare națională a românilor din teritoriile ocupate și anexate, etapă ce a început la sfîrșitul lui august 1991, odată cu proclamarea independenței Republicii Moldova. Este un proces firesc și legitim pentru o parte integrantă a unei națiuni, ruptă cu forța de la matca ei. Nu putem vorbi, în cazul Basarabiei, de o situație similară cu a celor trei state baltice care, la 1940, erau state separate. Noi sîntem parte integrantă a Țării, trup din trupul ei și integrarea noastră în spațiul comunității europene poate avea loc numai în cadrul națiunii și a statului român. Tendința de integrare cu Țara există, acesta este idealul pe care îl vom realiza, în etapa istorică ce vine. Dominantă pentru epoca de după reîntregire, va fi aceea de integrare în comunitatea europeană. Astăzi, tendința centrifugă, aceea de desprindere din imperiul sovietic, este realizată practic, dar nu pentru toate teritoriile românești ocupate și

anexate în 1940, fiindcă acest teritoriu a fost supus în august-noiembrie 1940 unui proces de dezmembrare. Județele din sudul Basarabiei, apoi județul Hotin, nordul Bucovinei și Ținutul Herței au fost trecute atunci arbitrar sub jurisdicția Ucrainei.

E.S.: Adică, să credem că trăsătura dominantă a mișcării basarabene este cea de mișcare națională?

V.M.: Nu doar o mișcare națională. Este o mișcare de eliberare națională, fiindcă ea se desfășoară pe un teritoriu ocupat și anexat de un imperiu în condiții vitrege, de forță. Aceste lucruri sînt cunoscute. În toate țările, în condiții similare, aceste mișcări au avut un caracter de eliberare națională și totodată un caracter democratic, fiindcă procesul de eliberare națională este însoțit și de revendicări democratice. Mișcarea de eliberare națională din Basarabia a promovat chiar de la începutul ei revendicări democratice. Odată cu revendicările de ordin național – limba de stat, grafia latină – s-au impus și au fost adoptate, la insistențele Frontului Popular din Moldova, care s-a constituit ca nucleu al mișcării de eliberare națională, un șir de acte legislative menite să asigure drepturile omului și cetățeanului, drepturile concetățenilor noștri de alte naționalități. Republica Moldova a aderat la pactele internaționale ale drepturilor omului, la Declarația universală a drepturilor omului, la alte acte adoptate la Conferințele pentru Securitate și Cooperare în Europa.

E.S.: Să cred atunci că răspunsul la întrebarea „ce forță este mai evidentă?” ar fi: aceea de aderare la lumea modernă europeană?

V.M.: Ca cetățean, nu mă pot bucura de toate drepturile omului și ale cetățeanului dacă nu sînt garantate drepturile neamului din care fac parte. Nu pot să mă bucur de toate drepturile, neavînd dreptul la studii în limba maternă, dreptul de acces la cultura națională, la istoria națională, dreptul de a purta numele pe care l-am moștenit din moși-strămoși și alte asemenea drepturi. Aceste probleme sînt fatal legate între ele.

E.S.: Deși românii, slavă Domnului, sînt autodefiniți ca națiune și recunoscuți ca atare de

foarte multă vreme, de ce acum, în această mișcare de desprindere din imperiu, Republica Moldova sau populația dintre Prut și Nistru trebuie să lupte pentru redobîndirea însemnelor naționale, pentru autodefinirea națională? De ce în această parte a Europei, o parte dintr-o națiune trebuie să reia acest proces? care s-a mai consumat odată în istorie! de ce acest efort? de ce o parte a unei națiuni a dobîndit mentalitatea de minoritate care trebuie să-și afirme caracterul de națiune?

V.M.: Românii luptă pentru lichidarea efectelor și consecințelor ocupației sovietice. Sîntem una din națiunile Europei care încă nu a trecut printr-o epocă îndelungată de unitate național-statală, epocă prin care au trecut națiunile și statele Europei înainte de a începe procesul actual de integrare economică. E nevoie să reconstituim statul național-unitar, să făurim o societate civilă democratică, să consolidăm nucleul națiunii române și să-i asigurăm o perioadă îndelungată de prosperare. Acest proces început la 1918 a fost curmat în 1940...

E.S.: În Basarabia...

V.M.: Nu numai în Basarabia, fiindcă fără Basarabia, nordul Bucovinei și Ținutul Herței trupul națiunii române rămîne schilodit. La 1918, s-a realizat pentru o perioadă de 22 de ani integritatea națiunii române și efectele acestei unități – în toate sferele vieții social-economice, politice și spirituale – nu s-au lăsat așteptate. Pentru o națiune mare, ca cea română, etapa a fost prea scurtă. Nu s-a produs pînă la capăt acel rodaj ce trebuie să aibă loc în sînul fiecărei națiuni. Perioada de prosperare a națiunii române, de impunere a propriului stil în cultura europeană, abia începuse. Integrarea noastră firească în concertul națiunilor mari ale Europei a fost curmată brusc prin ocupația sovietică și comunistă. Lupta pentru redobîndirea însemnelor și calităților esențiale ale națiunii noastre nu este o luptă de dragul simbolurilor. Acum, mai mult ca niciodată, este necesar un proces de conștientizare a dramelor fundamentale prin care a trecut neamul nostru, a condițiilor sale de existență actuală în numele unui viitor la care avem drepturi de netăgăduit.

E.S.: Mă refeream la Basarabia în special...

V.M.: În Basarabia, chiar lupta pentru însemnele naționale n-a fost o luptă de dragul simbolurilor, atît în perioada ocupației țariste care a durat 106 ani, cît și în acești ultimi 51 de ani de ocupație sovietică. Toate însemnele naționale au fost distruse cu desăvîrșire de regimul de ocupație. A fost, la fel, metodic distrusă și exclusă din uz limba română, a fost metodic distrusă conștiința națională. Au fost marginalizate valorile culturii naționale, marea lor majoritate fiind chiar interzise. Mișcarea de eliberare națională nu putea să nu înceapă cu revendicarea drepturilor firești ale limbii române, pentru că un popor, o națiune, sînt vii atîta timp cît este vie limba lor. Mișcarea pentru oficializarea limbii române, pentru reintroducerea alfabetului latin, au unit și au consolidat forțele românilor din Basarabia, confirmînd încă o dată vitalitatea și capacitatea regăsirii de sine a neamului nostru, acea „trezire din somn de moarte” cum spune poetul Alexie Mateevici. Această primă victorie a mișcării de eliberare națională a dat peste cap toate invențiile „partinicei istoriografii sovietice moldovenești” și a prețișilor „savanți-lingviști” făcuți în laboratoarele partidului comunist și ale KGB-ului...

E.S.: În materie de fantezii...

V.M.: În materie de fantezii, aparatul comunist-sovietic a avut realizări mai multe, dar experiența diabolică efectuată asupra românilor din teritoriile ocupate și anexate este unică...

E.S.: Și tragică...

V.M.: Nici unui alt popor, în toate imperiile cîte au existat pînă acum, nu i-a fost impus să-și urască propriul nume, să urască numele limbii sale materne. În sufletele multor români a fost implantat un hău de românofobie. Cuvîntul „român” a fost pus totdeauna, chiar și în manualele școlare, înainte de cuvîntul „fascist”. S-a trîmbițat mereu: „cotropitorii româno-fasciști ai Basarabiei” și „eliberatorii sovietici și ruși”. Această politică monstruoasă a slobozit rădăcini adînci și otrăvitoare în sufletele unor oameni simpli și neavizați, crescuți sub regimul sovietic de ocupație. Chiar în sferile cele mai

de sus ale puterii ne ciocnim astăzi cu acest fenomen al românofobiei. Foștii nomenclaturiști comuniști, cultivatori profesioniști ai virusului românofobiei, mai dețin încă importante pîrgii ale puterii și nici prin gînd nu le trece să-și ceară cel puțin iertare pentru crimele ce le-au făcut împotriva neamului nostru.

E.S.: Nu-i cumva mai mult o teamă firească? Știu eu? ...decît românofobie? ...după atîția ani de cultivare a unei mentalități anumite?...

V.M.: Există, la mulți români de aici, o gravă deformare a conștiinței naționale. Este și un mare handicap pe care-l resimt mulți, chiar intelectuali, intelectuali care nu-și văd locul în contextul culturii române. Sînt convins că acest proces va fi depășit, va fi depășită această mentalitate. Astăzi, depinde de intelectualii din Basarabia să fie depășite condițiile handicapului care a fost impus și le-a fost impus. Numai prin integrarea în cultura română, această ramură a culturii române din Basarabia și din nordul Bucovinei are șanse de a exista, chiar dacă o perioadă acest handicap va persista, iar valorile vor fi sub nivelul cerințelor. Oricum, există destule opere care vor rezista și se vor putea integra cu succes în contextul culturii române, fără a putea fi considerate ca un fenomen provincial. Cele mai multe opere create în Basarabia în anii de ocupație sînt marcate de nonvaloare și de handicapul spiritual, ce nu este decît un derivat al regimului imperial de opresiune...

E.S.: lertați-mă, dar și în literatura română de dincolo de Prut, în momentul de față, la capătul celor 50 de ani, există o foarte mare producție literară care poate fi considerată provincială, handicapată...

V.M.: ...cu o ușoară spoială filologică...

E.S.: Fiecare literatură națională din zona noastră, a fostului lagăr comunist, ca să-i spunem așa, are această parte care nu mai rezistă din nici un punct de vedere. Nu înțeleg de ce basarabienii trebuie să-și facă un plus de complexe cu literatura lor... impusă lor... să o scrie...

V.M.: Bineînțeles că există și în literatura română – dacă e să ne referim doar la literatură – multe opere de conjunctură, de compromis

cu regimul, dar aceste opere au cel puțin o ținută filologică, să-i spun așa, care, bineînțeles, nu le îndreptățește existența. În același timp însă, există un Marin Preda, un Nichita Stănescu, valori care nu pot fi contestate. Și în literatura din Basarabia există valori autentice, chiar în aceleași generații, ale lui Marin Preda și Nichita Stănescu, dar aici există, ca și în țară, o producție de colaborare cu regimul de ocupație, cu regimul comunist, o producție de denigrare a propriei noastre istorii și a neamului nostru, romane de genul *Badea Cosma*, *Tovarășul Vanea* sau *Codrii*. Există, totodată, și un mare handicap lingvistic. Alte opere, chiar din cele scrise cu sentiment național, reflectând mai veridic realitățile basarabene, sînt marcate de handicapul lingvistic.

E.S.: Dar, din altă perspectivă privind lucrurile, am un gând care, trebuie să recunosc că mi-a venit aici în Basarabia... toată această literatură este... reprezintă unul din documentele cele mai autentice despre epoca prin care am trecut noi ca oameni, malaxorul prin care am trecut. Și ea, citită, dă imaginea cea mai reală – chiar și prin monstruoziitatea pe care o conține – de ceea ce s-a întîmplat cu oamenii în acest spațiu supus unei presiuni nemăiîntîlnite în istorie. Fiica lui Tudor Vianu, elevă fiind, l-a întrebat odată pe tatăl ei despre o carte: merită citită? este bună? Și Tudor Vianu i-a răspuns „este bună și chiar de n-ar fi, citește-o, și dintr-o carte proastă înveți ceva”. Și raportată la existența noastră culturală de pînă acum, cred că toată literatura reprezintă un autentic document, fie unul estetic, fie unul etic, moral al existenței noastre.

V.M.: Bineînțeles că fiecare carte este o mărturie a epocii, și din fiecare carte învățăm ceva, cel puțin învățăm cum nu trebuie să scriem. E de fapt un lucru pe care noi, scriitorii tineri din Basarabia, l-am învățat aici cu prisosință, încă de pe băncile școlii... Operele clasicilor literaturii române nu erau incluse în programa școlară, excepție făcînd doar unele opere ale lui Eminescu și Creangă, și acestea interpretate proletcultist. Am cunoscut foarte tîrziu opera lui Lucian Blaga, a lui Tudor Arghezi, George Bacovia sau a lui Nichita Stănescu. Deși, de la

sfîrșitul anilor '60, în librării nu se mai vindea nici o carte românească, intelectualii făceau rost de ele fie de la Moscova sau Leningrad, fie de la Novosibirsk, Omsk sau Irkutsk. Cu toate acestea, la noi s-a înregistrat un fenomen cu totul specific: avînd acasă biblioteci de literatură română, citind în limba română, mulți dintre scriitori și-au scris totuși opera într-o limbă română aproximativă. Cauzele acestui fenomen rezidă în lipsa unui mediu lingvistic, în excluderea limbii române din multe sfere ale vieții și, bineînțeles, este un rezultat al efortului nu îndeajuns de susținut al unora dintre intelectuali de a depăși handicapul lingvistic din Basarabia. În totalitatea ei, literatura și limba română din Basarabia nu se poate înscrie în contextul lingvistic și stilistic al literaturii române contemporane – în ceea ce are, bineînțeles, ea mai bun. E o problemă care necesită un studiu amănunțit. Acum, însă, nu este nici timpul și nu există nici condițiile necesare pentru o abordare globală a ei. Spiritul rusesc, bun pentru Rusia, e moleșitor pentru noi, mai ales cînd vine înmănușat în manifestul partidului comunist. El a pătruns în toate sferile vieții spirituale și a înălțat pe soclu deșertul asiatic prin care bîntuie doar patimi nomade. Timp de 12 ani, cît am locuit mai aproape de deșertul tătarilor, a trebuit să fac eforturi ca să mențin aprinsă candela limbii române. În cei aproape patru ani, cît am stat, după excluderea mea de la doctoratură, la fosta mănăstire Noul Ierusalim, nu lăsam să treacă nici o zi fără să citesc o carte în limba română. Ruperea de Țară, exilul, e ca un drum fără capăt, pe care-l parcurgi împreună cu disperarea și speranța...

E.S.: Frumos spus, mai ales că speranța venea din cărți...

V.M.: În același timp, dacă vorbim de literatură, e meritul scriitorilor din generația anilor '60 de a fi readus limba literară în albia ei firească. Lupta desfășurată în ultimii ani pentru oficializarea limbii române și reintroducerea alfabetului latin creează condițiile necesare lichidării handicapului dublu – cel al conținutului și cel al formei. În Țară, există mai mult un handicap ce ține de conținut, și vorbesc de scriitorii buni

E.S.: Mă refeream la Basarabia în special...

V.M.: În Basarabia, chiar lupta pentru însemnele naționale n-a fost o luptă de dragul simbolurilor, atît în perioada ocupației țariste care a durat 106 ani, cît și în acești ultimi 51 de ani de ocupație sovietică. Toate însemnele naționale au fost distruse cu desăvîrșire de regimul de ocupație. A fost, la fel, metodic distrusă și exclusă din uz limba română, a fost metodic distrusă conștiința națională. Au fost marginalizate valorile culturii naționale, marea lor majoritate fiind chiar interzise. Mișcarea de eliberare națională nu putea să nu înceapă cu revendicarea drepturilor firești ale limbii române, pentru că un popor, o națiune, sînt vii atîta timp cît este vie limba lor. Mișcarea pentru oficializarea limbii române, pentru reintroducerea alfabetului latin, au unit și au consolidat forțele românilor din Basarabia, confirmînd încă o dată vitalitatea și capacitatea regăsirii de sine a neamului nostru, acea „trezire din somn de moarte” cum spune poetul Alexie Mateevici. Această primă victorie a mișcării de eliberare națională a dat peste cap toate invențiile „partinicei istoriografii sovietice moldovenești” și a pretinșilor „savanți-lingviști” făcuți în laboratoarele partidului comunist și ale KGB-ului...

E.S.: În materie de fantezii...

V.M.: În materie de fantezii, aparatul comunist-sovietic a avut realizări mai multe, dar experiența diabolică efectuată asupra românilor din teritoriile ocupate și anexate este unică...

E.S.: Și tragică...

V.M.: Nici unui alt popor, în toate imperiile cîte au existat pînă acum, nu i-a fost impus să-și urască propriul nume, să urască numele limbii sale materne. În sufletele multor români a fost implantat un hău de românofobie. Cuvîntul „român” a fost pus totdeauna, chiar și în manualele școlare, înainte de cuvîntul „fascist”. S-a trîmbițat mereu: „cotropitorii româno-fasciști ai Basarabiei” și „eliberatorii sovietici și ruși”. Această politică monstruoasă a slobozit rădăcini adînci și otrăvitoare în sufletele unor oameni simpli și neavizați, crescuți sub regimul sovietic de ocupație. Chiar în sferele cele mai

de sus ale puterii ne ciocnim astăzi cu acest fenomen al românofobiei. Foștii nomenclaturiști comuniști, cultivatori profesioniști ai virusului românofobiei, mai dețin încă importante pîrgii ale puterii și nici prin gînd nu le trece să-și ceară cel puțin iertare pentru crimele ce le-au făcut împotriva neamului nostru.

E.S.: Nu-i cumva mai mult o teamă firească? Știu eu? ...decît românofobie? ...după atîția ani de cultivare a unei mentalități anumite?...

V.M.: Există, la mulți români de aici, o gravă deformare a conștiinței naționale. Este și un mare handicap pe care-l resimt mulți, chiar intelectuali, intelectuali care nu-și văd locul în contextul culturii române. Sînt convins că acest proces va fi depășit, va fi depășită această mentalitate. Astăzi, depinde de intelectualii din Basarabia să fie depășite condițiile handicapului care a fost impus și le-a fost impus. Numai prin integrarea în cultura română, această ramură a culturii române din Basarabia și din nordul Bucovinei are șanse de a exista, chiar dacă o perioadă acest handicap va persista, iar valorile vor fi sub nivelul cerințelor. Oricum, există destule opere care vor rezista și se vor putea integra cu succes în contextul culturii române, fără a putea fi considerate ca un fenomen provincial. Cele mai multe opere create în Basarabia în anii de ocupație sînt marcate de nonvaloare și de handicapul spiritual, ce nu este decît un derivat al regimului imperial de opresiune...

E.S.: lertați-mă, dar și în literatura română de dincolo de Prut, în momentul de față, la capătul celor 50 de ani, există o foarte mare producție literară care poate fi considerată provincială, handicapată...

V.M.: ...cu o ușoară spoială filologică...

E.S.: Fiecare literatură națională din zona noastră, a fostului lagăr comunist, ca să-i spunem așa, are această parte care nu mai rezistă din nici un punct de vedere. Nu înțeleg de ce basarabienii trebuie să-și facă un plus de complexe cu literatura lor... impusă lor... să o scrie...

V.M.: Bineînțeles că există și în literatura română – dacă e să ne referim doar la literatură – multe opere de conjunctură, de compromis

cu regimul, dar aceste opere au cel puțin o ținută filologică, să-i spun așa, care, bineînțeles, nu le îndreptățește existența. În același timp însă, există un Marin Preda, un Nichita Stănescu, valori care nu pot fi contestate. Și în literatura din Basarabia există valori autentice, chiar în aceleași generații, ale lui Marin Preda și Nichita Stănescu, dar aici există, ca și în țară, o producție de colaborare cu regimul de ocupație, cu regimul comunist, o producție de denigrare a propriei noastre istorii și a neamului nostru, romane de genul *Badea Cosma*, *Tovarășul Vanea* sau *Codrii*. Există, totodată, și un mare handicap lingvistic. Alte opere, chiar din cele scrise cu sentiment național, reflectând mai veridic realitățile basarabene, sînt marcate de handicapul lingvistic.

E.S.: Dar, din altă perspectivă privind lucrurile, am un gând care, trebuie să recunosc că mi-a venit aici în Basarabia... toată această literatură este... reprezintă unul din documentele cele mai autentice despre epoca prin care am trecut noi ca oameni, malaxorul prin care am trecut. Și ea, citită, dă imaginea cea mai reală – chiar și prin monstruoziitatea pe care o conține – de ceea ce s-a întîmplat cu oamenii în acest spațiu supus unei presiuni nemaiîntîlnite în istorie. Fiica lui Tudor Vianu, elevă fiind, l-a întrebat odată pe tatăl ei despre o carte: merită citită? este bună? Și Tudor Vianu i-a răspuns „este bună și chiar de n-ar fi, citește-o, și dintr-o carte proastă înveți ceva”. Și raportată la existența noastră culturală de pînă acum, cred că toată literatura reprezintă un autentic document, fie unul estetic, fie unul etic, moral al existenței noastre.

V.M.: Bineînțeles că fiecare carte este o mărturie a epocii, și din fiecare carte învățăm ceva, cel puțin învățăm cum nu trebuie să scriem. E de fapt un lucru pe care noi, scriitorii tineri din Basarabia, l-am învățat aici cu prisosință, încă de pe băncile școlii... Operele clasicilor literaturii române nu erau incluse în programa școlară, excepție făcînd doar unele opere ale lui Eminescu și Creangă, și acestea interpretate proletcultist. Am cunoscut foarte tîrziu opera lui Lucian Blaga, a lui Tudor Arghezi, George Bacovia sau a lui Nichita Stănescu. Deși, de la

sfîrșitul anilor '60, în librării nu se mai vindea nici o carte românească, intelectualii făceau rost de ele fie de la Moscova sau Leningrad, fie de la Novosibirsk, Omsk sau Irkutsk. Cu toate acestea, la noi s-a înregistrat un fenomen cu totul specific: avînd acasă biblioteci de literatură română, citind în limba română, mulți dintre scriitori și-au scris totuși opera într-o limbă română aproximativă. Cauzele acestui fenomen rezidă în lipsa unui mediu lingvistic, în excluderea limbii române din multe sfere ale vieții și, bineînțeles, este un rezultat al efortului nu îndeajuns de susținut al unora dintre intelectuali de a depăși handicapul lingvistic din Basarabia. În totalitatea ei, literatura și limba română din Basarabia nu se poate înscrie în contextul lingvistic și stilistic al literaturii române contemporane – în ceea ce are, bineînțeles, ea mai bun. E o problemă care necesită un studiu amănunțit. Acum, însă, nu este nici timpul și nu există nici condițiile necesare pentru o abordare globală a ei. Spiritul rusesc, bun pentru Rusia, e moleșitor pentru noi, mai ales cînd vine înmănușat în manifestul partidului comunist. El a pătruns în toate sferile vieții spirituale și a înălțat pe soclu deșertul asiatic prin care bîntuie doar patimi nomade. Timp de 12 ani, cît am locuit mai aproape de deșertul tătarilor, a trebuit să fac eforturi ca să mențin aprinsă candela limbii române. În cei aproape patru ani, cît am stat, după excluderea mea de la doctoratură, la fosta mănăstire Noul Ierusalim, nu lăsam să treacă nici o zi fără să citesc o carte în limba română. Ruperea de Țară, exilul, e ca un drum fără capăt, pe care-l parcurgi împreună cu disperarea și speranța...

E.S.: Frumos spus, mai ales că speranța venea din cărți...

V.M.: În același timp, dacă vorbim de literatură, e meritul scriitorilor din generația anilor '60 de a fi readus limba literară în albia ei firească. Lupta desfășurată în ultimii ani pentru oficializarea limbii române și reintroducerea alfabetului latin creează condițiile necesare lichidării handicapului dublu – cel al conținutului și cel al formei. În Țară, există mai mult un handicap ce ține de conținut, și vorbesc de scriitorii buni

care au fost obligați să scrie opere de compromis, în schimb nu a existat acest handicap al stilului care este la noi. Oricum, eu nu pot să citesc marea majoritate a operelor din literatura așa zisă sovietică, sau cum îi zic eu *savietică șajalistă maldaviniască*, este imposibil să le poți citi. Poate doar așa, dintr-o curiozitate și ca să te distrezi. Nu vorbesc de opere care s-au impus: ale lui Ion Druță, Vasile Vasilache, Vladimir Beșleagă, Serafim Sakka, în proză sau poezia lui Grigore Vieru, Leonida Lari și a altor poeți mai tineri; vorbesc de acea producție de masă, romane și cicluri de romane despre care se spunea că au făcut epoci ale revoluției proletare în colonia noastră.

E.S.: Revin la istoricul și politologul Valeriu Matei, adică vreau să vă scot de pe calea literaturii și să vă readuc la ideea mișcării naționale și a statului național. Credeți că este statul național forma cea mai sigură și fermă pentru atingerea societății civile de tip european modern? Și care sînt trăsăturile pe care statul național le educă și le stabilizează la membrii săi pentru a-i face capabili pentru o societate democratică, civilă, general europeană?

V.M.: De fapt nu este o întrebare, sînt mai multe și vom reveni pe parcurs. Mai întîi, eu aș vorbi numai în calitate de istoric și poate de om politic și *nu* de politolog, pentru că acum la noi s-a produs iarăși o confuzie gravă: adică toți specialiștii în această bizară simbioză a istoriei fostului partid comunist cu istoria unei științe despre ceea ce nu există și nu poate exista: „komunismul”, se numesc acum, la noi, politologi. Eu refuz să fiu, în acest caz, politolog. Dar ca istoric, și poate cu intuiție de poet, aș spune că, într-adevăr, statul național este forma cea mai sigură care poate să faciliteze edificarea unei societăți civile de tip modern. Și pe urmă, un alt model, deocamdată omenirea nu a propus, iar ceea ce este acum în Europa ne-a demonstrat că singura formă prin care s-a ajuns la acea societate civilă a fost statul național unitar. Și am mai spus că țările Europei au ajuns la necesitatea integrării economice, culturale numai în urma evoluției acestor popoare în cadrul statelor naționale. Mai

ales pentru noi, cei din teritoriile ocupate și anexate, cei care au fost ruși din matca neamului, este singura cale de evoluție. Fiindcă a trece direct din feudalismul sovietic la societatea civilă, democratică este o naivitate și ceva demn de tot hazul. Și mai cred că statul național este cel care are capacitatea de a asigura realizarea acelei dimensiuni necesare societății civile moderne, și anume: siguranța individului ca parte a întregului, a națiunii.

E.S.: O conștiință a identității...

V.M.: ...a identității care poate fi realizată pentru fiecare individ în parte numai în cadrul statului național. Iar românii care au fost ruși cu forța din componența Țării tind spre Unire, spre reintegrare, pentru că simt că în această zonă nu se pot realiza, fiecare în parte ca individ și ca parte componentă a unei entități mai mari decît în cadrul statului național unitar, în albia firească a neamului și a culturii lui. De altminteri, cred că acest proces care are loc acum în întreaga Europă de est și sud-est este reflexul de respingere tocmai a aceluși efect nivelator pe care l-au avut imperiile în acest spațiu și este o tendință firească.

E.S.: De ce federațiile politice multinaționale nu mai au și nu pot să mai aibă șanse și succes moral în această zonă a imperiilor, în acest moment de desfacere a imperiilor ideologice de tip feudal cu o națiune dominantă politic? Care sînt cauzele care fac mai puternică mișcarea de refuz a federației și o întăresc pe aceea de repiere în granițele statului național?

V.M.: Federația ca formă politică exclude posibilitatea existenței în cadrul ei a unor state suverane. Este un nonsens, pentru că federația, în forma ei clasică, este un stat unitar. Republica Federală Germană nu este un stat care să cuprindă state suverane, în toate aceste landuri locuind în majoritate germani care s-au asociat ținînd cont de anumite tradiții istorice. Sau America. Este un stat multinațional, dar nu cu existența unor națiuni care să aibă propriul lor teritoriu, care să aibă propria lor tradiție de statalitate, cuprinzînd în ele părți ale unor popoare rupte din cadrul firesc al statelor lor naționale unitare. Federația sovietică a fost ceva simulat, acest imperiu a

fost de fapt un stat centralizat cu o națiune dominantă, cu o ideologie de centralizare draconică. Această formă nu putea să dureze prea mult, pentru că era axată pe distrugerea națiunilor celorlalte, pe dizolvarea nucleului fiecărei națiuni existente în acest imperiu cu mască federativă. Atît din punct de vedere moral, cît și politic, și chiar economic, această federație nu mai poate avea sorți de izbîndă în viitor...

E.S.: ...oricît se încearcă...

V.M.: S-a încercat trecerea la o confederație și acum se încearcă păstrarea acestui imperiu sub o altă formă, a Comunității Statelor Independente, dar care, cred, că...

E.S.: ...eșuează și ea...

V.M.: Ideea nu și-a găsit expresia politico-juridică, un document substanțial. Problema este ca această Comunitate a Statelor Independente să nu evolueze iarăși spre imperiu, spre dictatura unei națiuni mai mari, spre impunerea anumitor criterii, atît de comportament, cît și de conviețuire în cadrul ei. Dacă se va insista și pe mai departe pe unitatea monetară, pe unitatea legislației, a armatei etc., atunci vom avea de-a face cu un alt stat unitar-centralizat, cu o altă fațadă a imperiului. În cazul federațiilor, eu cred totuși că această idee nu mai poate fi viabilă acum pentru această zonă a Europei și cred că istoria și-a dat verdictul.

E.S.: Voiam să vă întreb, referitor la situația din Basarabia, dacă aceste mișcări minoritare care tind să mărunțească noul stat format în cîteva stătulețe autonome au o justificare, au vreo legitimitate de fond, atunci cînd practic depășesc drepturile firești ale minorității și tind spre stat în stat?

V.M.: Ele au îndreptățire numai în măsura în care poate fi îndreptățită revolta colonizatorilor în propriile lor colonii. Stăpîinii de ieri, veniți de aiurea, nu se pot împăca cu gîndul că nu mai pot stăpîni...

E.S.: Au venit cu conștiința de stăpîni...

V.M.: Au venit cu conștiința de stăpîni și acum nu se mai simt bine. Smirnov – director de întreprindere, Ribakov – la fel, Bolșakov – la fel. Să le spunem pe nume: oameni de mafie internațională, care au dominat tot timpul!

Cine sînt toți aceștia? Actualul primar de la Tiraspol – fost adjunct de prim ministru pe timpul lui Bodiul și Grosul. Au guvernat, au dominat tot timpul, iar astăzi nu se pot împăca cu noua stare a lucrurilor. Ei nu sînt nici ruși, nici ucrainieni, nici kirghizi, nici tadjici, nici marțieni, ei sînt pur și simplu *homo sovieticus*... Pentru ei, căderea regimului comunist, a ideologiei comuniste este o mare dramă...

E.S.: Și atunci au îmbrățișat cauza minorităților ca să...

V.M.: Cauză nu există, pentru că nu există minoritate propriu-zisă... Este o dramă pentru ei, dar noi nu putem de dragul lor să creăm o nouă Internațională! Alta este problema găgăuzilor, care au fost rusificați cu forța, și au început reclamarea unui stat autonom, cu ciudățenia de a-și reclama limba rusă drept limbă de stat! Un neam care și-a pierdut limba...

E.S.: Care vorbește limba turcă... și nu cred că și-a pierdut-o! Și pentru că sîntem la această problemă, aș vrea să vă gîndiți la o nuanță: credeți că statul național este astăzi creuzetul mișcărilor minoritare? le provoacă? sau mișcările minoritare sînt proprii doar statelor care s-au desprins, mai devreme sau mai tîrziu, din imperii? că sînt un reflex de respingere a unei unități nivelatoare, cum a fost în imperiu? Și mă gîndesc la diferite mișcări, nu numai la Basarabia, adică tot estul și sud-estul Europei este frămîntat de astfel de probleme.

V.M.: Nu cred că statul național este un creuzet al mișcării minoritare, dar că aceste mișcări minoritare sînt doar un rezultat al dominației imperiilor, și este adevărată partea a doua a întrebării dvs. Mișcările „minoritare” sînt proprii mai ales statelor și popoarelor care se desprind din imperii. Tendința firească a națiunilor de a deveni națiuni integre și libere a trezit totdeauna furiile imperiale care au provocat și au stimulat mișcările antinaționale, pe cele minoritare. Adevărul este însă că numai într-un stat național unitar, minoritățile naționale își pot realiza propriile aspirații la autonomie culturală. Una este mișcarea minorităților, a grupurilor etnice de a-și revendica aceste drepturi în condițiile în care națiunea autohtonă, de bază, este constituită într-un stat

național, aceasta este o mișcare firească, și cu totul altceva sînt mișcărilor separatiste în condițiile mișcării de eliberare națională, de reintegrare cu Țara a unei părți a națiunii cum sîntem noi, care este ea însăși o minoritate națională lipsită de drepturi ce luptă cu un imperiu...

E.S.: ...în cadrul imperiului...

V.M.: Noi înșine nu dispunem de acele drepturi pe care conlocuitorii de alte naționalități le revendică. Este o problemă foarte complicată, pentru că noi nu sîntem liberi, și nefiind liberi, nu putem să dăm libertate altora. Altceva este în cadrul unui stat național, unde însuși statul este obligat să respecte drepturile minorităților și este generos și frumos să le acorde și să respecte aceste drepturi.

E.S.: Mă gîndeam la această tendință de stat în stat, de autonomii statale care se manifestă în tot imperiul și care marchează și Basarabia acum.

V.M.: Această mișcare a fost provocată de centrul imperial pentru a ține în tușă popoarele ce-și revendică libertatea. Imperiul a recurs și la această pirghie. Care este corelația dintre minoritate și stat? Pentru constituirea unui stat, este nevoie de o bază politico-juridică reală. Sînt necesare anumite condiții pentru a constitui un stat. Statul nu apare atunci cînd voiește cineva să-și realizeze ambițiile de lider. Este un lucru pe care astăzi ar trebui să-l conștientizăm, cel puțin să ne dăm seama că nu se poate... Spre exemplu, această Transnistrie, care nu are nici o bază politico-juridică și nici bază etnică și nici bază teritorială. Toate argumentele inventate de separatiști atîrnă în aer. Nu poate exista un stat fantomă între un stat românesc puternic și unul ucrainean...

E.S.: Și dacă totuși rămîne Republica Moldova stat de sine stătător, „o nouă statalitate” – cuvînt foarte iubit aici la Chișinău în multe cercuri?

V.M.: Ca stat de sine stătător, Republica Moldova poate exista, dar pentru o anumită perioadă, într-o etapă de tranziție. Este firesc ca în Republica Moldova, unde locuiesc români, care au fost ruși cu forța din componența statului român unitar, să existe o mișcare pen-

tru reunire, reintegrare. Românii din această zonă nu se pot realiza fiecare în parte ca individ și ca parte componentă a unei entități mai mari, decît în componența unui stat unitar, în albia firească a culturii și a neamului. Cred că acest proces care are loc acum în toată Europa de sud-est, este și un reflex de respingere a acelui efect nivelatoriu pe care-l au imperiile aici.

E.S.: Am insistat asupra acestor probleme pentru că în cercetările mele am ajuns la o concluzie – de care începusem să mă îndoiesc, dar care pare a se confirma în ultima vreme –, și anume că orice revoluție eșuează în trăsăturile propriului ei autor, a poporului care o face, eșuează în trăsăturile vitale ale grupurilor morale care participă la ea sau care o preiau din mers. Venind acum la evoluțiile din ultimii doi ani din România și în special din Basarabia, cum ați comenta aceste evoluții din perspectiva concluziei mele? Ce trăsături și ale căror grupuri morale se impun în momentul de față în mișcarea basarabeană? De ce? E temporar sau e de durată?

V.M.: Multe revoluții au eșuat într-adevăr în trăsăturile propriului lor autor și a poporului care a făcut-o, în trăsăturile vitale ale grupurilor morale care participă la ea sau o preiau din mers. Și dacă e să vorbim despre revoluția care a fost cel mai mult trîmbițată și care a fost luată ca punct de referință pentru noua epocă istorică...

E.S.: ...revoluția mare din octombrie...

V.M.: ... această revoluție a fost înfăptuită sub auspiciile unei ideologii falimentare ab initio, care, totuși, a avut o foarte mare vitalitate, tocmai pentru că a știut să exploateze anumite slăbiciuni ale fostului imperiu, dar nu pentru a-l distruge ca imperiu, ci pentru a-l menține, pentru a-l perpetua la o nouă treaptă...

E.S.: Deci a eșuat tot în ideea imperială!

V.M.: Această revoluție care părea că a pornit împotriva Imperiului Țarist, împotriva exploatării, împotriva acelei „închisori a popoarelor” cum îi spunea Lenin, a eșuat exact în același lucru. Imperiul s-a transformat într-o închisoare mult mai feroce, cu efecte dezastruoase pentru toate popoarele din cadrul lui și pentru

toate națiunile. S-a realizat o distrugere masivă a suporturilor esențiale ale națiunilor din acest imperiu, distrugerea suporturilor morale, pentru că, dacă în Imperiul Țarist ideologia dominantă mai era corectată de creștinismul ortodox care, între noi fie spus, a facilitat și el politica de asimilare prin Biserică și școală, aici, acum, ideologia comunistă, neînfrînată de nimic, s-a transformat într-un instrument de spălare masivă a creierelor, adică a fost o operă de distrugere a spiritualității, a culturii, tradițiilor, moralei, de vehiculare a unor idei absurde, de violare a bazei etnosurilor, de distrugere a solidarității morale interne. Și toate acestea pentru a crea o contrafacere, un așazis popor sovietic, de fapt niște grupuri morale fără apartenență la o cultură, grupuri an-naționale, care au perpetuat și impus noncultura și pseudovalorile... Vă amintiți, desigur, de etapa inițială de distrugere furioasă a tot ce a existat pînă atunci, de negare a mersului firesc al istoriei...

E.S.: Deci revoluția din octombrie verifică această concluzie. Dar actuala revoluție?

V.M.: Actuala revoluție, nu știu dacă este cu adevărat o revoluție, dar, mă rog, este un proces de accelerare a evoluției istorice... este de fapt o revenire a popoarelor și națiunilor la starea lor firească și cred că în acest sens, actuala revoluție are mai multe șanse de a evolua spre constituirea unor state viabile, care, într-un viitor, se vor putea integra la un alt nivel, așa cum vedem astăzi integrîndu-se Europa occidentală. Această revoluție poartă în ea trăsăturile morale ale grupurilor care au declanșat-o, a acelei părți a națiunii care a fost stindardul autoconservării identității umane și naționale, dar totodată poartă în sine și trăsăturile grupurilor morale pe care s-au sprijinit regimurile totalitare.

E.S.: Deci grupurile morale moștenite, care se autoconvertesc?

V.M.: Și care-și lasă amprenta. Mai ales în mentalitatea națiunilor, a popoarelor, le simțim presiunea. Din acest punct de vedere, cred că lichidarea consecințelor morale ale regimurilor totalitare va fi un proces de durată. Avem nevoie de mulți ani pentru revenirea la nor-

malitate a oamenilor, pentru asumarea de către oameni a unor deprinderi de conviețuire într-un stat democratic, de drept. De fapt, nici nu prea e clar, în momentul de față, încotro vor evolua națiunile, popoarele...

E.S.: Aici, în Basarabia, revoluția este continuată de aceleași grupuri morale care au început-o? sau au intervenit alte grupuri morale?

V.M.: În Basarabia, revoluția a început-o intelectualii. Și a început ca o mișcare de eliberare națională, de revenire la firesc, de reîntregire cu Țara, cu neamul, și a fost purtată de acele păături ale populației românești care nu și-au pierdut conștiința națională, care au gîndit mereu la necesitatea realizării idealurilor naționale. Nu trebuie uitată cea de-a doua latură a acestei mișcări: problemele sociale, politice, ecologice care au adus și alte forțe, dar nucleul, nucleul inițial a rămas.

E.S.: Toate grupurile morale din Basarabia sînt în...

V.M.: Nu, bineînțeles că nu toate grupurile morale au fost prinse, angajate, mai bine zis, în revendicările noastre inițiale, care au ținut de limbă, de alfabet, de tricolor...

E.S.: ...și care au fost împlinite.

V.M.: Au fost împlinite, dar pe parcurs, cînd s-a pus problema împlinirii idealului reîntregirii, unele grupuri s-au separat de noi, tocmai acele grupuri asupra cărora a lucrat cu succes ideologia comunist imperială. Sper că nu pentru multă vreme s-au separat de noi, că vor înțelege ireversibilitatea căii pe care am pornit. Adevărul, oricît de bizar ar fi, este că scindarea a survenit cînd a fost luată în discuție reforma social-economică. Aici au fost atinse anumite interese, iar păturile legate de sistemul economic și social al trecutului au reacționat, au vrut păstrarea vechiului sistem. Apoi a intervenit și problema națională, neînțelegerile în ceea ce privește soluția. Aceste păături, care pînă mai ieri luptau pentru păstrarea Moldovei în componența imperiului sovietic, s-au reorientat și s-au transformat în apărători ai independenței Republicii Moldova, dar independența nu față de imperiu, ci față de România. În felul acesta au înțeles ei declarația de independență care, în fond, a fost elaborată de

cercurile democratice din Moldova și proclamată inițial la cea de-a doua Mare Adunare Națională din 16 decembrie 1990, Adunare care a fost pregătită și organizată de Frontul Popular din Moldova. E un lucru care trebuie știut că pe parcursul acestor ani, singura organizație politică și care a avut un program politic serios și care a fost realizat pînă la ora actuală, a fost Frontul Popular din Moldova. Tot Frontul Popular a venit acum și cu programul imediat următor, firesc, adică acela de reintegrare cu Țara, de reîntregire a Țării, de lichidare a efectelor și consecințelor pactului Ribbentrop-Molotov pentru România și poporul român. Munca esențială va trebui să fie în direcția înlăturării deformărilor survenite în conștiința națională pe parcursul ultimelor decenii. În acest sens, cred că este foarte important cum vor evolua evenimentele în Țară, dacă în Țară se va ameliora situația social-economică...

E.S.: Prin „Țară” numiți România?

V.M.: Țară cînd spun, totdeauna am în vedere România. Firește, trebuie să existe astăzi o idee care să fie asumată de întreaga societate românească și în numele acestui ideal va trebui pentru o perioadă să renunțăm la multe ambiții, la momente subiective ce ne despart.

E.S.: Sînt oameni politici – și vă numărați printre cei fermi în această convingere – care consideră posibilă împlinirea țelurilor mișcării de emancipare numai prin revenirea în granițele statului român, în reunirea cu țara. Întrebarea mea este cu două fețe. Prima: care sînt argumentele dvs. în favoarea urgentării acestui act politic? și care sînt primejdiile care pasc Moldova singură, aflată brusc în granița unei alianțe panslave orgolioase și nervoase, în mijlocul unui imperiu nedezintegrat încă? Care sînt posibilitățile de apărare și autoapărare ale Basarabiei în cadrul statului român unitar, reintegrat el însuși spațiului moral european? Cea de-a doua față a întrebării ar fi: să ne gîndim și la primejdiile impactului reunirii cu țara asupra populației trecute prin foarte multe schimbări stressante, dramatice, chiar – în ultimele decenii. Credenți că este realist acum, în actuala conjunctură politică și actuala men-

talitate din ambele societăți, actul reîntregirii? Nu există prea multă neîncredere în orice și în tot la oamenii din societățile noastre acum? și cîtă putere are românofobia – de care mi s-a vorbit și chiar dvs. ați vorbit de ea – educată la basarabeni de către puterea sovietică?

V.M.: Da, e o întrebare ca o frază din Marquez... și nu înțeleg de ce trebuie explicat faptul că împlinirea țelurilor acestei mișcări poate fi realizată doar prin reunirea cu Țara... pentru că acesta este scopul mișcării de integrare cu Țara din care am fost smulși! pentru că o mișcare de eliberare națională – în cazul nostru: *mișcare într-un teritoriu românesc ocupat și anexat* –, dacă este o mișcare onestă, care gîndește la destinul populației din aceste ținuturi, dar și la destinul poporului nostru în general, nu poate avea alt ideal. Ar fi absurd să ne gîndim la reintegrarea în Europa fără reunirea cu Țara. E o poveste frumoasă, dar nici măcar bună de adormit copiii, pentru că neamul românesc s-a integrat în Europa numai și numai ca un neam firesc întregit, iar epoca de după marea Unire din 1918 este cea mai elocventă în acest sens. Apoi, personal, consider că neamul românesc și România își au încă un frumos destin în viitor. Românii sînt una din cele mai mari națiuni în această zonă a Europei, România este o țară și o lume cu tradiții antice, medievale și moderne care a avut de spus și mai are de spus încă un cuvînt în concertul națiunilor europene. Națiunea română este națiunea din această zonă care nu a dominat politic alte națiuni și state, și, nedominînd politic, a reușit totuși să-și impună anumite valori în cultură și existența politică. Cît privește cele două fețe ale perspectivei Unirii și care sînt argumentele urgentării acestui act, cred că argumentele de ordin politic ni le reliefează însăși evoluția evenimentelor din această zonă a lumii. Acest context geopolitic care se realizează în ultimul timp ne aduce suficiente dovezi că din punct de vedere economico-politic, societatea civilă europeană nu trebuie să încurajeze existența mai multor formațiuni statale în cadrul aceleiași națiuni. Este un lucru evident. Apoi, Republica Moldova, în felul în care economia ei a fost concepută în

imperiu, se află în situația de a nu avea astăzi un sistem viabil, un sistem economic care să constituie un circuit închis. Acesta este lucru cert. Din punct de vedere economic, nu va putea supraviețui. Cealaltă cale ar fi reorientarea spre fosta economie a imperiului. Bineînțeles, va trebui să avem relații firești cu această economie, dar nu ne putem integra în ea cu desăvârșire! A insista pe această reintegrare cu economia imperiului este nerealist și periculos. Este clar că acest spațiu nu este spațiul nostru firesc de evoluție, de dezvoltare a națiunii române. Ca stil și cultură, noi ținem de Europa și ținem de altă tradiție, chiar dacă ținem și de acest orient prin religie, prin ortodoxism. Însă nu poate Republica Moldova singură să se integreze în această mare slavă. Ce facem? reluăm ideea de a face din a cincea parte a teritoriului Moldovei medievale o națiune și de a inventa o limbă moldovenească, cum s-a mai încercat? Și s-a insistat în această aberație istorică! Din punct de vedere geografic, este mai convenabil pentru toată lumea ca noi să fim reintegrați cu Țara. Avem același specific al evoluției culturii și economiei. Apoi, atât social, cât și economic, situația în România este mai bună decât în Republica Moldova, dar nici economia românească fără Basarabia nu poate fi integră, totdeauna este cu o piesă lipsă. Cît privește economia Basarabiei, repet, nu poate rezista și nu poate fi viabilă în felul în care a fost concepută în imperiu. Cît privește primejdiile care pasc Moldova singură, sînt primejdii multe, de diferite ordine și ele se fac evidente. Se repetă, am mai spus-o, anul 1918, cu aceleași amenințări, din aceleași direcții, cu aceleași pericole... Singura posibilitate de garanție, de apărare și autoapărare este reintegrarea cu Țara, pentru că în momentul în care nu ai o economie, nu ai practic structurile esențiale ale unui stat...

E.S.: Mă gîndeam și la alte aspecte, la apărarea ființei naționale, a culturii, a trăsăturilor, caracterului acestui popor... Cincizeci de ani această populație a fost în afara granițelor României și a trecut printr-un malaxor îngrozitor, care a modificat foarte mult oamenii...

V.M.: Există probleme și rețin cea de-a doua parte a întrebării dvs. Repet, singura garanție este anume revenirea în albia culturii naționale, a felului de-a fi al românilor, pentru că aici au fost impuse – și sînt cunoscute – încă din sec. al XIX-lea, trăsături ale modului de existență rusesc... Și pentru că vorbim de inconveniente, cred că societatea românească nefiind pe deplin pregătită, de nici o parte, pentru realizarea dezideratului Unirii, va trebui să existe foarte multă înțelegere, foarte multă indulgență în felul de a ne trata reciproc... Există și alte probleme, chiar în mentalitatea românilor din Țară. Ei nu ne înțeleg problemele pentru că și acolo Basarabia a fost un subiect tabu, te trezești uneori întrebând „da’ ce, în Basarabia se vorbește românește?”.

E.S.: ...de aceea încerc să fac această carte...

V.M.: „De unde știi românește?” m-a întrebât cineva. Vedeți, există această neînțelegere, necunoaștere, nu se știe nici în Țară ceea ce s-a întîmplat aici. Aici există mai mult de patru milioane de români, asta nu-i o sută de mii, nu-i o jumătate de milion și nu puteau, aceste patru milioane de români să dispară chiar atît de repede în această moară imperială, oricît de puternice pietre ar fi avut această moară și oricît de hrăpăreață ar fi fost ea. Românii au rămas, s-au păstrat, au existat. Oricît de interzisă a fost cultura română, oamenii nu și-au pierdut limba... Dar primejdiile impactului Unirii cu Țara asupra populației de aici există, pentru că experiența diabolică la care au fost supuși românii din teritoriile ocupate a avut efecte dramatice. S-a impus unei părți de popor să-și urască numele și neamul, să-și urască propria istorie. Nicăieri în altă parte nu a existat tentativa de a crea o limbă artificială, de a edita dicționare numite „cuvîntelnice”. A fost o experiență unică, unică... Și s-a reușit, o parte din populație este afectată de acest virus al românofobiei. E ceva monstruos cînd oamenii își amintesc că jandarmul român le-a dat o palmă în perioada interbelică și nu-și amintesc că aproape un milion de români din aceste teritorii ocupate de sovietici au fost omorîți, duși în Siberia, de unde nu au mai revenit, au fost deportați, torturați...

E.S.: Aceasta este cifra deportărilor?

V.M.: În total, cu cei care au fost omorâți prin înfometare, cu toți cei care au fost striviți de acest regim... Deci e ceva monstruos când oamenii au ajuns să considere că o palmă cîntărește mai greu decît aceste chinuri ale unui popor...

E.S.: De ce? de ce se consideră așa? de ce se uită tot ce s-a întîmplat?

V.M.: Nu au uitat toți, bineînțeles, dar a uitat acea pătură sovietizată, crescută în acest laborator prin spălarea sistematică a creierelor, printr-o propagandă feroce. Este o consecință tragică a ocupației, despre care nu s-a prea scris și vorbit.

E.S.: În acest caz, o unire prea bruscă cu țara nu va fi stressantă?

V.M.: Va fi stressantă... Unirea trebuie pregătită, însă mă tem că evoluția evenimentelor ne va impune să realizăm Unirea mai repede decît credem noi chiar. Și aceste lucruri trebuie le-cuite, pentru că în perioada interbelică – aici am să fiu puțin critic –, acest lucru nu a fost totdeauna înțeles și nu totdeauna au venit aici să lucreze oamenii cu cea mai bună capacitate de înțelegere a problemelor basarabene, a dramei basarabenilor în Imperiul Țarist. Acum, nici nu e nevoie să fie trimiși oameni aici, sînt destui oameni aici, destule forțe intelectuale care să contribuie la lichidarea urmărilor ocupației. Există destule forțe în societatea românească – mă refer la intelectuali în special –, care înțeleg aceste probleme, dar sînt și din aceia care nu vor să înțeleagă și uneori auzi: „A, voi sînteți așa, și așa, la ce ne trebuieți...” ș.a.m.d. Sînt lucruri dureroase... *Trebuie* multă înțelegere, trebuie să existe, ca să spun așa, o mai mare cantitate de dragoste pentru oamenii aceștia care nu sînt de vină, ei sînt jertfele unui regim de ocupație feroce pe care nu l-a mai cunoscut nici un popor, nici o populație, și tocmai pentru a înlătura aceste stressuri trebuie cultivată și în țară o mai mare atenție față de aceste situații... Dacă un basarabean cu dragoste de țară, de neam este tratat cu ironie, se produc niște...

E.S.: ...răniri, rănirea unei demnități care se retrage și se refuză...

V.M.: Se retrage și refularea acestei boli este mult mai periculoasă. Este necesar ca aceste lucruri să fie înțelese în Țară. Va fi o perioadă grea și nu știu cît de pregătiți sîntem în acest moment. De aceea trebuie ca în societatea românească, problema aceasta, spusă ca o lozincă în piață, să se transforme într-un travaliu permanent de realizare a Unirii. De aceea am și constituit Consiliul Național al Unirii cu o parte din parlamentari și sîntem pe cale de a elabora un program serios; este nevoie să se realizeze în Țară un șir de întîlniri cu intelectuali din Basarabia, cu o serie de personalități care să explice unui auditoriu larg, prin mass-media, aceste probleme. Oricît de grave și dure ar fi problemele cu care se confruntă românii în Țară astăzi, cred că ar trebui să înceapă toți românii, și cei din Basarabia și cei din Țară, a învăța alfabetul reîntregirii, pentru că numai așa vom realiza o Unire trainică, durabilă.

E.S.: Nu vi se pare că societatea românească de dincolo de Prut – și mă refer mai ales la intelectuali – este puțin prea mult aplecată asupra propriei sale suferințe din trecut, a rănilor ei, a mîndriilor călcate și a demnității ieșite tîrîș-grăbiș din vechiul regim și acum, din această cauză, nu mai este suficient de atentă, așa cum s-ar cuveni să fie, nu numai politic ci, cred, și afectiv, la societatea basarabeană, la lumea aceasta de aici care este, totuși, o lume rănită de două ori?

V.M.: Vedeți, sîntem victimele aceluiași sistem socialist... Cunosc fenomenul, deși niciodată nu am acceptat să vorbesc de el, pentru că mi s-a părut neimportant, dar acum, în această etapă, poate deveni important pentru noi ca popor. Corul lamentărilor m-a uimit și mă uimește. Cred că nu trebuie să punem în față rănile proprii, pentru că mi-am dat seama că de aș pune în față rănile pe care le-am primit dublu prin această oprinare socială și națională, ar deveni totul atît de trist și ar fi o atît de mare deznădejde, că ar trebui să ne sinucidem și să nu mai facem nimic. Lamentările n-au nici o justificare, chiar dacă noi sîntem și o generație tragică, dar dacă vom realiza acest deziderat al unității naționale, vom fi și o gene-

rație măreață, nu pentru a rămîne în istorie, căci nu asta este important, ci pentru a făuri copiilor noștri posibilitatea de a se realiza în spațiul culturii lor naționale, al Țării, pentru ca ei să se simtă liberi și nemarcați de acest handicap de care sîntem marcați noi... Dincolo de Prut, oamenii nu pot înțelege această mare nostalgie, această foame a românilor din teritoriile ocupate și anexate imperiului pentru cultura românească, pentru spațiul cultural românesc... Nu mi-au înțeles sentimentul de plenitudine spirituală și psihică de care am fost cuprins cînd am venit prima dată în Țară. Le-am spus atunci, răspunzînd uimirii lor: „Să nu dea Dumnezeu să simțiți vreodată ceea ce simt eu acum, cînd vin în Țară!”. Am mers atunci, în 1988, și am văzut toată Țara, de la Sarmisegetuza în munții Trascăului și pînă la mănăstirile din Muntenia... Era poate dorința de răzbunare față de această lipsă de integritate psihică... Eu nu mă simțeam integru psihic, dar după această călătorie m-am întors alt om. M-am întors cu un alt sentiment și am înțeles că noi, românii, nu avem motive de disparare,

avem o Țară – nu vreau să fiu declarativ –, avem o Țară, avem un pămînt care emană pentru noi foarte multă energie și foarte multă încredere și nu avem dreptul, astăzi, prin disperarea noastră, să distrugem acest sentiment de încredere în noi înșine. Am convingerea că neamul românesc și cultura română au viitor, iar noi trebuie să devenim, dacă vrei, mortar la temelia acestui viitor, să fim conștienți că noi sîntem numai țărîna în care trebuie să crească grîul de mîine. Dacă nu sîntem conștienți de acest fapt, înseamnă că sîntem mult prea trufași, încît, cum spunea odată Grigore Vieru, am cuteza să ne urcăm lui Dumnezeu în cap, să ne urcăm în capul lui Dumnezeu... Dar să fim conștienți de acest lucru, să fim capabili de jertfă în numele copiilor noștri, chiar dacă istoria nu ne va lua în seamă. Sîntem datori să avem multă încredere în ziua de mîine, toate celelalte nu au nici o importanță, nici chiar moartea.

Chișinău, 9 octombrie și 18 decembrie 1991

CUM SE CIOPÎRȚEȘTE UN ARBORE PENTRU A CREA STATALITĂȚI DE TIP MARIOȘKA

„Basarabia de astăzi – Republica Moldova – este o încercare de răspuns la o întrebare uitată, este încercarea de intrupare a nostalgiei statalității pierdute, încercarea de intrupare a nevoii de a fi popor întreg și nu un sfert de popor pe un sfert de teritoriu, dar Basarabia de astăzi este doar intruparea reală și aberantă a voinței și concepției stalinist-comuniste de statalitate artificial creată.”

Atunci când scriam romanul *Siberia dus-întors, 73 de ruble*, pierdusem de mult speranța că voi mai revedea Basarabia și aveam – construită în mintea mea de copil, din nostalgiile părinților mei refugiați în Vechiul Regat, și rămasă în mintea mea de matur – o imagine duioasă despre Basarabia. Era ceva ca un pământ miraculos, un spațiu fermecat, interzis mie, asupra căruia se abătuse o mare nenorocire. Apoi a venit așa-zisa desfacere a imperiului sovietic și am putut să merg în Basarabia. Și am înțeles încet, dar sigur, că una era lumea miraculoasă construită în mintea mea și alta era lumea ieșită din „mintea” imperiului. Din această uimită durere a plecat gândul de a înțelege. A mai pornit această carte și din vechea, dar tot stupefianta constatare că nici în Vechiul Regat românii nu mai știau aproape nimic depe românii rămași dincolo de Prut, că nu știau nimic despre iadul prin care fusese trecută Basarabia în ultimii 50 de ani, că Basarabia fusese ștearsă cu aplicație, programat amenințător, din memoria societății românești de aici. Iar dincolo, la românii de peste Prut, fusese construită cu stăruință fanatică, cu abjecție, cu furie și ură o „memorie” nouă, o „amintire” mostroasă despre românii de dincoace de Prut, fusese rasă amintirea reală a statalității românești, a familiei române, și fusese construită imaginea unei lumi românești apocaliptice. A fost, cred, una din acțiunile cele mai imorale ale unui stat imperial din se-

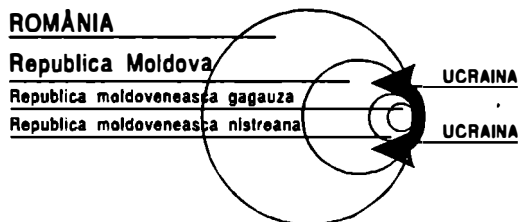
colul XX, care a ocupat și anexat o bucată din teritoriul unui stat vecin. Și este și mai imorală modalitatea prin care s-a reușit această înlocuire de memorie: prin acte criminale, neaduse, de altminteri, în fața vreunui tribunal ca cel de la Nürnberg. Toți cei care aveau imaginea reală, normală, corectă a României și a statului român în Basarabia, cei care erau memoria vie și conștientă a Basarabiei au fost uciși, trimiși în lagăre, deportați în Siberia, distruși fizic și moral. Celor crescuți și născuți după război dincolo de zidul ridicat pe Prut li s-a întipărit în mintea și sufletul inocente încă, o „memorie” programată nouă, o amintire colectivă nouă, concepută de propaganda stalinistă de la Kremlin și aseasonată cu câteva amintiri sentimentale-pîngărețe ale comuniștilor cominterniști incerți din Basarabia și România, dîndu-li-se dimensiuni gigantice, „mărețe”, coșmarești, după modelul moscovit. Și s-a reușit un transfer de paternitate a crimei: coșmarului stalinist-comunist declanșat în Basarabia după 1940 i s-a schimbat în memoria generațiilor noi paternitatea și, astfel, România s-a trezit, peste noapte, „autoarea” unor monstruoziități practicate în secolul XX pe propriii săi cetățeni, monstruoziități practicate de fapt după ocuparea Basarabiei de Uniunea Sovietică stalinistă. Nu mai vorbesc despre imaginea pe care o au neromânii din Basarabia despre „odiosă România regală”, „burghezo-moșierească”, „fascistă”, „ocupantă”, „criminală”, mai ales acei

neromâni care au poposit după război în Basarabia, venind de la Arhangelsk, Novosibirsk, Tambov, Kazan, Tula, Stalingrad, și care nu aveau nimic în memoria lor afectivă din amintirea colectivă a acestui spațiu în care se așezaseră. Ei au luat de bune toate basmele staliniste cu „cotropitoarea Românie fascistă”.

Cred că editori, sociologi și psihologi români ar trebui să inițieze republicarea în România a unuia sau a două din manualele de istorie a Republicii Socialiste Sovietice Moldovenești, capitolele „ocupația română” și „eliberarea de către frații sovietici”, manuale după care au fost crescute generațiile de după război în Basarabia, și să urmărească reacțiile cititorilor de aici la lectură. Ar fi un util exercițiu de morală și umilință și un test de suportabilitate la adevărurile celor 50 de ani de comunism sovietic pe pământuri românești. Oricît am povesti noi, tot n-am putea face înțeles *experimentul* acesta care amintește de literatura științifico-fantastică „neagră”. În *Omul-amfibie*, scriitorul sovietic Granin relatează că un savant operează un adolescent și-i grefează bronhiile de pește. Tînărul creat astfel nu mai poate trăi decît în apă și se sufocă în aer, aer a cărui nostalgie persistă ca o durere. Au fost și sînt experiențe deformatoare care creează *destine ireversibile* sau încearcă să statueze *ireversibilul Deformării*. Este o dimensiune a gândirii totalitare și fanatică greu de înțeles și și mai greu de justificat sau obiectat. Or, în cazul Basarabiei, se încearcă tocmai *statuarea ireversibilului Deformării create*.

De aceea, Basarabia de astăzi – Republica Moldova – pare un răspuns bizar la o întrebare uitată, este o încercare de întrupare a nostalgiei stalinității pierdute, este încercarea întrupării nevoii de a fi popor întreg, cum a fost odată, și nu un sfert de popor pe un sfert de teritoriu, căruia i-a fost extirpată dimensiunea Țării. Din păcate, Basarabia de astăzi este doar întruparea voinței și concepției stalinist-comuniste aberante de stat artificial creat. Iar România, ciopîrțită mai întîi în 1940, se află acum, prin continuarea „construcțiilor staliniste” în spațiul ei istoric și statal, într-o bizară și anormală situație de teritoriu format din mai

multe „noi statalități” create pe tipul cercurilor concentrice sau, mai bine zis, pe tipul păpușii Matrioșka: o păpușă minusculă înșurubată în alta mai măricică, aceasta înșurubată în alta mai mare și acesta în alta și mai mare... Conform acestei construcții tip Matrioșka, spațiul statal românesc arată acum astfel:

Pe lângă cele patru state a mai fost loc și pentru două „pătrunderi” ale statului ucrainean în nordul și sudul Basarabiei, pătrunderi realizate în 1940 de Stalin și Molotov, nu, nu pentru a îmbogăți statul ucrainean, ci pentru că Ucraina se învecina cu România și important era nu cui revine teritoriul, cît ciopîrțirea Basarabiei anexate, importantă era dezmembrarea ei, pentru că nu trebuia să rămînă „un spațiu românesc întreg” la granița statului din care fusese luat. Și aceste „pătrunderi” au rămas pînă astăzi, semănînd grafic cu o îmbrățișare frățească...

Cum a fost posibilă bizara construcție de mai sus? Prin oficializarea unei anormalități. Respectiv, prin oficializarea de astăzi a unui stat – Republica Moldova – artificial creat de Stalin în 1940 din rămășițele ciopîrțite ale Basarabiei în care a „implantat” două raioane din stînga Nistrului, s-a declanșat reacția în lanț a apariției altor aberante „statalități” artificiale, ideologice. Și ele se sufocă una pe alta, așa cum s-a și dorit în momentul „conceperii” lor. Primejdiile unor astfel de construcții anormale, primejdiile statuării Deformării își arată deja fața, care este foarte amenințătoare pentru întreaga populație dintre Prut și Nistru, indiferent de naționalitatea sau convingerea sa ideologică.

„Basarabia este un teritoriu românesc ocupat și anexat de Uniunea Sovietică, ciopârțit printr-o reîmpărțire administrativ-teritorială internă, sovietică. Cîteva bucăți au fost date Ucrainei, iar din rămășițe și „cîrpei” a fost creată prin hotărîrea CC al PC(b) al URSS – I. V. Stalin – o Republică Socialistă Sovietică Moldovenească.”

Bizara și tragică evoluție a Basarabiei vine, pe de o parte, de la o etichetă aplicată de Stalin unui teritoriu românesc ocupat și anexat pentru a-l putea îngloba „justificat” în Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, iar pe de altă parte, de la concepția sau ideea criminală de distrugere a oricărei trăsături naționale, a oricărei unități național-morale în interiorul statelor și teritoriilor cuprinse în U.R.S.S., prin schimbarea structurii demografice și demografice a acestor teritorii, prin împănarea acestor spații naționale cu mici enclave multietnice. Rețeta stalinistă de dizolvare a caracterului național al teritoriilor incluse în U.R.S.S. viza viitorul, deși premisele au fost realizate rapid, prin mijloace brutale și criminale. Pe aceste două dimensiuni a evoluat în ultimii 50 de ani viața basarabenilor și pe aceste dimensiuni vom încerca să înțelegem ce s-a întîmplat. Ceea ce ni s-a părut stupefiant în 1940, ni se pare și acum, numai că în cei 50 de ani nu am evoluat de la starea de stupefacție la cea de înțelepciune. Respectiv, evoluția unei părți a României, a părții numite Basarabia, spre o „nouă statalitate” românească numită *stat moldovean*, *statalitate moldovenească*, inclusiv *naționalitate moldovenească* nu este deloc nouă, ea s-a născut ca idee în 1940, în mintea lui Stalin, care, după ocuparea și anexarea teritoriului românesc dintre Prut și Nistru, căutînd formula juridică justificativă pentru înglobarea unui teritoriu străin, a găsit-o în crearea unui „nou stat”, a unei republici după modelul sovietic, mai ales că exista în stînga Nistrului, încă din 1924, o altă creație artificială numită Republica Autonomă Socialistă Sovietică Moldovenească, gata să-și împrumute numele noii republici formate în dreapta Nistrului. Astfel, prin decret, la 2 august 1940, este înființat un stat moldovenesc¹. Odată pusă eticheta de „stat”, de „republică”, aparențele erau salvate. Falsitatea întregii construcții nu mai conta.

În momentul desfacerii imperiului sovietic creat pe concepția de uniune de republici unionale, prin denunțarea – sub presiunea evoluției politice interne și internaționale – a acestei forme politico-juridice a imperiului și renunțarea la ea, trebuia găsită o altă formă de supraviețuire a spațiului imperial, care să mai creeze și iluzia dispariției lui. Soluția a fost oferită de Europa, cu un termen drag ei: Comunitatea Europeană. Și iată că înainte cu cîteva zile de a fi anunțată dispariția U.R.S.S., este creată *Comunitatea Statelor Independente*, (ca și cum restul statelor lumii n-ar fi independente, așa cum pare să ne sugereze forma articulată a cuvîntului), majoritatea teritoriilor care formaseră imperiul de ieri fiind incluse aici. Este, de fapt, prelungirea în prezent și viitor (dacă va avea viitor!) a vechii rețete staliniste de justificare formal-juridică a spațiului imperial. Destinată a rămîne în continuare spațiu imperial, pornind oricum de la refuzul de a mai restitui României teritoriile furate prin pactul Ribbentrop-Molotov – din ghiarele căruia Țările Baltice au reușit să se smulgă totuși –, Basarabia sau ce a mai rămas din ea, este declarată *stat național moldovenesc independent* și readusă sub controlul strîns al centrului, fie prin chingile economice în care fusese „sudată” în cei 50 de ani de economie supercentralizată sovietică, fie prin hăituire căzătoarească pe la granițe, fie prin crearea abruptă – și punerea în stare de război – a unor noi „statalități” în corpul statului moldovenesc, adică acele mici state-pirat autonome, gîndite după vechea și „sănătoasa” rețetă stalinistă. Statalitatea moldovenească, prin esența ei stalinistă, era legitimă doar în interiorul imperiului, în afara lui ea este lipsită de legitimitate în egală măsură cu celelate două „statalități” crescute pe corpul ei. Criza de legitimitate a noilor statalități a dus fatal spre căutarea argumentelor care să le justifice. Și astfel, au

fost „preluate” din mers și acordate noii statalități moldovenești, recuceritele de către mișcarea de eliberare națională basarabeană, mai ales de intelectualii ei, însemne naționale românești și atribute ale statului român: tricolorul, imnul național, limba română, istoria românilor, cultura românească, alfabetul latin, care sînt într-adevăr însemnele, trăsăturile, averea populației din Basarabia, ca parte integrantă a națiunii române, dar care nu pot servi ca însemne și atribute unei „statalități noi”, care se desparte de statalitatea românească, cu un alt nume oficial. Data trecută – adică în 1940 – au trecut în Uniunea Sovietică doar teritorii și populație românească, însemnele și atributele românismului fiind izgonite peste Prut. Acum însă, *se trece cu totul*, cu toate însemnele și atributele națiunii române! Și tot „jucîndu-ne” de-a statalitățile, am reușit să introducem în *Comunitatea Statelor Independente* – fostă U.R.S.S. –, tricolorul, imnul național român, limba română, istoria și cultura românească și toate acestea cu o viteză atît de amețitoare încît nu prea mai știm clar unde ne aflăm. În care *Comunitate*? Participarea Basarabiei, în noua sa postură de stat independent, membru al C.S.I., la continuarea și permanentizarea jafului teritorial și politic asupra României, început în 1940, aș spune că este bizară, dacă nu ar fi tragică. Să fii obligat ca român, ca spațiu românesc, să joci un astfel de rol, este într-adevăr tragic. Să declari independența unui teritoriu ca fiind românesc, doar pentru a-l întoarce peste cîteva zile, cu alt nume și statut, tot acolo, tot la centrul față de care și-a declarat independența, este mai mult decît bizar, este o dimensiune morală pe care îi este greu rațiunii să o urmărească. Culmea tragediei este că R.S.S. Moldovenească nu avea altă ieșire – dacă judecăm după comportamentul diplomatic internațional –, nu a avut altă alegere, a fost împinsă să continue drumul ce i-a fost impus în 1940. Apelul ei, apelul aproape oficial, și disperat, pe care l-a făcut Republica Moldova la 28 iunie 1991, la Conferința internațională *Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele lui asupra Basarabiei* nu a fost luat în considerație, în esența lui, de NIMENI! Reinte-

grarea cu România, ceea ce ar fi fost urmarea sa firească, dacă se lua în considerație declarația Conferinței: „Pactul Ribbentrop-Molotov este declarat nul și neavenit”, nu însemna intrarea Basarabiei în spațiul de influență al unui stat străin, cum se întîmplă prin intrarea sa în C.S.I., și sub control străin, ci ar fi însemnat revenirea la statutul său de popor întreg, la statutul său de popor român.

De la începuturile desfacerii imperiului sovietic din forma sa comunistă și în perioada de trecere a sa spre alte forme, politica Republicii Moldova poartă în ea eforturi de un tragism eroid, cutremurător, pentru că este o politică de încercare de supraviețuire fizică și național-morală a unei populații majoritar românești, dar, ironie a soartei: supraviețuire prin supraviețuirea unei creații staliniste! O încercare de salvare printr-o aberantă sinucidere politică. Ideea inițială a fost, cred, că istoria poate fi repetată – vezi 27 martie 1918: declararea independenței guberniei Basarabia și pasul următor, reîntregirea sa cu țara! Și, mergînd, încurajată și de conducerea centrală sovietică, pe drumul declarării independenței și nu pe acela al denunțării pactului Ribbentrop-Molotov – denunțat, de altminteri, ca nul și neavenit, de toate părțile implicate, inclusiv de U.R.S.S. și de Rusia – și pe drumul reîntregirii cu țara, Moldova s-a trezit prizoniera propriei sale independențe și statalități, în mijlocul C.S.I., care pare a păstra granițele și funcțiile fostului imeperiu – oricum, comunitatea principalelor instituții de comandă și dirijare așa o recomandă a fi, orice nume i s-ar da. Politica actuală a Republicii Moldova a fost de supraviețuire, dar prin formula cea mai periculoasă pentru acest teritoriu: acceptarea pentru acest teritoriu românesc a soluției staliniste de justificare a prezenței sale în imperiu. Această politică de supraviețuire, de salvare, prin evoluția inversă a intențiilor, a devenit una de statuare a unei stări false create încă în 1940. Este o politică de supraviețuire, nu una de evoluție, și ca orice politică de supraviețuire este una de stagnare și chiar involuție, atît în plan economic, cît și, mai ales, social... Dintr-o mișcare progresistă de eliberare națională,

mișcarea basarabeană tinde să devină din nou autodefensivă atît spre exterior, cît și spre interior – atacurile la integritatea sa statală prin statele autonome separatiste îi macină deja energiile în gol –, iar autodefensiva n-a facilitat niciodată evoluția, ci stagnarea. Ideea independenței naționale a eșuat sau este pe cale să eșueze într-o nouă dependență națională, cel puțin pentru o perioadă de timp. Oricum, această politică nu mai face decît deservicii cauzei naționale, pentru că efortul tragic de supraviețuire a căpătat în final formele sperate de lumea creată la școala stalinistă și a împlinit scopurile fixate de Stalin în 1940. Iar intențiile de a subordona armatele sovietice

de ocupație Ministerului Apărării Republicii Moldova poate foarte simplu – și fatal – deveni statuarea permanentizării acestei armate aici. Oricum, îi oferă justificarea necesară².

Astfel că Basarabia este în continuare un teritoriu românesc ocupat și anexat de Uniunea Sovietică, ciopîrțit printr-o reîmpărțire teritorial-administrativă în 1940 – cîteva bucăți date Ucrainei și din rămășițe creată peste noapte o Republică Sovietică Socialistă Moldovenească –, iar acum, în 1992, numindu-se numai Republica Moldova este din nou ciopîrțită prin implantarea în spațiul ei a alte două „state noi”: Republica moldovenească nistreană și Republica moldovenească găgăuză.

„Perfidia dependenței statal-juridice diferite a județelor Basarabiei, dependență începută în 1940 și perfectată în 1990 prin adăugarea a două noi state autonome în interiorul Basarabiei, a creat în zonă una din cele mai incredibile situații, al cărei ridicol politic este depășit doar de lipsa de rușine a acestor acte politice și mai ales de tragismul situației populației de aici: români, ruși, bulgari, găgăuzi, ucraineni, evrei, care nu mai știu ai cui cetățeni sînt și în ce stat trăiesc sau vor trăi în viitor.”

Anomaliile create prin reorganizările teritoriului Basarabiei au fost însoțite în concepția stalinistă de anomalii produse în statutul populației ocupate și anexate, conform tezei de distrugere a oricărei unități național-morale și solidarități social-umane, prin schimbarea structurii demografice, demoetnice și demosociale a acestui spațiu, schimbare petrecută ca un proces de *pedepsire*, de *punificare* și de *terrorizare* a populației din Basarabia preluată în 1940 de la statul român. Prin pactul Ribbentrop-Molotov³, la 28 iunie 1940, Uniunea Sovietică, după un ultimatum, ocupă în trei zile Basarabia și o anexează în întregime, odată cu Bucovina și Ținutul Herța⁴. Pasul următor este, începînd cu iulie 1940, „croirea” teritoriului ocupat și împărțirea sa, Ucrainei fiindu-i date cîteva județe din sud și din nord, plus Bucovina, iar din restul, la mijloc, este întemeiată, la 2 august 1940, R.S.S. Moldovenească. Cearta pentru împărțirea teritoriului durează între iulie 1940 și 10 mai 1941 și este o amețitoare mutare a județelor, localităților, satelor, orașelelor,

dintr-un stat în altul, ca pe o tablă de șah⁵: azi în Ucraina, mâine în Moldova, poimîine iar în Ucraina etc. Această a doua ciopîrțire a teritoriului atacă numai teritoriile dintre Prut și Nistru, împărțite practic în trei: județele Ceta-tea Albă, Ismail și jumătate din Cahul din sudul Basarabiei trec la Ucraina; la mijloc, cinci județe: Tighina, Chișinău, Bălți, Soroca, Orhei fac R.S.S. Moldovenească; a treia parte, în nord, județul Hotin și Bucovina trec la Ucraina.

După împărțire, începe acțiunea de lungă durată a golirii Basarabiei, inclusiv a județelor intrate în Ucraina, de populația locală, aceea care avea cetățenie română, care era cetățeană a Regatului Român: români, ruși, bulgari, găgăuzi, germani, evrei și totodată popularea sa cu alogeni, în special slavi. Acțiunea are două nivele: depopularea de localnicii majoritar români și depopularea de anumite pături sociale, categorii politice: populația mai bogată, intelectualii, clerul, funcționarii politico-administrativi. Popularea se face cu alogeni de convingere comunistă, prosovietică. Cum

această acțiune are dimensiuni urieșești, inumane și a fost foarte complexă, vom reaminti doar liniile ei principale. Acțiunea propriu-zisă începe încă din 26 iunie, ziua Ultimatumului sovietic, prin refugiarea, în trei zile, a unei părți a populației din Basarabia și Bucovina, peste Prut, în Vechiul Regat, în România. Fug români, ruși, bulgari, găgăuzi, ucraineni. Acțiunea „refugiu” se încheie prin împușcarea, la granița nou stabilită, de către armata sovietică, care ocupase de acum Basarabia, a celor care nu reușiseră încă să treacă granița. De la 1 iulie, acțiunea trece în mâinile armatei de ocupație și mai ales a NKVD-ului care le însoțea. Se organizează acțiuni uriașe de deportare a populației din Basarabia – în lagărele din Siberia a bărbaților, în taigale și stepele Asiei a familiilor lor: femei, copii, adolescenți, bătrâni. Acțiunea de deportare este însoțită și de executarea pe loc, prin împușcare, a o serie de intelectuali, personalități politice, preoți, învățători, funcționari, studenți, elevi. Tot în 1940, mai începe încă o acțiune, monstruoasă ca dimensiuni, care privește numai populația germană din Basarabia și Bucovina. Respectiv, prin înțelegerea dintre Hitler și Stalin, populația germană din zonă este evacuată spre Germania. Conform datelor publicate de istoricul german de origine română, Luminița Fassel⁶, în toamna anului 1940 existau în Basarabia 135 de localități cu populație germană și 93422 de locuitori germani, care au fost evacuați „de bună voie”. În locul lor, prin Hot. no. 2199-938 din 31 octombrie 1940, semnată de Stalin și Molotov⁷, „pentru folosirea bunurilor lăsate de populația germană evacuată” sînt imediat strămutate din Ucraina de Vest și Est, din regiunile Lvov și Volîn, 16917 gospodării ucrainene în regiunile Akkerman și Cernăuți.

Etapa a doua a schimbării chipului și structurii demografice și sociale a Basarabiei a fost organizată între 1946-1953 prin cîteva valuri de deportări de o lipsă de omenie rară și prin *provocarea* unui val de foamete, care nu are egal decît pe aceea organizată înainte de război în Ucraina, în 1933. Acțiunea, în proporții diminuate, a continuat și după 1953, prin acțiuni ceva mai blînde: repartizarea celor cu

studii superioare și profesionale la locuri de muncă în U.R.S.S. și a celor din U.R.S.S. în R.S.S. Moldovenească, trimiterea tinerilor basarabeni să-și facă armata în alte părți și aducerea unor ostași de alte origini în Basarabia, permanentizarea corpului ofițeresc de origine rusă (rusofonă) în Basarabia. Partidul comunist al U.R.S.S. a avut și el o masivă mișcare de cadre spre Basarabia, administrația la fel. Aceste forțe etnice și sociale noi, cumulate acum pe teritoriul Basarabiei, care, de cel puțin 200 de ani, devenise deja un teritoriu multietnic, prin așezarea, începînd din 1812, în sudul Basarabiei, a populației bulgare și găgăuze emigrate din Imperiul Otoman spre România, au contribuit la deteriorarea echilibrului moral-național și la deteriorarea relațiilor interetnice. Alături de celălalt proces, de golire a Basarabiei de populația localnică, acest fenomen a contribuit la deteriorarea *memoriei colective istorice asupra acestui spațiu*, iar cu ajutorul propagandei comunist-sovietice, la crearea iluziei că aici ar fi vorba de un spațiu al nimănui, oricum nu de un spațiu al majorității românești, căci memoria românească a acestui spațiu fusese ștearsă. Iar majoritatea românească, tratată deja, prin politica imperială, ca o minoritate în cadrul imperiului, începe să capete mentalitate de minoritate în propria sa țară, sub impactul actelor teroriste de pedepsire pentru „vina” de a fi fost o majoritate românească localnică. Forțele alogene cumulate pe teritoriul Basarabiei, educate în spirit sovietic, au devenit forțe posibile de manevrat într-un moment critic. Și acel moment critic a apărut atunci cînd a devenit clar că imperiul se va desface. Teritoriile anexate cu ani în urmă trebuiau menținute în spațiul fost imperial. Și concepția stalinistă a redevenit viabilă. În momentul desfacerii imperiului sovietic, pe corpul și teritoriul Basarabiei – a cărei jumătate, numită acum Republica Moldova, își cerea cu tărie independența și desprinderea de imperiu – au apărut peste noapte două noi stătalități autonome, Republica moldovenească nistreană și Republica moldovenească găgăuză, cu limba de stat rusă, ambele cu orientare prosovietică, prorusă, pro-ex-imperiu!

Două harpoane perfecte pentru a menține strâns Republica Moldova la malul la care fuse-se trasă cu 50 de ani în urmă. Alături de instituțiile imperiale, care mai există încă în unele forme ale lor – armata de ocupație, în primul rând –, cele două „noi state” formate pe teritoriul statului moldovean reprezintă nu numai o frână permanentă pentru evoluția firească a Basarabiei, ci și o permanentă amenințare cu război civil – cum se și vede –, în cazul în care Republica Moldova ar acționa mai hotărât în direcția obținerii independenței sale sau ar deveni ceea ce este: parte integrantă a popoului român. Cu aceste două noi republici, teritoriul românesc, și în special cel al Basarabiei, este pentru a treia oară ciopârțit în ultimii cincizeci de ani. Și scopul în care au fost create brusc aceste „republici” este neîndoielnic. Și câteva aspecte vin să ne dovedească rolul lor diversionist. Cum am mai spus, Basarabia este de vreo două sute de ani un spațiu cu multe colectivități etnice așezate aici, fie prin emigrarea din Imperiul Otoman, cum este cazul găgăuzilor și bulgarilor; fie prin circulație între vecini, în cazul ucrainenilor și rușilor⁸. Aceste minorități trăiesc fie dispersate printre „moldoveni”, fie în comunități mai compacte. Relația între aceste minorități și majoritate a fost întotdeauna echilibrată, armonioasă în cea mai mare parte, niciodată marcată de extremism de comportament, de nici o parte. În ultimii 50 de ani, în care Basarabia a devenit o republică unională „moldovenească”, aceste minorități au existat în continuare în acest spațiu, numărul rusofonilor crescând simțitor, ei suportând împreună cu moldovenii binefacerea și coșmarurile regimului totalitar comunist. Dar nici o minoritate nu a manifestat nici cea mai mică intenție de a se autonomiza într-o republică sau regiune separată! Deci nici vorbă de republică nistreană rusofonă, nici vorbă de republică găgăuză! Ele au apărut brusc în momentul desfacerii imperiului sovietic exact pe teritoriul care nu aparținea de drept nici unui stat din imperiul sovietic, ci aparținea unui stat de drept din afara imperiului – statul român! La fel de interesant este că deși în Basarabia de sud, Bugeagul, aflat acum în Ucraina, se află

o populație găgăuză la fel de numeroasă ca cea din Republica Moldova, tot ținutul Bolgradului și Ismailului pînă la Dunăre avînd localități cu populație găgăuză și mixtă, găgăuză și bulgară, această populație găgăuză din județele intrate în Ucraina nu manifestă nici cea mai mică dorință de a se constitui într-o republică autonomă sau de a face o singură republică găgăuză cu cei din Moldova. Fapt aparent neînsemnat, dar foarte semnificativ în conjunctura politică a pericolului desprinderii Basarabiei de imperiu. „Bombele” autonomiilor așa-zise etnice sînt destinate numai acelor teritorii – românești în cazul de față –, care ar manifesta dorința ieșirii din sfera imperială. Cele două republici au fost formate (și am convingerea că nu din voința populației din ele), ca două harpoane sovietofile, imperialofile, care să țină bine ancorată Basarabia la țărnul imperial. Și dacă ne amintim că în 1940 alte două harpoane au fost bine înfipte în trupul Basarabiei – sudul și nordul ei, împreună cu Bucovina –, trebuie să recunoaștem că la halul acesta de ciopîrțire a unui teritoriu al său și a populației sale între patru state: Republica Moldova, Republica moldovenească nistreană și Republica găgăuză, îi este foarte greu României sau măcar Basarabiei să-și mai strîngă la un loc țândărilor risipite în imperiu.

Concepția stalinistă a fost de o perfidie perfectă. Perfidia dependenței sau subordonării statal-juridice diferite a județelor Basarabiei, subordonare începută și concepută în 1940 și perfectată acum prin formarea celor două noi statalități în interiorul Basarabiei, a creat în zonă una din cele mai incredibile situații, al cărei ridicol politic este depășit doar de lipsa de rușine a acestor acte politice și mai ales de tragismul situației populației de aici – români, ruși, bulgari, găgăuzi, ucraineni, evrei –, care nu mai știu ai cui cetățeni sînt și în ce stat trăiesc sau vor trăi în viitor. „Bombele” autonomiilor au reușit să creeze o stare de incertitudine și alarmă în rîndul acestei populații; aceste ultime rezervații, fortărețe ale păturii comuniste imperiale – pentru că asta sînt și nu autonomii etnicominoritare – contribuie simțitor la crearea unei situații dramatice în Basa-

rabia, care se află, din nou, crucificată între normalitatea sa națională spre care pornise și

anormalitatea colonială spre care este împinsă prin metode la fel de imorale ca în 1940.

„... denunțarea – făcută de toate părțile implicate – a pactului Ribbentrop-Molotov ca „nul și neavenit” readuce Basarabia și România în anul 1939...”

Poporul român nu a avut și nu are vocația gigantescului, a urieșescului. Or, după 1940, s-a prăvălit asupra Basarabiei o istorie gigantescă, urieșească în toate actele și acțiunile ei, o istorie a fatalismului gigantic croit pe dimensiunile altui spirit, altei moralități, altei lumi. Popoarele europene nu au această vocație a gigantismului inutil și l-au sancționat de câte ori i-au surprins semnele în Europa. Basarabia, spațiu moral european, a fost absorbită în 1940 în zona acestui gigantism absurd, iar oamenii ei au devenit eroi ai unor trăiri de apocalips. Toate dimensiunile existenței au fost dilatate pînă la insuportabilitate; toate procesele, fenomenele, acțiunile istorice, politice, sociale s-au petrecut grandios, în ritm de marș, începînd cu acțiunea de ocupație a Basarabiei, cu largi desfășurări de forțe militare asupra unei populații părăsitate de armata sa, începînd cu imediata deportare, de dimensiuni apocaliptice și făcută la căderea nopții, a unei populații nedezmeticite încă, cu execuții grandioase, de înfricoșare a întregii categorii sociale și morale (șefi de familii, preoți, învățători, profesori, elevi, studenți, juriști, avocați), cu prăvălirea brutală și abruptă a unui sistem juridic gigantic de pedepsire și culpabilizare a unei întregi lumi, cod juridic comunist care nu avea nici o legătură cu dimensiunile morale ale lumii asupra căreia se prăvălea, cu gigantismul presiunii morale de culpabilizare a unui întreg popor și a fiecărui individ în parte, prin gigantismul presiunii morale asupra acestui popor de a participa la denunțarea „lumii vechi” și construirea pe cadavrele părinților a „lumii noi”, prin gigantesca acțiune de îndosariere a întregii suflări omenești și prin puterea terorizantă, uriașă, a „dosarului” asupra dreptului la existență a ființei umane, prin acțiunea gigantică de colectivizare, de transformare în colhoz gigantic a familiei, prin amploarea cosmică

a aneantizării moralei creștine în care crescuse această lume de 2000 de ani, prin amploarea gigantică a schimbării de azi pe mâine a limbii materne și de stat și a „originilor etnice” ale lumii de aici și a gîndirii ei. Această istorie urieșească, aceste milioane de „paturi ale lui Procut” au mutat, atît fizic, cît și moral, sfîrșitul biblic al lumii din anul Lui în anii de mijloc ai veacului XX basarabean.

Imaginea reală a lumii basarabene din 1992 trebuie cunoscută și citită pe filele acestei istorii strivitoare și pe sufletele oamenilor trecuți prin fălcile ei, pentru că această lume basarabeană a fost aruncată cu 50 de ani în urmă, de pactul Ribbentrop-Molotov, într-o existență a cărei anormalitate nu poate fi încă înregistrată de simțurile normale și de raționalismul european. Și nimeni nu vrea să accepte că denunțarea, făcută de toate părțile implicate, pactului Ribbentrop-Molotov⁹ ca nul și neavenit, readuce – statal și juridic – România și Basarabia în anul 1939, inclusiv acea graniță a României care a făcut obiectul acestui pact și a convențiilor internaționale ulterioare, inspirate din el¹⁰, că prin denunțarea lui, „noua” graniță a României, stabilită prin acest pact, dispăre ca obiect sau subiect juridic și din tratatul de pace de la Paris din 1947 – ulterioară hotărîre care prelua hotărîrea pactului germano-sovietic¹¹ – și ca atare nu mai poate constitui obiect al normelor Convenției de la Helsinki. Neluarea în seamă, în continuare, a acestui adevăr este egală cu condamnarea Basarabiei la o perpetuă anormalitate, la perpetuu statut de „pradă de război”, statut cu care și-a început de altminteri, în 1812, destinul tragic de „supusă” a unei comunități imperiale rusești.

1 martie 1992, București

**SVETLANA GUZ, SILVIA CEAPĂ,
VITALIE VASILACHI, ANATOL PĂDUREȚ
(studenții la istorie)**

1. Svetlana se referă la vârsta de 16 ani, când era elevă în clasa a X-a!

2. În noaptea de 11 spre 12 decembrie au fost omorâți în urma atacului unor bande înarmate din Transnistria patru ostași din jandarmeria Moldovei.

3. Anatol Pădureț, care a avut oră de curs, a venit mai târziu la discuția noastră.

MIHAI CIMPOI

1. La 1774, Imperiul Habsburgic înglobează în granițele sale o parte din nordul Principatului Moldovei, parte cunoscută de atunci sub numele de Bukovina

2. Refugiații basarabeni în „Vechiul Regat“ au fost persecutați și vînați de regimul de ocupație sovietic; cei prinși au fost duși în lagăre în Siberia; regimul comunist ulterior din România i-a tratat pe basarabeni cu permanentă suspiciune.

3. Cei care au învățat în școli românești pînă la 1940.

ANATOL PETRENCU

1. Informațiile date de istoricul român Ion Nistor în *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1991, p.197 și 203 (ed. I Cernăuți, 1922) sînt ușor diferite: „la vremea anexării ei la Rusia, numărul populației atingea de abia cifra de 300000 suflete /.../ prin catagrafia de la 1817 în Basarabia s-au putut constata 92946 de gospodării care dau aproximativ cifra de 482630 suflete. Vedem deci că numărul populației spori deodată cu restabilirea păcii și liniștii în țară.“, dar apropiate de cele ale lui Zelenciuk.

2. *Pervaia vseobșceaia perepis naseleniia Rossiiskoi Imperii*, 1897, 87 de volume, publicate între 1898 și 1905. (Vezi tabelul statistic privind populația Basarabiei în *Anexe*.)

3. Prin Convenția de la Paris (după războiul Crimeii) trei județe din sudul Basarabiei au fost restituite României. De aceea nu sînt prinse în aceste statistici.

4. Privilegiu asemănătoare primește populația sud-dunăreană emigrată și în Țara Românească – așezată în principal de-a lungul Dunării (Vezi și C.N.Velichi, *La contribution de l'émigration bulgare de Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare* Bucarest, Edition de l'Academie Roumaine, 1970)

5. La recensămîntul din 1895 din Rusia Imperială, numărul bulgarilor în Basarabia a fost de 103.225. (Vezi și tabelul statistic din *Anexe*)

6. Vezi „Patrimoniul“, nr.3, 1991, p.15-16.

7. Populația germană din sudul Basarabiei (ca și cea din Bucovina), prin înțelegerea dintre Hitler și Stalin, a fost retrasă spre Germania în toamna anului 1940; cei care n-au fost primiți în Germania au fost deportați în Siberia, începînd cu 1941.

8. Vezi și tabelul statistic din *Anexe*.

NICOLAE DABJIA

1. Nicolae Dabjia, *Moldova de peste Nistru – vechi pămînt strămoșesc*, Chișinău, Ed.Hyperion, 1990.

2. În 1812, în urma războiului ruso-turc din 1806-

1812, Basarabia este pentru prima dată ruptă din Principatul Moldovei și anexată Imperiului Rus.

ÎNALT PEA SFÎNȚITUL VLADIMIR

1. *Convorbiri cu Mihai I, Regele românilor, realizate de Mihai Ciobanu*, Editura Humanitas, București 1991, p.208.

ELENA SIUPIUR

1. *Legea URSS cu privire la formarea RSSMoldovenești*, publicată în *Pac 1 Ribbentrop-Molotov și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente de Ion Țicanu, Vitalie Văratec și Valeriu Matei*, Chișinău, Universitas, 1991, Document nr.28, p.93.

2. Între timp, armatele cu pricina și-au reconfirmat identitatea și apartenența, au refuzat onoarea de a depune jurămîntul în limba moldovenească și au răspuns în limba proprie unei armate de ocupație: și-au desfășurat prompt tancuri, tunuri și blindate pe malul Nistrului – orgolios aviz amatorilor de a-și subordona armate străine pe care le-au crezut obiecte abandonate de imperiu!

3. Vezi textul *Protocolului adițional secret* din 23 august 1939, semnat de Ribbentrop și Molotov, în *Anexe*.

4. Pentru consecințele politice, teritoriale, sociale și umane ale Pactului Ribbentrop-Molotov pentru Basarabia a se vedea rapoartele prezentate la Conferința internațională de la Chișinău din 26-28 iunie 1991 din care amintim: Ion Mircea Snegur, *Cuvînt de deschidere*; Alexandru Moșanu, *Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele lui pentru Basarabia*; Dennis Deletant, *Pactul Ribbentrop-Molotov – câteva considerații asupra implicațiilor lui în problema drepturilor omului*; Kurt Treptov, *Pac 1 Hitler-Stalin în viziunea istoriografiei americane*; Vitalie Văratec, *Dezmembrarea teritorială a Basarabiei în 1940*; Ștefan Gorda, *Consecințe etnice și sociale ale ocupației sovietice în Basarabia și altele*.

5. Vezi *Pac 1 Ribbentrop-Molotov...*, op.cit. p.82-112, Documentele nr.24-39, datate între iulie 1940 și 10 mai 1941.

6. L.Fassel, *O istorie de 126 de ani: germanii din Basarabia*, în „Patrimoniul“ nr.3, 1991, p.15-26.

7. Vezi textul *Hotărîri...* luat din *Pactul Ribbentrop-Molotov...*, op. cit., documentul nr.37.

8. Vezi tabelul statistic din *Anexe*.

9. Vezi textul *Protocol adițional secret...*; la fel textul *Comunicare telefonică...*, în *Anexe*.

10. Vezi *Ultimelele sovietic din 25 iunie 1940; Acordul sovieto-român din 28 iunie 1940 din Pactul Ribbentrop-Molotov...*, op.cit.

11. Partea I, articolul I al *Trata lui de Pace între România și puterile aliate și asociate*, semnat la Paris la 10 februarie 1947, care sună astfel: „Frontierele României indicate în harta anexată Tratatului de față (Anexa 1) vor fi cele care erau în ființă la 1 ianuarie 1941 /.../ Frontiera sovieto-română este astfel fixată în conformitate cu *Acordul sovieto-român din 28 iunie 1940...*“ (s.n.), adică a fost reconfirmată granița obținută prin ocupația sovietică din 1940 în baza pactului Ribbentrop-Molotov.

STRUCTURA ETNICĂ A JUDEȚELOR BASARABIEI DIN 1895

Populație în procente pe județe	HOTIN	BĂLȚI	SOROCA	ORHEI	CHIȘINĂU	BENDER (Tighina)	AKKERMANN (Cetatea Albă)	ISMAIL
ROMÂNI	80%	87%	82%	65%	80%	60%	40%	34%
RUSINI (ruși, ucraineni)	16,5%	8%	3%	15%	10%	22%	35%	23,5%
DIVERSE	3,5%	5%	15%	20%	10%	18%	25%	42,5%

Procentele pe întreaga Basarabie, raportate la mia de locuitori sînt: români-664‰; ruși, ucraineni-177‰; evrei-86‰; bulgari-52‰; germani-26‰; țigani-10‰; armeni, greci, polonezi-5‰.

Tablelul a fost întocmit după harta și datele publicate de Zamfir Arbore în monografia *Basarabia în secolul al XIX-lea*, București, 1897. Zamfir Arbore a folosit recensămîntul populației realizat de Imperiul Rus la 1893-1895.

DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA BASARABIEI

luate din volumul *Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele lui pentru Basarabia*, Chișinău 1991, pg.6, 16, 105-106.

**Documentul nr.2
PROTOCOLUL ADIȚIONAL SECRET**

Cu ocazia semnării Tratatului de neagresiune dintre Reichul german și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, plenipotențiarilor semnatori din partea celor două părți au discutat în cadrul unor convorbiri strict confidențiale problema delimitării sferelor lor respective de interes în Europa Răsăriteană. Aceste convorbiri au dus la următorul rezultat:

1. În cazul unei transformări teritoriale și politice a teritoriilor aparținînd Statelor Baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), frontiera nordică a Lituaniei va reprezenta frontiera sferelor de interes atît ale Germaniei, cît și ale URSS.

În legătură cu aceasta, interesul Lituaniei față de teritoriul Vilno este recunoscut de ambele părți.

2. În cazul unei transformări teritoriale și politice aparținînd statului polonez, sferele de interes, atît ale Germaniei, cît și ale URSS, vor fi delimitate aproximativ de linia rîurilor Narew, Vistula și San.

Problema dacă în interesele ambelor părți ar fi de dorit menținerea unui stat polonez independent și a modului în care vor fi trasate frontierele acestui stat poate fi soluționată definitiv numai în cursul evenimentelor politice ulterioare.

În orice caz, ambele guverne vor rezolva această problemă pe calea unor înțelegeri prietenești.

3. În privința Europei Sud-Estice, partea sovietică subliniază interesul pe care îl manifestă pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul dezinteres politic față de aceste teritorii.

4. Acest protocol va fi considerat de ambele părți ca strict secret.

23 august 1939

**Pentru
guvernul Germaniei
I.RIBBENTROP**

**Reprezentantul plenipotențiar
al guvernului URSS
V.MOLOTOV**

Documentul nr.12
RIBBENTROP CĂTRE CONSILIERUL SCHMIDT
Comunicare telefonică

27 iunie 1940, ora 10.30

Din trenul special al Ministrului Imperial de externe

Secret!

Instrucțiunea următoare trebuie să fie transmisă imediat prin telefon la București trimisului Fabricius: «Dumneavoastră vi se ordonă să-l vizitați imediat pe Ministrul Afacerilor Externe (I.Gigurtu – nota alcătuito-rului) și să-i comunicați următoarele:

Guvernul sovietic ne-a informat despre faptul că cere de la guvernul român transmiterea către URSS a Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei. Pentru a evita războiul dintre România și Uniunea Sovietică noi nu putem decât să sfătuim guvernul român să cedeze cerințele guvernului sovietic.

Vă rugăm să telegrafiați despre rezultatele întrevederii.»

Sfârșitul instrucțiunilor pentru București.

Ribbentrop

Documentul nr.37

EXTRAS DIN HOTĂRÎREA NR.2199-938 A CONSILIULUI COMISARIILOR POPORULUI DIN URSS ȘI A CC AL PC(b) DIN UNIUNEA SOVIETICĂ «CU PRIVIRE LA FOLOSIREA TERENURILOR ȘI A BUNURILOR LĂSATE DE POPULAȚIA GERMANĂ EVACUATĂ DIN REGIUNILE AKKERMAN ȘI CERNĂUȚI ALE RSS UCRAINENE»

Moscova, 31 octombrie 1940

Consiliul Comisarilor Poporului și CC al PC (b) din Uniunea Sovietică hotărăsc:

1. Terenurile rămase după evacuarea populației germane vor fi repartizate:

- a) pentru împroprietărirea gospodăriilor țărănești fără pământ și a celor cu puțin pământ – regiunii Akkerman 94.096 ha și regiunii Cernăuți 6.845 ha;
- b) pentru strămutarea persoanelor din regiunile Lvov și Volin – 18.500 ha;
- c) pentru strămutarea colhoznicilor din regiunile de Est ale RSS Ucrainene – 54.000 ha;
- d) pentru organizarea de SMT-uri – 640 ha;
- e) pentru organizarea a 10 sovhozuri – 52.629 ha;
- f) pentru repartizarea de terenuri cu destinație specială – 20.000
- g) pentru organizarea unor gospodării auxiliare didactice și pentru alte necesități – 5.810 ha;

2. Se aprobă planul de strămutare în scopuri agricole în regiunea Akkerman în număr de 9.700 gospodării, inclusiv din regiunile de Est, 6.000 de gospodării ale colhoznicilor și din regiunile de Vest ale RSS Ucrainene a 3.700 gospodării țărănești, precum și planul interregional de strămutare în număr de 5.000 gospodării și pentru regiunea Cernăuți un număr de 217 gospodării.

Direcția pentru strămutări de pe lângă Consiliul Comisarilor Poporului din URSS să efectueze strămutarea a 6.000 de gospodării colhoznice din regiunile de Est ale RSS Ucrainene în regiunea Akkerman în trimestrul al patrulea al anului 1940, asigurând strămutarea în luna noiembrie a anului 1940 a cel puțin 2.500 de gospodării. Strămutarea celorlalte gospodării să fie încheiată în cursul lunii ianuarie 1941.

3. Pe lângă comitetele executive ale Sovietelor de deputați regionale Akkerman și Cernăuți să fie organizate secții pentru strămutări având în state un total de 20 de unități și mijloacele necesare pentru întreținerea aparatului.

4. Direcției pentru strămutări de pe lângă Consiliul Comisarilor Poporului i se permite să cheltuiască pentru selectarea și strămutarea a 6.000 de gospodării în regiunea Akkerman suma de 3.600 ruble pe seama bugetului de mijloace alocate pentru acțiuni de strămutare în anul 1940, pentru celelalte gospodării suma de 42.500 de ruble.

6. Colhoznicilor și gospodăriilor țărănești ce se strămută din regiunile de Est și de Vest ale RSS Ucrainene în regiunea Akkerman li se acordă următoarele înlesniri:

1. Deplasarea gratuită, transportarea vitelor și a bunurilor în greutate de pînă la 2 tone la fiecare familie, asistență medicală în timpul aflării în drum;
2. Tuturor celor care se strămută li se permite să-și predea cerealele și furajele la centrele de colectare a cerealelor și să primească aceeași cantitate de cereale și furaje după sosire la prezentarea chitanței;
3. Comisariatului Popular pentru economie i se permite să acorde persoanelor strămutate un împrumut de pînă la 3 centnere de cereale pentru fiecare familie cu stingerea datoriei în decurs de 2 ani;
4. Banca Agricolă să acorde fiecărei familii un credit în sumă de 300 de ruble cu termenul de stingere de 3 ani.

Președintele Consiliului Comisarilor Poporului

Secretarul CC al PCUS

MOLOTOV

STALIN

La Editura Anima au mai apărut:

V. Gozman și A. Etkind

DE LA CULTUL PUTERII LA PUTEREA OAMENILOR

o analiză excepțional de inteligentă, exactă, subtilă, foarte lucidă, a „psihologiei conștiinței politice“
Universul cărții, nr.4, aprilie 1991
carte de maximă actualitate în țările care vor să iasă de sub teroarea totalitară
Dreptatea, 23 martie 1991

Constantin Rădulescu-Motru

SUFLETUL NEAMULUI NOSTRU. CALITĂȚI BUNE ȘI DEFECTE

reeditarea unui volum din Biblioteca „Lumen“, al cărui scop era „de a populariza micile CAPODOPERE ale celor mai mari scriitori străini și români“

Gustave Le Bon

PSIHOLOGIA MULȚIMILOR

traducerea unei cărți care a apărut pentru prima oară în tălmăcire românească /.../ o carte/ mult citită și citată în cercurile sociologice, inclusiv la noi. /.../ Interesul acestei cărți poate fi, acum, la noi, important și merită citită și chiar /.../ recită

România literară, nr. 35, 29 august 1991

Alexandru Aurel S. Morariu

IULIU MANIU. TREI DISCURSURI

o carte ce trebuia să fie intitulată „Iuliu Maniu în Parlamentul de la Budapesta“ deoarece prezintă în contextul lor istoric și reproduce discursuri ținute în anii 1906-1910, în apărarea drepturilor românilor din Transilvania acelor vremi

Elena Siupiur

SIBERIA DUS-ÎNTORS, 73 DE RUBLE

cea mai emoționantă pagină beletristică scrisă pînă acum despre calvarul unei populații care a fost dislocată în masă din ținuturile ei de baștină și deportată în Siberia /.../ un roman al mărturiei, un roman al acuzației, un roman al adevărului privind istoria noastră contemporană, singular în felul său în peisajul literar actual

Adevărul, 13 iulie 1991

o carte despre puterea de a rezista, despre vieți pierdute și supraviețuiri înstrăinate /.../ o carte gravă, tristă, însă necesară, o meditație despre istorie și despre morală, scrisă cu luciditate, dar și sentimentală, despre o parte din istoria neamului românesc

Universul Cărții, nr. 10, octombrie 1991

Mihail Bulgakov

OUĂLE FATALE. DEMONIADA

Două nuvele scrise de faimosul autor al romanului *Maestrul și Margareta*, impecabil traduse, nuvele ce nu au putut fi publicate integral pînă acum în România, apar într-o ediție festivă, ilustrată de maestrul Marcel Chirnoagă, cu ocazia centenarului nașterii lui Mihail Bulgakov.

Universul Cărții, nr. 10, octombrie 1991

una din cele două ediții Bulgakov apărute în anul centenar la București /cu/ ilustrație de cea mai bună calitate
Cordianul, 9 decembrie 1991

Constantin Rădulescu-Motru

ÎN VREMURILE NOASTRE DE ANARHIE

Trei scrieri ale lui Rădulescu-Motru: *În zilele noastre de anhie*, *Psihologia ciocoismului* și *Psihologia industriașului*, ce ar putea fi reunite și sub titlul „Vorbe înțelepte pentru vremuri tulburi“.

Aceste cărți pot fi comandate la Editura Anima, C.P. 34-31, 70311 București

**IMPRIMAT
LA
TIPOGRAFIA
EDITURII ANIMA**

IUNIE 1992

30

ISBN 973-9053-08-4
168 lei